

Gelderland & Overijssel
Gebundelde Innovatiekracht

Operationeel Programma EFRO 2007-2013
Regio Oost-Nederland
mei 2007

≡ provincie
Gelderland

provincie Overijssel

zwolle kampen netwerkstad

STADSREGIO
ARNHEM NIJMEGEN

STEDENDRIEHOEK

Regio De Vallei

regio twente
NETWERKSTAD

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	4
2. BESCHRIJVING REGIONALE ONTWIKKELINGEN OOST-NEDERLAND	7
2.1 KERNGEGEVENS OOST-NEDERLAND	8
2.2 ECONOMISCHE STRUCTUUR EN PERFORMANCE OOST-NEDERLAND	9
2.2.1 ECONOMISCHE STRUCTUUR EN SECTORDYNAMIEK	9
2.2.2 ECONOMISCHE GROEI	10
2.3 KENNIS, INNOVATIE EN ONDERNEMERSCHAP	11
2.3.1 OPLEIDINGSNIVEAU	12
2.3.2 RESEARCH EN DEVELOPMENT	12
2.3.3 EXCELLENTE KENNISVELDEN: DRIE KENNISVALLEY'S	13
2.3.4 KENNISINSTITUTEN IN OOST-NEDERLAND	15
2.3.5 OOST-NEDERLAND: TOPTECHNOLOGISCHE REGIO	15
2.3.6 ONDERNEMERSCHAP	16
2.4 ARBEIDSMARKT	17
2.4.1 WERKGELEGENHEID	17
2.4.2 BEROEPSBEVOLKING	18
2.4.3 MATCH TUSSEN VRAAG EN AANBOD	19
2.5 BEDRIJFSOMGEVING	20
2.5.1 BEREIKBAARHEID	20
2.5.2 RUIMTE VOOR BEDRIJVIGHEID	21
2.6 LEEFOMGEVING	23
2.7 GROTE STEDEN UITGELICHT	25
2.8 SWOT-ANALYSE OOST-NEDERLAND	27
3. STRATEGIE EN PRIORITEITEN	30
3.1 ONTWIKKELINGSVISIE	30
3.2 DOELSTELLING	33
3.3 STRATEGIE	35
4. BESCHRIJVING PRIORITEITEN	38
4.1 PRIORITEIT 1: INNOVATIEKRACHT, KENNISECONOMIE EN ONDERNEMERSCHAP	38
4.2 PRIORITEIT 2: VERSTERKEN INNOVATIEKLIMAAT IN STEDELIJKE NETWERKEN	43
4.3 PRIORITEIT 3 ATTRACTIEVE STEDEN (URBAN REGENERATION)	48
4.4 PRIORITEIT 4: TECHNISCHE BIJSTAND	51
4.5 COMPLEMENTARITEIT MET ANDERE PROGRAMMA'S	52
4.5.1 EUROPESE PROGRAMMA'S	52
4.5.2 NATIONALE PROGRAMMA'S	54
5. FINANCIERINGSPLAN	57

6. ORGANISATIE EN WERKWIJZE	60
6.1 ORGANISATIESTRUCTUUR	60
6.1.1 BEHEERSORGANISATIE	60
6.1.2 TOEZICHT EN UITVOERINGSORGANISATIE	61
6.2 MONITORING EN EVALUATIE	63
6.3 COMMUNICATIE	66
6.4 PARTNERSCHAP	67
BIJLAGEN	68
BIJLAGE I GEBIEDSINDELINGEN	69
BIJLAGE II KENNISINSTITUTEN IN DE VALLEYS	70
BIJLAGE III INDICATOREN STREEFWAARDEN	71
BIJLAGE IV EARMARKING CATEGORIEËN	72
BIJLAGE V BESCHRIJVING STEDELIJKE NETWERKEN	76
BIJLAGE VI EINDRAPPORT EX ANTE EVALUATIE PM	96
BIJLAGE VII STRATEGISCHE MILIEUBEOORDELING PM	97

1. Inleiding

In de periode 2007-2013 zijn in het kader van het Europese Cohesiebeleid opnieuw Structuurfondsmiddelen voor Nederland beschikbaar. Het Europese Cohesiebeleid kent drie doelstellingen:

1. Convergentie van de minst welvarende regio's;
2. Regionale concurrentiekracht en werkgelegenheid in alle overige regio's;
3. Europese Territoriale Samenwerking.

Voor de periode 2007-2013 is de inzet van de structuurfondsmiddelen vooral gericht op het bereiken van de doelen zoals geformuleerd tijdens de Top van Lissabon (in 2000): de Europese Unie wil de meest welvarende en competitieve regio ter wereld worden. Later is daar in de Top van Göteborg (in 2001) nog het thema milieu en duurzaamheid aan toegevoegd. In 2005 is de gemeenschappelijke inzet op de doelstellingen van Lissabon en Göteborg herbevestigd in een 'hernieuwde' Lissabonstrategie. In het licht van de hernieuwde Lissabonagenda kent het cohesiebeleid drie prioriteiten:

- Lidstaten, regio's en steden aantrekkelijker maken;
- Innovaties, ondernemerschap en de groei van de kenniseconomie aanmoedigen;
- Meer en betere banen scheppen.

Oost-Nederland komt in aanmerking voor doelstelling-2 en -3 uit de structuurfondsen. Binnen doelstelling 2 kunnen de activiteiten worden gefinancierd uit twee Europese fondsen: het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en het Europees Sociaal Fonds (ESF). Voor het ESF wordt in Nederland 1 programma opgesteld door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Voor de uitwerking van doelstelling-2 EFRO is door het kabinet gekozen voor een landsdelige benadering, waarbij de provincies zijn gevraagd de opstelling van de programma's ter hand te nemen.

Dit programmadocument vormt het Operationeel Programma Oost-Nederland 2007-2013 voor doelstelling 2 uit het EFRO-fonds en heeft betrekking op het grondgebied van de provincies Overijssel en Gelderland (2 gebieden op NUTS-II niveau). Deze gebiedsafbakening wijkt af van het officiële NUTS-1 gebied waar ook de provincie Flevoland deel van uitmaakt. De provincie Flevoland heeft ervoor gekozen aan te sluiten bij het programma West Nederland (Randstad).

In het kader van dit Operationeel Programma zijn kosten subsidiabel vanaf 1 januari 2007. De einddatum voor het maken van subsidiabele kosten wordt bepaald in de beschikking van de Europese Commissie en de daaruit voortvloeiende uitvoeringsbepalingen.

In Oost-Nederland ligt een aantal stedelijke netwerken. Voor dit programma rekenen we daar toe: Stadsregio Arnhem Nijmegen, Netwerkstad Twente, Stedendriehoek, Zwolle-Kampen Netwerkstad en de Vallei. Een definitie van deze stedelijke netwerken is opgenomen in de bijlage.

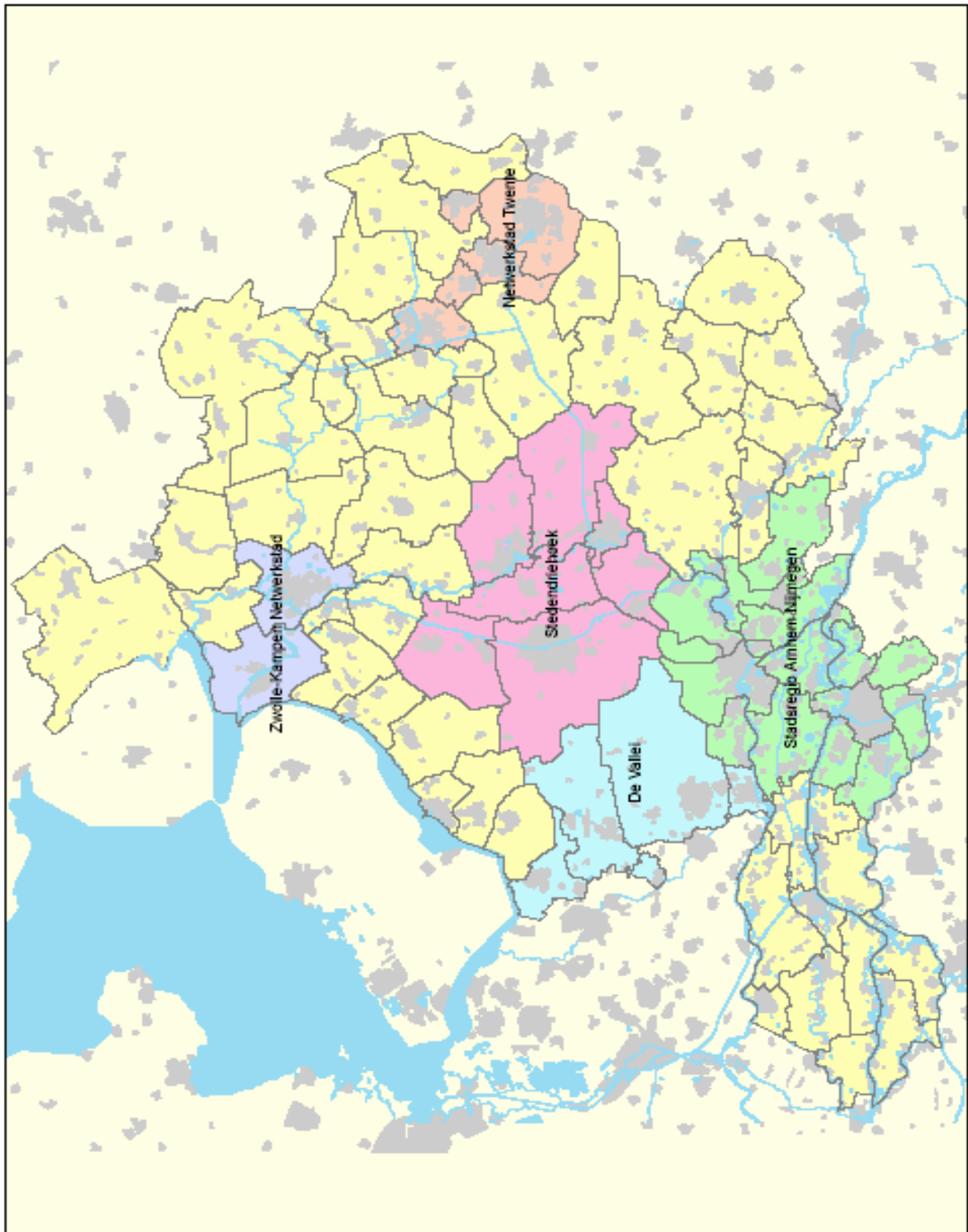
De belangrijkste Europese verordeningen en richtlijnen die ten grondslag liggen aan het programma zijn:

1. Verordening (EG) Nr. 1083/2006 van de Raad van 11 juli 2006 houdende algemene bepalingen inzake het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds en het Cohesiefonds; hierna 'Algemene Verordening Structuurfondsen' genoemd;
2. Verordening (EG) Nr. 1080/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 5 juli 2006 betreffende het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling; hierna 'EFRO-verordening' genoemd;
3. Cohesiebeleid ter ondersteuning van groei en werkgelegenheid: Communautaire strategische richtsnoeren 2007-2013. Voorstel voor Beschikking van de Raad betreffende communautaire strategische richtsnoeren inzake cohesie COM(2006) 386 definitief;
4. Nationaal Strategisch Referentiekader Structuurfondsen 2007-2013 (NSR).

Leeswijzer

Dit programmadocument kent een logische opbouw: analyse - strategie – activiteiten – financiering – uitvoering. In hoofdstuk 2 is de analyse van de stand van zaken van de regionale economie in Oost-Nederland opgenomen. Deze eindigt in een SWOT-tabel waarin de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen van Oost-Nederland worden gepresenteerd. De nadruk ligt hierbij op de economie in Oost-Nederland, vanwege het karakter van mogelijke EFRO-bijdragen. In hoofdstuk 3 wordt vervolgens op basis van de informatie uit de analyse de ontwikkelingsvisie en de algemene strategie van het programma uiteengezet. In hoofdstuk 4 wordt dit verder uitgewerkt in een meer gedetailleerde beschrijving van achtergrond, doel en inhoud per prioriteit. In hoofdstuk 5 is het financieringsplan opgenomen waarin inzichtelijk is gemaakt welke bijdragen de diverse partners aan het programma leveren. Tot slot wordt in hoofdstuk 6 wordt ingegaan op de uitvoeringsorganisatie en -werkwijze.

Kaart Landsdeel Oost-Nederland inclusief stedelijke netwerken

2. Beschrijving regionale ontwikkelingen Oost-Nederland

In dit hoofdstuk staan analyse en SWOT centraal, basis voor de verdere uitwerking in prioriteiten en maatregelen in de volgende hoofdstukken. Hierbij passeren de basiskennmerken van het gebied, de economische structuur, kenniseconomie, bedrijfsomgeving, ondernemerschap, arbeidsmarkt, leefomgeving en tot slot enkele specifieke kenmerken van de Oost-Nederlandse steden de revue. Hierbij is gestreefd naar presentatie van cijfermateriaal op vergelijkbaar abstractieniveau, zodat onderlinge vergelijkingen op het niveau van de stedelijke netwerken (gebaseerd op cijfers van de grote steden zonder omliggend gebied) gemaakt kunnen worden. Waar dit cijfermateriaal niet voorhanden is, zijn de cijfers op Corop-niveau (NUTS-III)¹ of provinciaal niveau (NUTS-II) weergegeven. Hierdoor gaan echter wel lokale of regionale nuances uit andere onderzoeksbronnen verloren. Allereerst wordt onderstaand een korte beschrijving van de karakteristiek van Oost-Nederland gegeven.

Karakteristiek landsdeel Oost-Nederland

Landsdeel Oost-Nederland bestaat uit het grondgebied van de provincies Gelderland en Overijssel. Het is een uniek gebied: een aantrekkelijke woon- en werkregio met een fraai mozaïek van grote, middelgrote en kleine woonkernen en economische centra. Er zijn uitgesproken 'groene' gebieden, waarin de nadruk ligt op beheer van het landelijk gebied. De stedelijke gebieden vormen de economische motor van de regio en zijn tevens inspiratiebronnen van cultuur, kennis en innovatie. In de grote steden vinden veel mensen hun werk. De grote stad oefent grote aantrekkingskracht uit op jongeren, de meer landelijke delen van de regio zijn daarentegen aantrekkelijk voor ouderen vanwege de mooie woonomgeving en de rust. De steden vervullen een centrumfunctie voor sociaal-maatschappelijke en gezondheidszorgvoorzieningen voor de regio. Omgekeerd vormt het platteland het recreatiegebied voor de stedelingen. De ontwikkelingen in de steden en het omliggend gebied hangen nauw met elkaar samen. De relatie tussen stad en buitengebied komt onder druk te staan, omdat de claims op de beschikbare ruimte steeds meer met elkaar in conflict komen.

Stedelijk gebied

De ontwikkeling in de stedelijke gebieden in Oost-Nederland kent twee gezichten. Aan de ene kant zijn steden bij uitstek de plek waar economische innovaties totstandkomen. De stedelijke gebieden zijn de economische motor van de regio; meer dan de helft van de werkgelegenheid in Oost-Nederland bevindt zich in de grotere steden. Aan de andere kant is de stad ook de omgeving waar sociale problematiek nadrukkelijk aanwezig is. Door de afname van de sociale cohesie is het gevoel van onveiligheid toegenomen. Er zijn probleemwijken ontstaan met hogere criminaliteit en lage arbeidsparticipatie. De steden lopen aan tegen de grenzen van de ruimtelijke mogelijkheden van woningbouw en bedrijfsvestiging, maar ook wat betreft mobiliteit, waterbeheer en recreatie. Ook in de komende decennia zijn veel wijken in de stad toe aan renovatie en herstructurering. Stedelijke vernieuwing moet de leefbaarheid vergroten en er aan bijdragen dat de bevolkingssamenstelling – in sociaal-culturele en sociaal-economische zin – van de steden divergeert, door een breder aanbod aan woon- en werkmilieus.

In Oost-Nederland ligt een aantal krachtige en attractieve stedelijke netwerken. Voor dit programma rekenen we daar toe: Stadsregio Arnhem Nijmegen (KAN), Netwerkstad Twente (Enschede/Hengelo/Almelo/Borne/Oldenzaal), Stedendriehoek (grofweg Apeldoorn/Deventer/Zutphen), Zwolle-Kampen Netwerkstad en de Vallei (grofweg Ede, Wageningen, Barneveld). De relatief korte afstand tussen deze stedelijke netwerken maakt intensieve samenwerking mogelijk. Bovendien liggen deze netwerken op de belangrijkste economische ontwikkelingsassen tussen de Randstad en het Ruhrgebied. Een uitgebreide beschrijving en karakterisering van de stedelijke netwerken is opgenomen in de bijlagen.

Landelijk gebied

Eeuwenlang heeft de rurale economie een belangrijk aandeel gehad in de duurzame en stabiele ontwikkeling van Oost-Nederland. De vitaliteit en kwaliteit van het landelijk gebied (en de kernen daarin) staat nu onder druk. Het aantal primaire agrarische bedrijven loopt met uitzondering van de

¹ Zie voor een beschrijving van de Corop-indeling bijlage 1.

intensieve (glas)tuinbouw sterk terug en de primaire productie van land- en tuinbouw heeft een steeds kleiner aandeel in de regionale economie. Vanuit het agrocluster bezien is het aandeel echter stabiel. Het meeste geld wordt niet meer verdiend in de stallen en op het land, maar in de andere schakels van de kolom: de toeleverende en verwerkende industrie, handel en distributie. Hierdoor is de toegevoegde waarde van de agrosector het hoogst in de steden.

Schaalvergroting in de grondgebonden productietakken heeft geleid tot verschraling van de landschapsstructuur: de toegankelijkheid van het buitengebied is behoorlijk afgenomen. De landbouw kan haar historische rol als drager en beheerder van de kwaliteiten van groene ruimte steeds moeilijker vervullen. Ook de kwaliteit van de natuur staat onder druk, mede als gevolg van versnippering van ecologische verbanden, en de milieukwaliteit van bodem en water. De gebruiksintensiteit van het buitengebied in het algemeen en de toename van vervoersinfrastructuur heeft hier aan bijgedragen. De vitaliteit van de kernen in het landelijk gebied staat ook onder druk door het wegtrekken van jongeren. In combinatie met schaalvergrotingstendensen in voorzieningen tast dit de leefbaarheid aan. De betekenis van de vrijetijdseconomie neemt toe.

Voor een samenhangende impuls in het functioneren van het landelijk gebied worden in de komende jaren Reconstructieplannen uitgevoerd in het kader van de Reconstructiewet Concentratiegebieden Intensieve Veehouderij. Met het realiseren van de ecologische hoofdstructuur wordt het areaal natuurgebieden, agrarisch natuurbeheer en ecologische verbindingzones uitgebreid. Tevens wordt ingezet op verbetering van de noodzakelijke milieu- en waterkwaliteit voor de beoogde natuurdoelen. Er wordt gezocht naar nieuwe economische dragers. De omgevingskwaliteit is van grote betekenis als toeristisch-recreatief product. De 'groene' en cultuurhistorische rijkdom van Oost-Nederland biedt aanknopingspunten voor verdere ontplooiing van het toeristisch en recreatieve profiel.

2.1 Kerngegevens Oost-Nederland

In onderstaande analyse zijn de stedelijke netwerken waar mogelijk afzonderlijk weergegeven. Omdat de stedelijke netwerken ongelijksoortig zijn (sommige bestaan uit alleen steden en anderen kennen een deel landelijk gebied), is er voor gekozen om voor de vergelijkbaarheid in onderstaande beschrijving zo veel mogelijk alleen de steden binnen de stedelijke netwerken in het kwantitatieve deel van de analyse te betrekken. Waar dus cijfers van de stedelijke netwerken zijn weergegeven, betreft het alleen de steden binnen de netwerken. Dit bevordert de vergelijkbaarheid. In bijlage I zijn de deelnemende gemeenten per stedelijk netwerk weergegeven. Dit vormt tegelijkertijd de definitie van stedelijk netwerk.

Oppervlakte, bevolking en bevolkingsdichtheid

Tabel 2.1: Grondoppervlakte en bevolkingsomvang naar stedelijke netwerken

Bron: CBS, 2006, stand 01-01-2006

	Oppervlakte km ²	Bevolking	Bevolkingsdichtheid
Oost-Nederland	8.557	3.089.420	361
Netwerkstad Twente	323	359.464	1.113
Steden Stedendriehoek	518	299.501	578
Zwolle-Kampen	281	162.273	577
Arnhem/Nijmegen	159	301.642	1.897
Steden Vallei	351	142.490	406
Nederland	41.543	16.335.509	393

Landsdeel Oost-Nederland omvat ruim 20% van het Nederlands grondgebied. Binnen Oost-Nederland beslaan de steden in de stedelijke netwerken 19% van het grondgebied. Oost-Nederland heeft daarmee relatief veel landelijk gebied. 19% van de Nederlanders woont in Oost-Nederland, oftewel ruim 3 miljoen inwoners. Gelderland is de grootste provincie met een inwonertal van 1,98 miljoen. Overijssel telt 1,11 miljoen inwoners. Ongeveer 41% van de bevolking in Oost-Nederland is woonachtig in één van de vijf stedelijke netwerken, wat duidt op een sterke geografische concentratie van de bevolking.

Leeftijdsopbouw: vergrijzing en ontgroening

Tabel 2.2: Bevolkingsopbouw naar stedelijke netwerken

Regio	0-25	25-45	45-65	65+	0-25 (2000-2006)	65+ (2000-2006)
Oost-Nederland	31,1	28,3	26,2	14,4	-0,9	5,6
Netwerkstad Twente	31,0	29,3	25,2	14,5	-0,7	3,4
Steden Stedendriehoek	29,9	29,1	26,2	14,8	0,0	1,0
Zwolle-Kampen	32,7	31,2	23,3	12,8	0,2	-2,3
Arnhem/Nijmegen	30,4	32,7	23,9	12,9	nb	nb
Steden Vallei	33,6	28,9	23,9	13,7	-2,2	1,7
Nederland	30,2	29,0	26,5	14,2	-0,6	5,1

Bron: CBS

Oost-Nederland kent ten opzichte van Nederland, met uitzondering van de Stedendriehoek, een oververtegenwoordiging van jongeren. Ruim 31% van de bevolking is jonger dan 25 jaar. Het aandeel 65 plussers loopt in de pas met het Nederlands gemiddelde. In de periode 2000-2005 is de categorie 65+ ten opzichte van Nederland sterker toegenomen. Hieruit mag worden geconcludeerd dat de vergrijzing zich vooral aandient op het Oost-Nederlandse platteland.

Wanneer de stedelijke netwerken nader bekeken worden laat de Vallei een sterk dalende trend zien van het aantal jongeren 0-25 jaar. Meest vergrijsde regio is de Stedendriehoek. Gezien ook de groep 45-65 jarigen die bovengemiddeld is vertegenwoordigd zal de vergrijzing in deze regio in de komende jaren sterker toeslaan. Zwolle-Kampen en Arnhem/Nijmegen zijn de minst vergrijsde regio's.

2.2 Economische structuur en performance Oost-Nederland

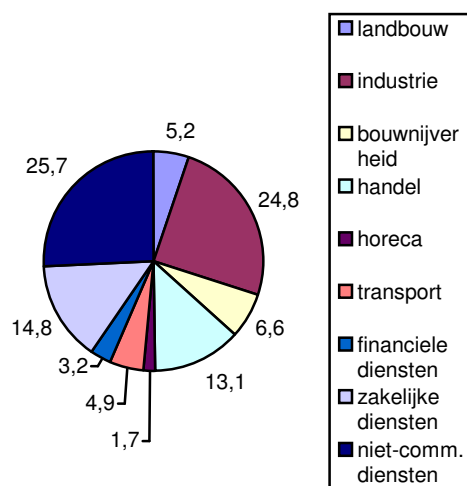
2.2.1 Economische structuur en sectordynamiek

De Oost-Nederlandse economie is vooral een diensteneconomie. De optelsom van commerciële en niet-commerciële dienstverlenende activiteiten vormt samen 73% van de totale toegevoegde waarde in de regio. In 1990 bedroeg het aandeel nog 63%. Daarmee wijkt Oost-Nederland overigens niet noemenswaardig af van het landelijke beeld. Het zwaartepunt ligt bij de commerciële diensten. Zij zijn samen goed voor 45% van de regionale toegevoegde waarde, de niet-commerciële diensten (overheid, onderwijs, gezondheids- en welzijnzorg, en overige diensten) nemen circa 28% voor hun rekening.

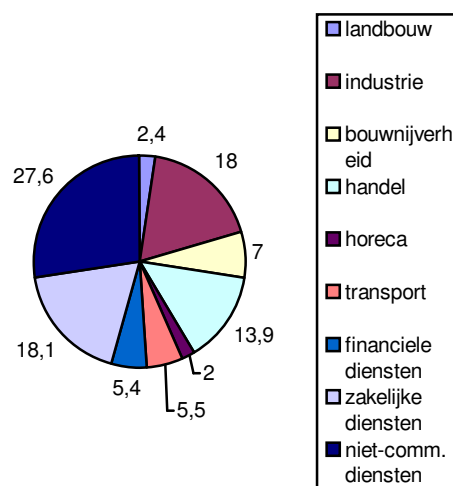
Figuur 2.1: Bijdrage sectoren aan het Bruto regionaal product Oost-Nederland, 1990 en 2003.

Bron: CBS

1990

2003

Zowel de industrie als de agrarische sector hebben sinds 1990 duidelijk terrein verloren, waarbij met name de primaire landbouw terugloopt. Het aandeel van de agrarische bedrijvigheid is meer dan gehalveerd. Toch is het belang van de agrosector groter dan deze cijfers doen vermoeden. In de recente rapportage 'Agrocluster Oost in beeld' blijkt dat het cluster als zodanig een stabiele ontwikkeling heeft doorgemaakt en met name in de toeleverings- en uitbestedingsrelaties belangrijk is voor de economie in de steden. De industrie heeft nog een aanzienlijk groei van de toegevoegde waarde laten zien, maar deze groei bleef achter bij die van veel andere sectoren, waardoor het aandeel verder onder druk is komen te staan. De sterkste groei is gerealiseerd in de zakelijke dienstverlening. In deze sector wordt inmiddels 18% van de totale toegevoegde waarde in het landsdeel Oost-Nederland gerealiseerd. Vooral in de laatste jaren heeft ook de niet-commerciële dienstverlening terrein gewonnen. In de laatste jaren van economische stagnatie is de groei in met name de gezondheidszorg en het onderwijs onverminderd groot geweest. Deze sectoren waren de afgelopen jaren de belangrijkste motoren van de economie, ook in Oost-Nederland.

Tabel 2.3: Bijdrage sectoren aan het bruto regionaal product per Corop-gebied in 2003.

	Oost-Nederland	Noord-Overijssel	Zuidwest-Overijssel	Twente	Veluwe	Arnhem/Nijmegen	Nederland
Landbouw	2,4	3,0	4,1	1,9	1,1	1,4	2,3
Industrie	18,0	18,9	23,5	22,0	13,8	15,2	18,2
Bouwnijverheid	7,0	7,3	5,9	8,8	6,6	5,6	5,6
Handel en reparatie	13,9	13,2	12,9	13,3	14,7	12,1	13,3
Horeca	2,0	2,0	1,7	1,9	2,3	1,9	1,9
Transport, opslag en communicatie	5,5	7,8	4,0	6,1	4,7	5,3	7,4
Financiële diensten	5,4	5,2	3,1	3,8	8,2	6,5	7,4
Zakelijke diensten	18,1	16,1	20,1	16,4	18,5	19,8	19,2
Niet-commerciële diensten	27,6	26,3	24,7	25,8	30,2	32,3	24,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: CBS

Binnen Oost-Nederland zijn de verschillen in economische structuur aanzienlijk. Door deze verschillen zal binnen een overkoepelende strategie ruimte moeten zijn voor eigen accenten per stedelijk netwerk. In Zuidwest-Overijssel (waarin een deel van de Stedendriehoek is gelegen) en Twente neemt de *industrie* nog altijd een belangrijke positie in. In het Corop-gebied Veluwe (deels VALLEI en deels Stedendriehoek) neemt de industrie nog slechts 14% van de toegevoegde waarde voor zijn rekening. In Twente is de *bouwnijverheid* bovengemiddeld vertegenwoordigd. Noord-Overijssel is vooral sterk in *transport en logistiek*. Met een aandeel van 7,8% scoort de regio ook boven het landelijk gemiddelde. De Veluwe (met een sterke concentratie van verzekeringsdiensten in Apeldoorn) heeft een relatief groot aandeel aan *financiële diensten* in haar economische structuur. *Zakelijke diensten* komen meer dan gemiddeld voor in Zuidwest-Overijssel en de regio Arnhem/Nijmegen. Dit concentreert zich vooral in de grote steden. Alle regio's in Oost-Nederland hebben een *grote niet-commerciële sector*. In de regio Arnhem/Nijmegen is deze sector zelfs goed voor bijna een derde van de totale toegevoegde waarde.

2.2.2 Economische groei

Terugval groei nationale economie in 2005, herstel in 2006

De Nederlandse economie vertoonde in 2005 een groei van 0,9% ten opzichte van 2004². Dit is ongeveer de helft minder dan in 2004. Het jaar 2005 laat een verbetering zien op een aantal economische indicatoren: minder werklozen, meer banen en meer vacatures. Verder trok de consumptie aan. De vooruitzichten voor 2006 en verder zijn gunstig. Belangrijkste trekker wordt het bedrijfsleven dat naar verwachtingen de investeringen na jaren van hand op de knip, fors zal

² CBS, persbericht 27 februari 2006.

opschroeven. De werkloosheid, zo is de verwachting, komt in 2006 uit op gemiddeld 455.000 personen (5,75% van de beroepsbevolking).³

Economische kerncijfers Oost-Nederland

Tabel 2.4: Omvang regionale economie Oost-Nederland

	BBP (mln. euro)			BBP per hoofd (1.000 euro)		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003
Oost-Nederland	72.276	74.646	76.053	24	24	25
Nederland	447.731	465.214	476.349	28	29	29

Bron: CBS, Regionale economische totalen.

De totale omvang van de Oost-Nederlandse economie bedroeg in 2003 ruim 76 miljard euro (16% van het Nederlands BBP). Het BBP per hoofd van de bevolking ligt in Oost-Nederland substantieel onder het landelijk gemiddelde: in Oost-Nederland 25.000 euro per hoofd tegenover 29.000 landelijk.

Tabel 2.5: Economische groei (in procenten) Oost-Nederland

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Oost-Nederland	2,4	3,7	3,9	2,7	3,4	1,1	-0,6	-0,1	1,3
Nederland	2,9	3,7	4,2	4,0	3,5	1,6	0,2	0,0	1,7

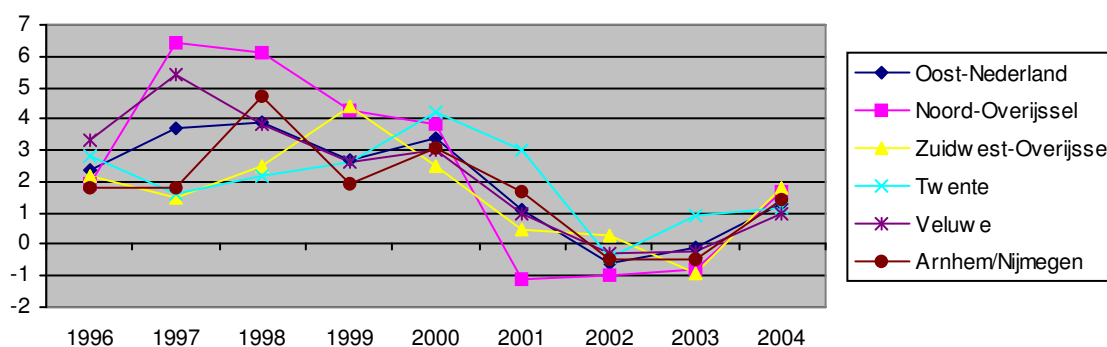
Bron: CBS

In de periode 1996-2004 lag de economische groei in Oost-Nederland stevast onder het landelijk gemiddelde. In de laatste periode van hoogconjunctuur (1996-2000) was de economische groei in het landsdeel aanzienlijk, maar de nationale groeivoet werd niet gehaald. Tussen 2001 en 2003 stagneerde de economische ontwikkeling en in het landsdeel Oost was er zowel in 2002 en 2003 zelfs sprake van een recessie. Landelijk was er sprake van een nulgroei. In 2004 trok de economie weer aan, waarbij het acceleratievermogen van Oost-Nederland achterblijft bij dat van de Nederlandse economie als geheel.

Per Corop-gebied zijn verschillende ontwikkelingen te signaleren waarbij vooral de meer dan gemiddelde conjunctuurgevoeligheid voor Noord-Overijssel (met onder meer Netwerkstad Zwolle-Kampen) opvalt. De conjunctuurgevoeligheid legt de regio overigens geen windeieren. Per saldo maakt Noord-Overijssel de sterkste economische groei door van alle regio's in Oost-Nederland. Zuidwest-Overijssel en de regio Arnhem/Nijmegen laten de meest vlakke ontwikkeling zien.

Figuur 2.2: Economische groei per Corop-gebied in de periode 1996-2004

Bron: CBS

2.3 Kennis, innovatie en ondernemerschap

In deze paragraaf komen een aantal kenmerken van de Oost-Nederlandse kenniseconomie aan bod. Door gebrek aan eenduidig statistisch materiaal is geput uit verschillende onderzoeksbronnen. Hierdoor is het cijfermateriaal niet altijd op hetzelfde abstractieniveau te presenteren.

³ CPB, persbericht 1 december 2005 "Koopkracht valt volgend jaar mee".

2.3.1 Opleidingsniveau

Tabel 2.6: Beroepsbevolking naar opleidingsniveau naar stedelijk netwerk (absoluut x 1.000) in 2003

	Lager Onderwijs	Middelbaar onderwijs	Hoger onderwijs	% hoger onderwijs in totaal
Oost-Nederland	384	635	361	26,2
Netwerkstad Twente	43,8	77,5	38,9	24,3
Steden Stedendriehoek	34,8	59,5	33,3	26,1
Zwolle-Kampen	19,5	32,3	20	27,9
Arnhem/Nijmegen	33,6	50,4	58,7	41,1
Steden Vallei	16	25,2	20,1	32,8
<i>Nederland</i>	1.981	3.304	2.197	29,4

Bron: CBS

Hoewel het aantal hoogopgeleiden in Oost-Nederland sinds 2000 naar het nationaal gemiddelde toegroeit, is het contingent hoogopgeleiden toch net iets lager in vergelijking met Nederland. In de stedelijke netwerken bevinden de meeste hoog opgeleiden zich in regio Arnhem/Nijmegen en Vallei. De andere regio's scoren onder het landelijk gemiddelde en Netwerkstad Twente en de Stedendriehoek zelfs onder het landsdelige gemiddelde.

2.3.2 Research en Development

R&D-graad, aantal banen en patenten

Tabel 2.7: Uitgaven Research & Development Oost-Nederland 2003

	Uitgaven bedrijven		Uitgaven Universiteiten		Uitgaven Research instellingen		Totaal uitgaven	
	mIn €	%	mIn €	%	mIn €	%	mIn €	%
Oost-Nederland	650	45,8	518	36,5	251	17,7	1.419	100,0
<i>Nederland</i>	4.804	57,4	2.356	28,1	1.216	14,5	8.376	100,0
<i>Aandeel landsdeel in Nederland</i>		13,5		22,0		20,6		16,9

Bron: CBS

De R&D-graad (R&D uitgaven gerelateerd aan de toegevoegde waarde) is een belangrijke indicator voor de investeringen die bedrijven, overheden en kennis- en onderwijsinstellingen doen in kennisgeneratie. De R&D-graad in het landsdeel Oost-Nederland is hoger dan het landelijk gemiddelde. Afgezet tegen de afspraak van de EU-lidstaten (Barcelona 2003) om minimaal 3% van het BBP aan R&D te besteden gaapt hier echter nog een groot gat. Oost-Nederland is verantwoordelijk voor bijna 17% van alle investeringen in R&D in Nederland. De totale uitgaven bedragen voor het landsdeel meer dan € 1,4 miljard. Opvallend is dat in Oost-Nederland het aandeel van de bedrijven binnen het totaal aanmerkelijk kleiner is dan landelijk. Vooral de universiteiten en researchinstellingen zijn verantwoordelijk voor de R&D-uitgaven in Oost-Nederland.

De afgelopen jaren zijn de R&D-uitgaven in Oost-Nederland fors gestegen. In het tijdvak 2000-2003 is de jaarlijkse uitgave gegroeid met € 276 miljoen. Daarmee neemt het landsdeel ruim eenderde van de totale groei van Nederland voor haar rekening. Oost-Nederland telt bijna 16.000 fulltime R&D-banen. Daarmee is de regio goed voor 18,5% van het totale Nederlandse R&D personeel. Oost-Nederland kent daarmee een oververtegenwoordiging van banen in R&D. Tussen 2000 en 2003 zijn er in het landsdeel meer dan 500 R&D banen bijgekomen, oftewel een groei van 3,4%. Landelijk slonk het aantal R&D-banen in diezelfde periode met 2,3%.

Bijna 10% van de 1835 in Nederland aangevraagde patenten (peiljaar 2003, bron: Eurostat) is afkomstig uit Oost-Nederland. Binnen Nederland zijn de patentaanvragen sterk geconcentreerd in Zuid-Nederland en circa een kwart van alle patentaanvragen is afkomstig van Philips. Het grote gewicht van Philips in het Nederlands totaal verklaart voor een belangrijk deel de relatief lage score van het Landsdeel Oost-Nederland. Van de Oost-Nederlandse patentaanvragen heeft slechts 10%

een hightech karakter. Landelijk is dit 22%. Binnen Landsdeel Oost is Twente het meest actief in patentaanvragen.

Hoogwaardige werkgelegenheid

Tabel 2.8: Ontwikkeling werkgelegenheid hightech industrie en kennisdiensten Oost-NL 2000-2004

	Werkgelegenheid hightech industrie			Werkgelegenheid kennisintensieve diensten		
	2000	2004	Ontwikkeling	2000	2004	Ontwikkeling
Oost-Nederland	63.140	53.312	-15,6%	533.336	575.255	7,9%
Nederland	350.119	262.244	-25,1%	3.083.151	3.289.765	6,7%
Aandeel landsdeel in Nederland	18,0%	20,3%		17,3%	17,5%	

Bron: Eurostat

Volgens Eurostat nam het aantal arbeidsplaatsen in de hightech sectoren in Nederland in de periode 2000-2004 af met maar liefst 25% mede als gevolg van uitbesteding naar lage lonen landen. Ook in Oost-Nederland was een daling van het aantal banen in deze sectoren waarneembaar, maar de omvang daarvan bleef relatief beperkt. Inmiddels is meer dan 20% van het totaal aantal banen in de hightech industrie te vinden in Oost-Nederland. Vier jaar daarvoor was dat nog 18%. Daarmee kent het landsdeel een duidelijke oververtegenwoordiging.

De kennisdiensten zaten de afgelopen jaren in de lift. Landelijk nam de werkgelegenheid in kennisintensieve diensten toe met 6,7%. Oost-Nederland overtrof deze groei en noteerde een groei van 7,9% op het scorebord, het equivalent van een aanwas van meer dan 40.000 banen. Daarmee is het aandeel van het landsdeel in het Nederlands totaal gestegen tot 17,5%.

De kennisintensieve industrie vormt nog altijd een belangrijk fundament onder de Oost-Nederlandse economie en is daarmee een van de belangrijkste sectoren van Nederland⁴. De ervaring leert dat één baan in de industrie minimaal één extra baan genereert in een dienstverlenende sector. De industrie is niet alleen van belang voor de directe werkgelegenheid en de spin-off richting andere sectoren, maar ook voor het innoverend vermogen van de regio. De Oost-Nederlandse industrie kent een sterk kennisgenererend en -implementerend vermogen en is derhalve van groot belang voor de landsdelige innovatiekracht. Vooral de metaalproducten- en machine-industrie kent een hoge R&D intensiteit met een belangrijke bijdrage aan de nationale prestaties. Ook een kennisintensieve sector als de voedings- en genotmiddelenindustrie is in Oost-Nederland bovengemiddeld aanwezig met daardoor een positief effect op de landsdelige investeringen in R&D⁵.

Het Ruimtelijk Planbureau⁶ gebruikt een andere indeling voor het in kaart brengen van de kenniseconomie. Aan de hand van acht indicatoren komt het Ruimtelijk Planbureau tot een gedetailleerde en zeer diverse profilering van Oost-Nederland. Belangrijke aandachtspunten voor het hele landsdeel zijn het achterblijvende opleidingsniveau van inwoners en een (ten opzichte van landelijke ontwikkeling) achterblijvende creatieve sector. Sterk is Oost-Nederland vooral op het gebied van technologische en niet-technologise innovaties en ICT.

2.3.3 Excellente kennisvelden: drie kennisvalley's

Oost-Nederland kent een drietal robuuste clusters van gespecialiseerde kennisinstellingen en kennisdiensten rond drie universiteiten (Universiteit Twente in Enschede, Universiteit Wageningen, Radboud Universiteit Nijmegen), HBO-instellingen en gelieerde instituten. Het betreft een kennisconcentratie rondom drie thema's en in drie gebieden: Food Valley (Gelderse Vallei), Health Valley (Nijmegen/Arnhem) en Technology Valley (Twents Innovatieplatform). Het aanwezige bedrijfsleven heeft samen met de provincies Gelderland en Overijssel en de toonaangevende kennisinstellingen de krachten gebundeld voor het combineren van de kennis en kansen binnen de

⁴ Zie hiervoor ook de economische hittekaarten van Nederland, opgestelde door Bureau Louter, die als basis voor de nota Pieken in de Delta hebben gediend.

⁵ Zie voor een nadere onderbouwing van het relatieve belang van verschillende industriële sectoren voor de nationale economie het onderzoek *Oost-Nederland een toptechnologische regio?*, Technopolis, 2005

⁶ De Atlas van Kennis en Innovatie, Ruimtelijk Planbureau, 2006

drie kennisgebieden in de Visie Triangle. De regiegroep Triangle wil de mogelijkheden, die de concentratie van specifieke kennis in de regio Oost-Nederland biedt, optimaal benutten ter verhoging van de innovatiekracht van het bedrijfsleven en versterking van de regionale economische structuur. Doel is om in 2015 tot de top 5 van de wereld te behoren met innovatieve instellingen en bedrijven die kennis ontwikkelen en exploiteren op de geselecteerde kennisgebieden van en tussen Food, Health en Technology. Een vraaggerichte benadering staat hierin centraal.

De Triangle heeft gekozen voor een focus op de uitbouw van de life sciences gebieden voeding en gezondheid, en het zogenoemde kennisgebied technologie; alledrie hoogwaardige kennisclusters die geacht worden in de wereldtop mee te draaien. De clusters worden hierna kort toegelicht⁷.

Food Valley

Food Valley wil hét toonaangevende kennisnetwerk zijn voor de foodsector in Nederland. Met haar agrarische achtergrond beschikt Oost-Nederland over een groot aantal toonaangevende een beeldbepalende voedsel-producerende bedrijven. Een aantal hiervan heeft een eigen onderzoekscapaciteit in de regio. Een belangrijk zwaartepunt voor het onderzoek naar en de ontwikkeling van veilige voeding en duurzame voedselvoorziening ligt in de Gelderse Vallei met Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR) als centrale kennisspeler. Het Foodcluster richt zich op de gezondheid en duurzame productiesystemen. Naast diverse onderzoeksinstituten (o.a. NIZO Foodresearch, TNO Voeding, Alterra en het RIVM) zijn er diverse aan voedingsonderzoek gerelateerde technische toeleverende bedrijven in onder meer de ICT, bio-informatica, machinebouwindustrie, kassenbouw en robotica in de regio gevestigd. Het groeiende aantal nieuwe hightech bedrijven op het gebied van Genomics (analyse van en informatie over genetisch materiaal en eiwitten) is opmerkelijk. In het cluster zijn momenteel rond de 90 bedrijven uit diverse sectoren actief waaronder Campina, Chainfood, DSM, Foodstep, Friesland Food, Fuji Foto Film, Grolsche Bierbrouwerij, H.J. Heinz, Herbalife International, Hero Nederland, Koninklijke Buisman, Numico, Suiker Unie en spelers als Arbo Unie, Nederlands Octrooibureau, Randstad en Rabobank.

Health Valley

Health Valley wil hét toonaangevende kennisnetwerk zijn dat kennis en kansen koppelt in de biomedische en zorgsector voor de gehele zorg/biomedische keten. In Oost-Nederland bevindt zich een aantal topinstituten en -bedrijven op het gebied van medische wetenschap en toegepaste technologie. In het Universitair Medisch Centrum St. Radboud Nijmegen zijn toppreferente- en topklinische patiëntenzorg, onderwijs in de geneeskunde, de biomedische wetenschappen en de tandheelkunde en fundamenteel en toegepaste wetenschappelijk onderzoek gebundeld. De Radboud Universiteit Nijmegen profileert zich met sterktes in moleculair life sciences en bio-informatica; biochemie, microbiologie, nanowetenschappen, materiaalwetenschappen en cognitieve neurowetenschappen (zoals taalontwikkeling). In het Nijmegen Center for Molecular Life Sciences werken 350 wetenschappers aan biomoleculair en genetische onderzoek in nauwe samenwerking met het centrum voor Moleculaire en Biomoleculaire Informatica. In Oost-Nederland is tevens een sterke concentratie van industriële activiteiten op het gebied van biomedische technologie, waaronder ruim 300 MKB-bedrijven. Daarnaast kent Oost-Nederland een groot aantal hogere en middelbare beroepsopleidingen in de gezondheidszorg. In dit cluster zijn momenteel ruim 20 bedrijven actief waaronder Philips Medical Systems, Organon, Novartis, Royal Haskoning, Philips Semiconductors, Demcon en Indes Medical Design.

Twentse Innovatieroute

De Twentse Innovatieroute (opgesteld onder verantwoordelijkheid van het Innovatieplatform Twente) is de invulling van wat in Triangleverband Technology Valley wordt genoemd. Technologie is een breed begrip. In Oost-Nederland vinden we verschillend concentraties op het gebied van techniek, nanotechnologie, ICT, mechatronica en microsystemen. Veel van de toepassingen concentreren zich op de medische- en zorgsector. Bij de Universiteit Twente zien we een sterke concentratie van toptechnologie: universitair en klinisch onderzoek en onderwijs op het gebied van de biomedische technologie, nanotechnologie, mechatronica, microsystemen en gezondheidszorg. Het Centrum voor Telematica en Informatie Technologie (CTIT) doet onderzoek naar ICT-systemen en ICT-applicaties, waarbij een deel van dit onderzoek zich richt op gezondheidszorg gerelateerde onderwerpen. Verder beschikt de regio over enkele topinstituten (o.a. MESA+ en Telematica Instituut). Verder is in Oost-Nederland een aantal industriële hightech clusters werkzaam op het vlak van de biomedische

⁷ Een uitgebreide beschrijving van de ambities, de samenstelling van de clusters en de ontwikkelde programmajlijnen is neergelegd in de publicatie *Innovatieagenda Oost-Nederland, Spel zonder Grenzen, 2006*

technologie, en toepassingsgebieden van ICT, microsystemen, nanotechnologie en mechatronica. Deze clusters worden voor een deel gevormd door succesvolle spin-offs van de Universiteit Twente. Op regionale schaal is ook gekozen voor een gerichte aanpak om technologie en zorg te combineren (programma Zorg en ICT, IZIT). Binnen de Innovatieroute zijn 5 innovatiespeerpunten voor Twente benoemd: Materialen & Mechatronica als voedend cluster voor de overige vier, te weten Technologie en gezondheid, Voeding, Bouwnijverheid en Technologie en veiligheid. Elk cluster heeft een CEO vanuit een onderneming als trekker. Het Twents Innovatieplatform heeft een cluster van meer dan 20 bedrijven waaronder toonaangevende bedrijven als Koninklijke Ten Cate, Thales, Urenco, Bolletje, Apetito, Hegeman, Plegt-Vos en Volker Wessels.

2.3.4 Kennisinstituten in Oost-Nederland

Oost-Nederland beschikt over een goede kennisinfrastructuur met toonaangevende onderwijs- en kennisinstellingen. Het landsdeel beschikt onder meer over een drietal universiteiten en tien hogescholen. De totale hardware van de kenniseconomie is opgenomen in onderstaand overzicht.

Universiteiten:	<ul style="list-style-type: none"> • Universiteit Twente (UT), Enschede • Radboud Universiteit Nijmegen (RUN), Nijmegen • Wageningen Universiteit en Research Centrum (WUR), Wageningen • Vrije Universiteit (fusie Windesheim), Zwolle • Theologische Universiteiten Kampen en Apeldoorn
Hogescholen:	<ul style="list-style-type: none"> • Saxion Hogescholen, Apeldoorn, Deventer en Enschede • Hogeschool Arnhem en Nijmegen (HAN) • Christelijke Hogeschool Windesheim, Zwolle • Hogeschool Larenstein, Deventer/Velp • Hogeschool voor de Kunsten (Artez), Arnhem/Zwolle • AKI, Enschede (kunstacademie) • Technische Hogeschool Fontys, Zwolle • Gereformeerde Hogeschool, Zwolle • Katholieke PABO, Zwolle • Edith Stein PABO, Hengelo
Onderzoeksinstituten:	<ul style="list-style-type: none"> • WUR instituten, o.a. Agrotechnology & Food Innovations, Alterra, Plant Research International, Praktijkonderzoek Plant en Omgeving • WOT instituut⁵⁴ "Rikilt" – Instituut voor Voedselveiligheid • TNO vestigingen in Enschede en Apeldoorn, Wageningen • MESA+, instituut voor nanotechnologie, Enschede,
Overige:	<p>Technologische Top-Instituten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wageningen Centre for Food Sciences (WCFS), Wageningen • Telematica Instituut Enschede • KEMA, Arnhem• International Institute for Geo-information Science and Earth Observation (ITC), Enschede
Grote Technologische Instituten:	<ul style="list-style-type: none"> • MARIN, Maritime Research Institute Netherlands, Wageningen

In bijlage II is nader uitgewerkt welke instituten specifiek op de terreinen van de Valleys werkzaam zijn.

2.3.5 Oost-Nederland: Toptechnologische regio

Het onderzoeksbureau Technopolis heeft onlangs een uitgebreide SWOT-analyse uitgevoerd op basis waarvan is beoordeeld in welke mate Oost-Nederland voldoet aan de 14 door het Ministerie van Economische Zaken opgestelde karakteristieken van een toptechnologische regio⁸. Technopolis concludeert dat Oost-Nederland een zeer goed uitgangspunt voor een toptechnologische regio heeft, door de aanwezigheid van een excellente publieke onderzoeksinfrastructuur met complementaire competenties. De quick scan laat op verschillende punten zien dat het potentieel hiervan nog beter benut zou kunnen worden. Dit kan gerealiseerd worden door grotere inspanningen op het gebied van:

- Cultuurverandering binnen de kennisinstellingen;
- Intensivering van structurele samenwerkingsverbanden met het bedrijfsleven binnen en buiten de regio. Op dit punt kan een synergie tussen nationaal en regionaal beleid veel meer teweegbrengen;

⁸ Oost-Nederland een toptechnologische regio?, Technopolis, 2005.

- Ondersteunen van een ondernemersklimaat en faciliteren van de commercialisering van kennis;
- Het faciliteren van starters en met name die starters met een groeipotentieel die uit kunnen groeien tot de trekkers van de toekomst.

In de afgelopen jaren zijn verschillende initiatieven gestart en is forse vooruitgang geboekt om de Valley's op de kaart te zetten. Om de ambities waar te kunnen maken is een versterkte inzet nodig. In de recente publicatie *Innovatieagenda Oost-Nederland, Spel zonder grenzen* is aangegeven via welke weg de regio het Valley-concept verder wil gaan uitwerken. Het belang van deze benadering is onderstreept en erkend door het Rijk. De Triangle-benadering met de praktische invulling die er in Oost-Nederland aan gegeven is, heeft er uiteindelijk toe geleid dat landsdeel Oost als innovatieve regio van nationaal belang is opgenomen in het nationaal economisch beleid.

2.3.6 Ondernemerschap

Starters

In 2005 zijn in Nederland 75.000 bedrijven opgestart⁹. Dit is een forse stijging ten opzichte van 2004 (+15%). Het aantal startende ondernemingen is de laatste jaren sterk gestegen. Niet in de laatste plaats door de groei van het aantal zzp-ers (zaak zonder personeel) uit Oost-Europa.

In 2005 telde Oost-Nederland 12.800 startende bedrijven. Daarnaast kende Oost-Nederland nog eens een kleine 7.000 nieuwe nevenvestigingen van bestaande bedrijven. Het netto groeisaldo (oprichting minus opheffing) ligt in Oost-Nederland ongeveer op het Nederlandse gemiddelde.

Tabel 2.9: *Bedrijvendynamiek Oost-Nederland, aantal nieuwe bedrijven**

	Oprichting 2004	Opheffing 2004	Groeisaldo	Oprichting 2005	Opheffing 2005	Groeisaldo
Oost-NL	17.100	9.600	+ 4,5%	19.600	10.200	+ 5,5%
Nederland	102.000	59.000	+ 4,6%	116.000	59.000	+ 5,7%

* Aantal nieuwe bedrijven = aantal starters + nieuwe nevenvestigingen.

Bron: Kamer van Koophandel, Bedrijvendynamiek 2005.

De beroepsbevolking in het landsdeel is iets minder ondernemend dan landelijk. Oost-Nederland telt 9,3 starters op 1.000 mensen, in Nederland bedraagt de starterscoëfficiënt 10,0.

Technostarters

Onder het mom van 'creating winners' is in de afgelopen jaren ingezet op het stimuleren van technostarters. Tot 2002 zat het aantal technostarters behoorlijk in de lift, maar vanaf 2002 is er een kentering in de groei opgetreden en in 2003 was er sprake van een heuse daling van het aantal technostarters. Oost-Nederland kent met een aandeel van ongeveer een kwart van het Nederlands totaal, relatief veel technostarters in de industrie.

Tabel 2.10: *Aantal technostarters Oost-Nederland in geselecteerde branches*

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aantal technostarters NL	5.007	5.710	7.023	7.151	7.024	6.474
Aantal technostarters Oost-NL	721	835	1066	1067	1059	955
% Oost-Nederland/NL	15,1	15,3	15,3	15,6	15,2	15,0
waarvan in industrie	24	24	25	26	24	25
waarvan in diensten	14	14	14	15	14	14

Bron: EIM, Economische prestaties van technostarters in provincies Overijssel en Gelderland, 2004.

Uit onderzoek van Technopolis¹⁰ is gebleken dat:

- Minder starters overleven in Oost-Nederland;
- Industriële technostarters in Oost-Nederland groter zijn dan gemiddeld;
- Technostarters in Oost-Nederland vaker technisch maar minder hoog opgeleid zijn;
- Technostarters in Oost-Nederland minder dan gemiddeld exporteren;
- Technostarters in Oost-Nederland vaker dan elders starten als 'spin-off' van een ander bedrijf of kennisinstelling.

⁹ Kamer van Koophandel Nederland, Bedrijvendynamiek 2005

¹⁰ Oost-Nederland naar een toptechnologische regio, Technopolis, 2005.

Ten aanzien van doorstartende technostarters neemt de Universiteit Twente een unieke positie in: de UT kent het grootste aantal start ups van het Europese vasteland (per ultimo 2004 in totaal 556 bedrijven).

Ontwikkeling bedrijfsvestigingen

Tabel 2.11: Ontwikkeling aantal vestigingen naar stedelijk netwerk in de periode 1997-2005

	1997	2005	2005/1997 absoluut	2005/1997 %
Oost-Nederland	136.885	149.790	12.905	9,4
Netwerkstad Twente	13.200	15.010	1.810	13,7
Steden Stedendriehoek	10.410	12.040	1.630	15,7
Zwolle-Kampen	5.870	6.715	845	14,4
Arnhem/Nijmegen	10.530	12.390	1.860	17,7
Steden Vallei	6.045	6.775	730	12,1
Nederland	714.310	797.670	83.360	11,7

Bron: CBS

De Oost-Nederlandse stedelijke netwerken presteerden zonder uitzondering bovengemiddeld. De sterkste aanwas laat de regio Arnhem/Nijmegen noteren (+17,7%). Ook de Stedendriehoek gooit hoge ogen met een groeivoet van 15,7%. Absoluut gezien werd de sterkste groei gerealiseerd in de regio Arnhem/Nijmegen en Netwerkstad Twente. De Vallei kende de geringste dynamiek, zowel in absolute als in relatieve termen uitgedrukt.

2.4 Arbeidsmarkt

2.4.1 Werkgelegenheid

Oost-Nederland telde in 2005 ruim 1,4 miljoen banen, verspreid over circa 150.000 vestigingen. Dit komt neer op 9 banen per bedrijf. Het landsdeel vervult met een werkgelegenheidsaandeel van ongeveer 19% van het landelijk totaal een duidelijke werkgelegenheidsfunctie. Een belangrijk deel van die werkgelegenheid is gebundeld in de stedelijke netwerken. Opgeteld bevatten de stedelijk netwerken bijna de helft van de landsdelige werkgelegenheid (en 41% van de werkzame beroepsbevolking).

Tabel 2.12: Werkgelegenheidsstructuur en totaal aantal banen per stedelijk netwerk in 2005

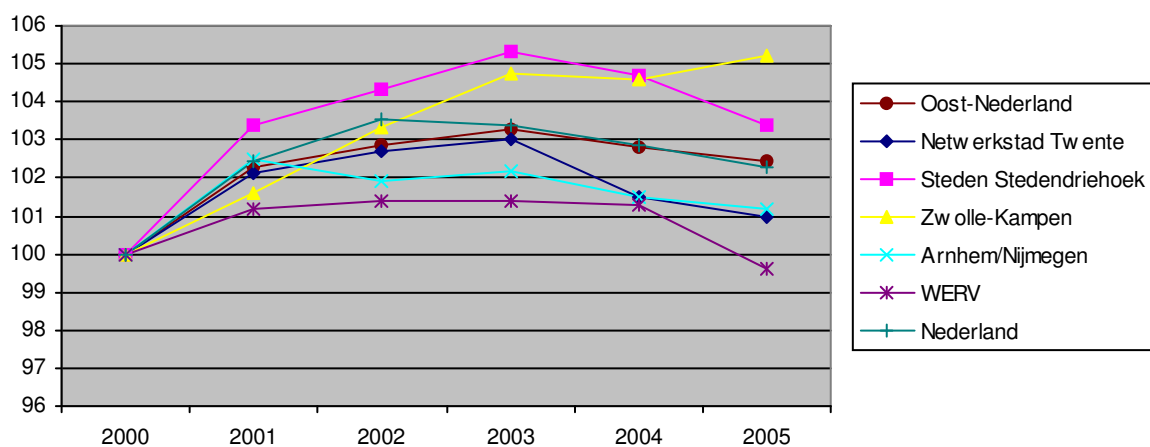
Sector	Oost-Nederland	Twente	Steden driehoek	Zwolle-Kampen	Arnhem/Nijmegen	Steden Vallei	Nederland
Landbouw	4,8	1,1	1,9	2,6	0,5	4,2	3,5
Industrie	15,0	19,1	14,4	12,0	10,9	8,4	12,7
Bouwnijverheid	7,0	5,9	5,1	4,6	3,5	5,7	6,3
Handel en reparatie	18,2	18,1	16,6	16,3	13,2	16,7	17,9
Horeca	4,2	3,2	3,4	2,9	3,9	3,6	4,1
Vervoer, opslag en communicatie	5,1	4,8	3,6	8,5	4,3	3,7	6,4
Financiële diensten	2,6	2,0	4,2	3,6	3,4	4,6	3,3
Zakelijke dienstverlening	11,5	11,6	12,9	12,1	16,1	16,2	14,3
Niet-commerciële diensten	31,7	34,2	37,8	37,4	44,4	36,9	31,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Totaal absoluut	1.401.500	176.800	154.000	94.300	184.600	66.800	7.441.600

Bron: PWE, BIRO, LISA 2006

De werkgelegenheidsstructuur van Oost-Nederland wijkt op een aantal punten duidelijk af van het landelijke beeld. De landbouw is in Oost-Nederland bovengemiddeld vertegenwoordigd en hetzelfde geldt voor de industrie en in mindere mate voor de bouwnijverheid. Vervoer, opslag en communicatie, financiële diensten en de zakelijke diensten zijn daarentegen ondervertegenwoordigd. Wanneer naar de stedelijke netwerken wordt gekeken ziet dit beeld er per sector echter weer heel anders uit en gaat deze algemene vaststelling niet in alle gevallen op. Maatwerk is hierbij dus aan de orde. Tussen 2000 en 2005 is de werkgelegenheid in het landsdeel Oost-Nederland per saldo toegenomen met 2,4%. Dat

is een fractie meer dan de Nederlandse ontwikkeling die 2,3% groei bedroeg. De werkgelegenheid volgt de conjuncturele ontwikkeling met enige vertraging.

Figuur 2.4: Werkgelegenheidsontwikkeling in de periode 2000-2005 per stedelijk netwerk

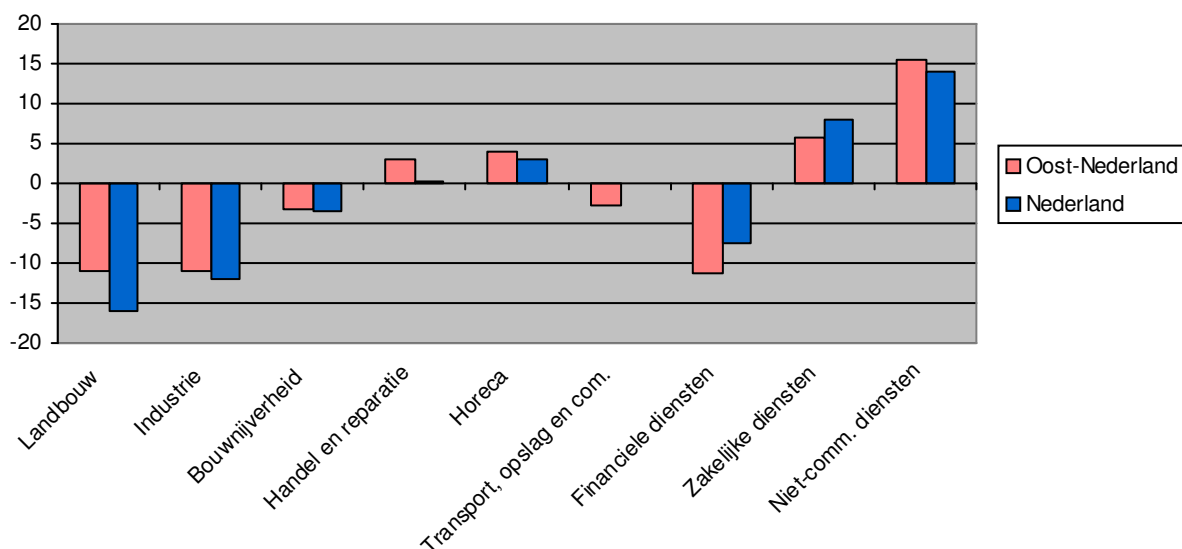

Bron: LISA

Uit onderstaande figuur blijkt dat de diensten niet alleen minder gewicht in de schaal leggen, maar dat ook de ontwikkeling van de werkgelegenheid achterblijft bij het landelijke beeld. Het aantal arbeidsplaatsen in de financiële diensten daalde sterker dan landelijk en de zakelijke diensten groeiden wel, maar de groei viel lager uit. Alleen wat betreft de niet-commerciële diensten presteert het landsdeel beter. Tussen 2000 en 2005 groeide de werkgelegenheid in met name het onderwijs en de gezondheidszorg sterk.

Figuur 2.5: Werkgelegenheidsontwikkeling naar sector (2000-2005) in Oost-Nederland (in %)

Bron: LISA

2.4.2 Beroepsbevolking

Tabel 2.13: Beroepsbevolking per stedelijk netwerk in 2005

	Beroepsbevolking	Werkzame beroepsbevolking ¹	Netto participatiegraad
Oost-Nederland	1.374.000	1.289.000	63,0
Netwerkstad Twente	163.100	150.100	64,0

Steden Stedendriehoek	132.400	123.800	63,1
Zwolle-Kampen	74.700	69.900	62,9
Arnhem/Nijmegen	138.800	127.700	60,6
Steden Vallei	59.100	55.800	62,2
Nederland	7.516.000	7.037.000	64,2

¹ Werkzame beroepsbevolking = personen 15-64 jaar die ten minste 12 uur per week werken.
Bron: CBS

De beroepsbevolking in Oost-Nederland telt 1.374.000 personen. Daarvan is bijna 94% werkzaam. Ruim eenderde deel van de beroepsbevolking woont in de stedelijke netwerken. Hun aandeel in het landsdelig totaal bedraagt 36%. De participatiegraad is de afgelopen jaren flink gegroeid en bedraagt inmiddels 63%. Daarmee blijft Oost-Nederland nog wel iets achter bij het landelijk aandeel, maar de verschillen worden kleiner. De participatiegraad ligt het laagst in de regio Arnhem/Nijmegen. Twente voert binnen het landsdeel de lijst aan met een participatiegraad van 64,0, maar scoort daarmee nog altijd onder het landelijk gemiddelde.

2.4.3 Match tussen vraag en aanbod

Werkloosheid

Tot en met 2001 was er bijna overal in Oost-Nederland sprake van een daling van de werkloosheid. Er was overal sprake van een krappe arbeidsmarkt en de vraag oversteeg veelal het aanbod. Dit was zeker in Zwolle-Kampen het geval waar het werkloosheidspercentage het niveau van de frictiewerkloosheid naderde die minimaal nodig is als smeerolie voor de regionale arbeidsmarkt. Daarna begon de werkloosheid weer te groeien, eerst nog voorzichtig, maar het tempo nam snel toe. In 2004 was de werkloosheid inmiddels opgelopen tot 6,1% van de Oost-Nederlandse beroepsbevolking. Na 2004 was de rek uit de groei. In Oost-Nederland nam de werkloosheid nog toe tot 6,4% en landelijk bleef de werkloosheid op gelijk niveau.

In de Oost-Nederlandse regio's doen zich aanzienlijke verschillen voor. Vooral in de Overijsselse gebieden is er nog altijd geen einde gekomen aan de groei van het aantal werklozen. In de Gelderse regio's is nog sprake van een bescheiden groei en in de regio Arnhem/Nijmegen is zelfs een kentering opgetreden en valt er voor het eerst sinds jaren weer een krimp van het werklozenbestand waar te nemen.

Tabel 2.14: Ontwikkeling werkloosheidspercentage per Corop-gebied

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Oost-Nederland	4,7%	4,1%	3,5%	3,4%	3,7%	4,8%	6,1%	6,4%
Noord-Overijssel	4,0%	4,3%	2,9%	2,2%	3,0%	5,1%	5,6%	6,1%
Zuid-West Overijssel	6,0%	3,7%	3,4%	2,4%	2,4%	2,6%	6,9%	7,9%
Twente	5,2%	4,5%	3,7%	3,8%	4,2%	5,3%	7,0%	7,7%
Veluwe	4,3%	3,0%	3,5%	3,3%	3,0%	4,1%	5,3%	5,8%
Arnhem/Nijmegen	4,9%	5,5%	4,5%	4,1%	4,5%	6,1%	7,0%	6,6%
Nederland	5,1%	4,3%	3,8%	3,4%	4,1%	5,3%	6,5%	6,5%

bron: CBS, 2006

Op basis van de gegevens van het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) kan een nadere karakterisering van de werkloosheid worden gegeven. Wanneer gekeken wordt naar de niet-werkende werkzoekenden (NWW-ers) dat staat ingeschreven bij de CWI's, dan blijkt dat het aantal mannen en vrouwen in het werklozenbestand elkaar min of meer in evenwicht houdt. Verder valt op dat het werklozenbestand voor een groot deel bestaat uit ouderen. Meer dan de helft van de werklozen is ouder dan 40 jaar. Het aandeel jongeren is beperkt en ligt in Oost-Nederland op een iets lager niveau dan landelijk (respectievelijk 5,4% en 5,7%).

Tabel 2.15: Aantal en karakterisering NWW-ers Oost-Nederland per 01-01-2006

Gebied	Stand 1-1-2006	% van beroepsbevolking	% aandeel in totaal		Aandeel in totaal NWW		
			Man	Vrouw	< 23 jaar	23-40 jaar	40+ jaar
Oost-Nederland	120.022	8,7	49,2	50,8	5,4	38,2	56,4
Nederland	671.477	9,0	49,0	49,0	5,7	37,9	56,4

2.5 Bedrijfsomgeving

2.5.1 Bereikbaarheid

Een groot deel van de dagelijkse vervoersbewegingen speelt zich af op regionaal niveau. Infrastructuur speelt een sturende rol in de locatiekeuze voor 'hoogdynamische' functies. Het voorkomen van congestie en het verbeteren van de bereikbaarheid is een belangrijke voorwaarde voor verdere economische groei van de afzonderlijke regio's in Oost-Nederland.

Snelwegen

Oost-Nederland wordt over de weg grosso-modo door goede oost-west (met name A1, A12 en A59) en noord-zuid (A28 en A50) ontsluitingen verbonden met de Randstad, de rest van Nederland en de economische centra van Europa. Oost-Nederland vormt een belangrijke schakel in de achterland verbindingen voor goederenvervoer tussen de Nederlandse zeehavens (Rotterdam-Rijnmond en Amsterdam-IJmond) en Duitsland via de snelwegen A1 (Amsterdam-Berlijn-Warschau-Moskou), A12 en A15 (Rotterdam/Den Haag-Ruhrgebied). Oost-Nederland vormt tevens een belangrijke schakel met (Noord-)Duitsland en verder via de A28 (Rotterdam-Noord-Duitsland-Scandinavië). Alleen in Twente is sprake van een matige noord-zuid verbinding via de A18. Door deze verbindingen is Oost-Nederland een interessante vestigingsplaats voor bedrijven. Niet alleen distributiegerelateerde activiteiten zoals groothandel, transport en logistiek blijken zich te vestigen rondom de belangrijke transportassen; ook hoogwaardige logistiek en transportgerelateerde dienstverlening, kennisintensieve industrie en kennisdiensten concentreren zich rondom de belangrijke snelwegen en stedelijke regio's in Oost-Nederland.

De verkeersintensiteit is met name in Gelderland veel sneller toegenomen dan het landelijk gemiddelde. De belangrijkste knelpunten op het wegennet doen zich met name voor bij de ruit Arnhem-Nijmegen op de A12 en de A50. Daarnaast is er veel congestie op de A50 Arnhem-Apeldoorn, op de A1 bij Twello, en op de A28 bij Zwolle. De doorstroming op enkele van deze weggedelen verbetert iets door de aanleg van spitsstroken (A50 Arnhem-Nijmegen en Arnhem-Beekbergen, A1 Beekbergen-Deventer en A28 bij Zwolle), maar dit is geen structurele oplossing. De Rijksoverheid is primair verantwoordelijk voor het hoofdwegennet. Bestaande plannen die de bereikbaarheid in de regio Oost-Nederland moeten vergroten zijn: doortrekken A15, doortrekken en verbreden A50/A73, Stadsbrug bij Nijmegen, doortrekken A18 naar Enschede, verbreden A12, A28 en A1.

Spoorlijnen

Alle stedelijke regio's in Oost-Nederland hebben rechtstreekse treinverbindingen (frequentie 2 keer per uur of vaker) met de grote steden in de Randstad. Daarnaast zijn er internationale treinverbindingen vanaf Arnhem naar Keulen-Frankfurt-Basel, vanaf Enschede naar Gronau-Münster-Dortmund en vanaf Deventer en Hengelo naar Berlijn-Stettin. De Betuwelijn loopt voor een groot deel door Oost-Nederland. Dit creëert een extra impuls voor de ontwikkeling van een logistiek en industrieel cluster in Gelderland. Hoewel de plannen voor de HSL Oost voorlopig van de baan zijn, zijn de opgaven opgepakt en zijn nieuwe ontwikkelingen in gang gezet die aansluiten bij een goede spoorbereikbaarheid (WTC Arnhem-Nijmegen en WTC Hengelo). Aan Duitse zijde zal de trein als HSL-trein verdergaan waardoor een snelle verbinding naar het Ruhrgebied alsnog tot stand komt. In de (nabije) toekomst bieden over spoor onder andere de Betuweroute, inclusief de Noordoost- en Zuidtak, de Deltalijn (voorheen de HSL-Oost), een hoogwaardige Berlijnlijn en de Hanzelijn kansen op economische spin-off in zowel de kennisintensieve bedrijvigheid, als in de logistiek.

Vliegvelden

Internationale vliegvelden zijn relatief dichtbij gelegen, zoals Schiphol, Weeze (Niederrhein) en Flughafen Munster-Osnabruck (FMO). In de regio zelf ligt Luchthaven Twente (Enschede Airport Twente), tot voor kort een militaire basis. Als gevolg van de sluiting van het militaire gedeelte ontstaat ruimte voor een integrale gebiedsontwikkeling waarin het vliegveld, luchtvaartgerelateerde bedrijvigheid, natuur en recreatie tot ontwikkeling kunnen worden gebracht. De rondom de luchthaven te accommoderen bedrijvigheid vervult een motorfunctie voor de op verschillende locaties in Twente gevestigde bedrijven met name op het gebied van materialen, mechatronica en maintenance (M3Port). De luchthaven heeft een belangrijke functie voor het stedelijk gebied en de omliggende

Twentse regio. Inspelend op studies van onder meer het RPB¹¹ bestaan concrete plannen om de betekenis van luchthaven Twente voor zowel de zakelijke als de toeristische markt in de toekomst een flinke impuls te geven.

Multimodaal

Oost-Nederland beschikt met het netwerk van snelwegen, spoorlijnen en vaarwegen over unieke multimodale vervoersmogelijkheden met een grote capaciteit. Aansluiting op internationale vaarwegen (Waal en Rijn) bieden goede kansen voor logistieke knooppunten. Zowel in Arnhem/Nijmegen als in Twente zijn goede mogelijkheden voor integrale ontwikkeling van (regionale) bedrijventerreinen, combiterminals en vervoersmodaliteiten (koppelingen tussen water en weg en met name in Twente lucht, water en weg). Steeds duidelijker wordt de grenslijging van een historisch nadeel een voordeel.

Breedbandinfrastructuur

De kwaliteit van ICT-infrastructuur bij stedelijke centra is toereikend. Voor de non-profit sector beschikken Nijmegen en Arnhem over een eigen gemeentelijke glasvezelring met een koppelpunt (digitale marktplaats) voor elektronische diensten. In Deventer en Zwolle zijn de infrastructuren van operators onderling gekoppeld waardoor een gemeentelijk dekkend breedbandnetwerk voor profit en non-profit is gecreëerd (Deventer model). Enschede is een belangrijk knooppunt van breedband kennisinfrastructuur door de vestiging van de Nederlands-Duitse Internet Exchange (NDIX). NIDEX is een onafhankelijke, neutrale, non-profit organisatie met drie grensoverschrijdende locaties (Enschede, Münster en Düsseldorf) die functioneren als een switch. Daarnaast speelt NIDEX een rol als Euregionaal Koppelvlak en als virtuele marktplaats van ICT diensten aanbieders en afnemers.

Verder is de Stichting TRenT in 1999 opgericht als Twinning Research Network Twente (TRenT) in Enschede. Dit hoogwaardige glasvezelnetwerk was in eerste instantie uitsluitend bestemd voor onderzoeksdoeleinden, maar sinds 2002 biedt TRenT haar ICT infrastructuur ook aan commerciële instellingen aan. Begonnen in Enschede rolt TRenT momenteel haar netwerk in hoog tempo uit naar andere steden in Oost-Nederland. Overijssel en Gelderland hebben -in samenwerking met NDIX en TRenT- hiervoor een masterplan versnelling breedband opgesteld. Hierin worden de verschillende breedbandinfrastructuren in Oost-Nederland via een aantal onafhankelijke digitale marktplaatsen aan elkaar gekoppeld. Deze onderling gekoppelde en open infrastructuur fungeert als vliegwiel voor breedbanddienstverlening in de hele regio. De regio Stedendriehoek staat hiervoor model.

2.5.2 Ruimte voor bedrijvigheid

Omvang en typering voorraad bedrijventerrein

Nederland telt in totaal (peildatum 1 januari 2005) 3.616 bedrijventerreinen. Het totale areaal bedraagt 95.000 ha (bruto). De Oost-Nederlandse voorraad bedrijventerrein is 16.000 ha groot. Het gros in Oost-Nederland betreft gemengd terrein. Daarnaast beschikt de regio over 716 ha aan hoogwaardige bedrijvenparken (19% van het landelijk totaal). Van de totale voorraad is ongeveer 1.200 ha geschikt voor zware bedrijvigheid (tot en met milieucategorie 5), 135 ha draagt het predikaat distributiepark.

Tabel 2.16: Verdeling voorraad bedrijventerrein Oost-Nederland naar type terrein

Regio	Zware industrie		Gemengd		Hoogwaardig		Distributiepark		Onbekend	
	aantal	Bruto ha	aantal	Bruto ha	Aantal	Bruto ha	aantal	Bruto ha	aantal	Bruto ha
Overijssel	7	436	350	6.020	14	347	3	83	6	77
Gelderland	22	782	408	7.801	12	369	1	52	2	41
Oost-Nederland	29	1.218	758	13.821	26	716	4	135	8	118

Bron: IBIS Werklocaties 2005, Arcadis en Stec Groep, december 2005.

De gemiddelde verkoopprijs voor grond varieert sterk in Nederland. In de Randstad ligt de prijs op € 214 p/m², terwijl in Groningen minimaal € 31 m² als prijs voorkomt. In Overijssel liggen de prijzen op

¹¹ Rapport "verkenning regionale luchthavens d.d. 14 september 2005" waarin wordt aangetoond dat de rol van regionale luchthavens in de toekomst steeds belangrijker wordt.

het Nederlands gemiddelde: € 82 - € 101 (met uitschieters naar € 130), terwijl Gelderland gemiddeld iets hoger zit met € 96 - € 125 per m².

Een deel van de Oost-Nederlandse terreinen is verouderd en voldoet niet meer of nog slechts ten dele aan de eisen van deze tijd. De totale herstructureringsopgave van Oost-Nederland bedraagt 3.200 ha oftewel 20% van de totale voorraad. Inmiddels wordt de herstructurering in het landsdeel stevig ter hand genomen. Momenteel wordt reeds 580 ha geherstructureerd en voor nog eens ruim 1.100 ha zijn de plannen gereed en kan binnen afzienbare tijd een aanvang worden gemaakt met de herstructurering. Bijzondere herstructureringsopgaven liggen er ook in de glastuinbouw en agrarische concentratiegebieden, waarbij de opgave in enkele gevallen vergelijkbaar is met de industriële bedrijventerreinen.

Aanbod en vraag bedrijventerreinen

Oost-Nederland beschikte op 1 januari 2005 over 1.784 ha uitgeefbaar terrein (bron: IBIS 2005). Daarvan is 849 ha oftewel 48% van het totale aanbod terstond uitgeefbaar (opgenomen in vigerend bestemmingsplan en bouwrijp). De afgelopen jaren is de hoeveelheid terstond uitgeefbare ha gegroeid. Terreinen kwamen beschikbaar, terwijl de vraag in diezelfde periode afzwakte als gevolg van een ongunstig economisch tij. Van het totaal terstond uitgeefbaar aanbod ligt 405 ha in Overijssel en 444 ha in Gelderland.

Wat betreft de vraag kan een onderscheid worden gemaakt tussen de uitgeoefende feitelijke vraag en de verwachte vraag. De uitgeoefende vraag blijkt uit de uitgiftecijfers van de afgelopen jaren. In Gelderland is de periode 1976-2004 jaarlijks 107 ha bedrijventerrein uitgegeven (bron: IBIS 2005). In Overijssel is in de afgelopen 24 jaar gemiddeld 84 ha per jaar uitgegeven, waarvan in de laatste 10 jaar gemiddeld 104 ha per jaar. De meest recente uitgiftecijfers zijn in onderstaande tabel weergegeven. Verwacht wordt dat ook in Oost-Nederland de komende jaren een inhaalvraag zal plaatsvinden van bedrijven die hun investeringen tijdelijk hebben uitgesteld

Aanbod in relatie tot de vraag

In Oost-Nederland is netto 849 ha bedrijventerrein terstond uitgeefbaar. Daar tegenover staat, afhankelijk van het economisch groei scenario, een vraag van 760-3.360 ha netto. Bij het meest pessimistische scenario volstaat het huidige terstond uitgeefbare aanbod. Bij het meest optimistische scenario zal Oost-Nederland worden geconfronteerd met een tekort van 2.511 ha. Zelfs wanneer alle harde plannen in het landsdeel doorgang vinden en tot realisatie komen zal er nog een tekort van 1.576 ha bestaan. Wanneer uit wordt gegaan van het midden van de bandbreedte van de geraamde vraag (2.060 ha), dan is er nog altijd sprake van een tekort van 276 ha bedrijventerrein bij volledige realisatie van de harde plancapaciteit.

Tabel 2.17: Match vraag en aanbod bedrijventerreinen in Oost-Nederland

	Aanbod totaal	Terstond uitgeefbaar aanbod	vraag 2004-2020 volgens scenario's CPB				vraag minus aanbod terstond
			SE	TM	RC	GE	
Overijssel	737	405	810	1.330	390	1.540	-15 - 1.135
Gelderland	1.047	444	930	1.540	370	1.820	-74 - 1.376
Oost-Nederland	1.784	849	1.740	2.870	760	3.360	-89 - 2.511

Bron: IBIS 2005, BLM 2005

Vraag en aanbod moeten zorgvuldig worden afgestemd, onder andere door er voor te zorgen dat het juiste bedrijf zich op het juiste bedrijventerrein vestigt. Zorgvuldig, efficiënt en meervoudig ruimtegebruik moeten optimaal worden benut om de toenemende druk op fysieke ruimte het hoofd te kunnen bieden. Inbreiden en herstructureren zijn hierbij belangrijke opties.

Kantorenmarkt

De overgang van productie- naar diensteneconomie is terug te vinden in de voorraad van kantoren en kantoorgebouwen. Deze is in het afgelopen decennium fors gegroeid. Sinds 2001 is er door de economische malaise sprake van een aanzienlijke terugval van de vraag naar kantoren (met uitzondering van Zwolle). Tegelijk werd nog volop gebouwd, zodat er een overaanbod is ontstaan. Inmiddels heeft de kantorenmarkt in Oost-Nederland zich ontwikkeld van een vragersmarkt naar een aanbiedersmarkt. Het gemiddelde realisatiepeil over de periode 1999-2004 was in Overijssel 30.000 m² per jaar, terwijl in Gelderland gemiddeld 70.446 m² per jaar aan de voorraad wordt toegevoegd.

Voor de komende 5 jaar zitten in beide provincies nog aanzienlijke bouwplannen in de pijplijn: de verwachting is dat in Overijssel 392.000 m² b.v.o. wordt gerealiseerd, terwijl Gelderland de voorraad naar verwachting zal uitbreiden met 468.000 m². Het is nog maar de vraag of al deze nieuw te bouwen vierkante meters ook opgenomen zullen worden. Dit betekent dat sterk ingezet moet worden op verbetering van de kwaliteit van het aanbod van zowel kantoren als bedrijventerreinen. Het 'overaanbod' (verwacht vanaf 2020) zal anders leiden tot leegstand en verloedering.

2.6 Leefomgeving

De kwaliteit van de leefomgeving is een noodzakelijke voorwaarde voor een sterke (internationale) concurrentiepositie. Hierbij gaat het om zaken als natuur en landschap, cultuurhistorie, mogelijkheden voor ontspanning, milieubasiskwaliteit en droge voeten. Een goede balans tussen economie en milieu is hierbij een belangrijke randvoorwaarde om hoge investeringen in de toekomst te voorkomen.

Natuur en landschap

Om de biodiversiteit in de regio te verbeteren is het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) een van de belangrijkste onderdelen van het natuurbeleid. Het doel van de EHS is een aaneengesloten netwerk van kwalitatief hoogwaardige natuurgebieden te creëren. De provincies geven via gebiedsplannen aan welke gebieden precies de EHS vormen; dat levert de netto EHS op. Bij de begrenzing gaat het zowel om bestaande natuurgebieden als om nieuwe natuurgebieden.

Naast de Nederlandse doelen spelen Europese richtlijnen in toenemende mate een rol in het Nederlandse Natuurbeleid. De Vogelrichtlijn (richtlijn 79/409/EEG) vormt samen met de Habitatrichtlijn (92/43/EEG) de ruggengraat van het natuurbeleid van de Europese Unie. De implementatie van deze richtlijnen moet leiden tot een Europees ecologisch netwerk Natura 2000. De verplichtingen, voortvloeiend uit het Europese beleid, betreffen de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn in nationale wetgeving en het aanmelden van speciale beschermingszones. In 2001 zijn in Nederland de eerste 78 gebieden op basis van Vogelrichtlijn aangewezen. In 2003 zijn de Habitatrichtlijngebieden aangemeld bij de Europese Commissie.

De belangrijkste gebieden in Oost-Nederland in het kader van de Habitatrichtlijn:

Tabel 2.18: Belangrijkste Habitatrichtlijngebieden in Oost-Nederland

Twente	Noordwest-Overijssel	Vallei	Stedendriehoek	KAN
<ul style="list-style-type: none"> • Wierdense Veld • Borkeld • Springendal en dal van de Mosbeek • Engbertsdijksvenen • Dinkelland • Landgoederen Oldenzaal • Lonnekermeer • Buurserzand & Haaksbergerveen 	<ul style="list-style-type: none"> • Weerribben, Wieden en Olde maten • Zwartewater 	<ul style="list-style-type: none"> • Veluwe 	<ul style="list-style-type: none"> • Veluwe 	

De belangrijkste gebieden in Oost-Nederland in het kader van de Vogelrichtlijn:

Tabel 2.19: Belangrijkste Vogelrichtlijngebieden in Oost-Nederland

Twente	Noordwest-Overijssel	Vallei	Stedendriehoek	KAN
<ul style="list-style-type: none"> • Engbertsdijksvenen 	<ul style="list-style-type: none"> • Weerribben • Wieden • Zwarte water 	<ul style="list-style-type: none"> • Veluwe • Nederrijn 	<ul style="list-style-type: none"> • Veluwe • IJssel 	<ul style="list-style-type: none"> • IJssel • Nederrijn • Gelderse poort • Waal

Nederland heeft het voornemen om in totaal 162 Natura-2000 gebieden aan te wijzen. Begin 2007 zullen de ontwerpbesluiten voor de aanwijzing van de eerste 111 gebieden voor inspraak worden gepubliceerd.

Ten behoeve van een goed woon- en werkklimaat in en rond de steden is recreatief groen in en om de kernen van groot belang. Vooral bij grote kernen komt groen ten behoeve van extensieve recreatie

gauw in de knel, zowel naar omvang als naar kwaliteit, maar ook bij middelgrote en kleine kernen zijn voldoende uitlooptmogelijkheden niet meer vanzelfsprekend. Verantwoord omgaan met de druk op fysieke ruimte is hierbij de uitdaging.

Cultuurhistorie

Oost-Nederland heeft over het algemeen een goed woon- en leefmilieu. Het heeft grote steden die alles bieden wat een stad moet bieden (levendigheid, historie, cultuur, voorzieningen, (hoger) onderwijs, broedplaats voor vernieuwing etc.) Daarnaast kent het landsdeel een grote variëteit aan landelijke gebieden. Een homogene cultuurhistorische identiteit van Oost-Nederland bestaat niet. Er zijn juist vele regionaal verschillende identiteiten, als gevolg van een diverse bewoningsontwikkeling. Inwoners van de provincie oriënteren zich voor een belangrijk deel nog steeds aan de hand van de historische karakteristieken van Twente, Salland, Vallei en het Rijk van Nijmegen. Herkenbare cultuurhistorische kwaliteiten in de regio's zijn van groot belang voor de kwaliteit van de woonomgeving en recreatie en toerisme. Cultuurhistorische verschijnselen zijn te onderscheiden in drie aspecten: archeologie, historische geografie (landschap) en historische (steden)bouwkunde.

Recreatie en toerisme

Oost-Nederland kent nog veel gebieden met natuurschoon, rust en ruimte en heeft een aantrekkelijk cultureel erfgoed. Recreatie is de belangrijkste vorm van actief gebruik van de natuur. De toeristisch-recreatieve sector neemt in Oost-Nederland in belang toe. Oost-Nederland herbergt een veelomvattend toeristisch-recreatief product: van steden, cultuur, cultuurhistorie en kunst tot kleinschalig platteland, natuur, water en rivieren en infrastructuur. Binnen Oost-Nederland zijn vooral de Veluwe, Twente, Salland en de Vechtstreek belangrijke vakantiebestemmingen. In 2005 werden 1.563.000 binnenlandse vakanties in Overijssel en 2.993.000 in Gelderland doorgebracht. Gezamenlijk is dit 26% van het aantal binnenlandse vakanties in Nederland. Aandachtspunt voor toerisme op het platteland is dat de leefbaarheid onder druk komt te staan door wegtrekkende bedrijven en voorzieningen. Leegstand en verval van gebouwen zowel buiten als in de kernen en verpaupering komen in toenemende mate voor waardoor de aantrekkelijkheid gevaar loopt. Dit proces wordt versterkt door het wegtrekken van jongeren naar de steden.

Milieukwaliteit

De Milieubalans 2006¹² laat zien dat met bestaand beleid de nationale en Europese doelstellingen op diverse terreinen niet worden gehaald. Op het terrein van energiebesparing, duurzame energie, emissies NOx en SO₂, luchtkwaliteit fijnstof en NO₂, nitraat in grondwater, chemische kwaliteit oppervlaktewater, depositie op natuur, verdroging, geluid en externe veiligheid plaatsgebonden risico bestaan nog hardnekkige knelpunten. Op lokale schaal zijn, ondanks succesvol gevoerd beleid, lastige knelpuntsituaties rondom bedrijven overgebleven. Het gaat meestal om bedrijven met moeilijk in de hand te houden bedrijfsprocessen, gesitueerd vlakbij woonwijken die te lijden hebben van geluidhinder, geurhinder en/of een te hoge luchtverontreiniging. Voor de directe omgeving vaak een forse aantasting van de leefbaarheid. Nieuw zijn de milieuproblemen in de binnensteden en langs uitvalswegen, veroorzaakt door het almaar drukker wordende verkeer.

Buiten de stadsgrenzen resteert vooral het kwaliteitsprobleem rondom de natuur. In kwantiteit neemt de natuur in Oost-Nederland elk jaar toe, maar de kwaliteit neemt gestaag af, vooral buiten de grotere bos- en natuurgebieden. Er is sprake van nivellering: bijzondere, veelal kwetsbare plantensoorten verdwijnen. De emissies van verzurende en vermestende stoffen ammoniak en stikstofdioxide zijn in de periode 1990-2002 fors afgenomen, respectievelijk met circa 45% en 30%. Desondanks kampt 85% van het natuurareaal in Oost-Nederland met een te hoge stikstofbelasting. Bovendien raken de Nederlandse natuurgebieden versnipperd door de aanleg van wegen en bebouwing. Door versnippering ontstaan kleine, sterk of minder sterk geïsoleerde gebieden waarin een aantal soorten niet goed kan overleven.

Voorziene klimaatsveranderingen maken het noodzakelijk rekening te houden met extreme waterafvoeren door de grote rivieren en met regionale wateroverlast, maar ook met extremere drogere perioden. Daarnaast vraagt de waterkwaliteit nog voortdurend de aandacht. De verplichtingen die voortkomen uit de Europese Kaderrichtlijn Water worden op dit moment uitgewerkt.

¹² Milieubalans 2006, Milieu- en Natuurplanbureau mei 2006.

2.7 Grote steden uitgelicht

Zoals eerder uit de analyse al bleek, vormen de vijf stedelijke netwerken de belangrijkste bevolkings- en economische centra van Oost-Nederland. Hier bevinden zich de economische zwaartepunten en hier liggen ook de meeste kansen om als landsdeel uit te groeien tot een toptechnologische regio met een concurrerende en toekomstbestendige economie. Binnen de stedelijke netwerken vervullen vooral de steden een belangrijke economische motorfunctie. En daarnaast vormen zij de directe woonomgeving van een groot deel van de Oost-Nederlandse bevolking.

Om de kansen in het landsdeel optimaal te kunnen benutten, dient het stedelijk woon-, werk en leefsysteem goed te functioneren. Helaas is dat nog niet overal het geval. Vooral in de grote steden is sprake van een gestapelde problematiek die zich veelal geconcentreerd voordoet in specifieke wijken. Te denken valt aan sociale segregatie, een afnemende veiligheid (of een gevoel van veiligheid), gering economisch perspectief en een algehele verpaupering van vastgoed en de openbare ruimte. Veel van deze problemen hangen rechtstreeks met elkaar samen. Door de gestapelde problematiek in specifieke stadswijken het hoofd te bieden, wordt een rechtstreekse bijdrage geleverd aan een upgrading van het woon- en leefklimaat en daarmee ook aan het werkklimaat voor mensen en vestigingsklimaat voor bedrijven.

Voor de grote steden in het landsdeel Oost-Nederland is de stand van zaken op een aantal indicatoren in beeld gebracht in onderstaand schema. Met een grijze arcering is aangegeven welke steden op welke indicatoren onder het gemiddelde van de G30 scores.

Tabel 2.20: Factsheet grote steden in Oost-Nederland

	Almelo	Arnhem	Deventer	Enschede	Hengelo	Nijmegen	Zwolle	G30	Nederland
Werk, arbeid en scholing									
Aantal banen absoluut	37.970	89.270	41.540	68.810	40.190	87.130	82.480	2.936.560	6.929.400
Banenontwikkeling	4,7%	-3,7%	0,1%	0,4%	1,3%	1,1%	9,5%	0,8%	0,6%
Aandeel NWW'ers in de beroepsbevolking	14,0%	16,2%	10,9%	15,5%	12,9%	14,0%	10,0%	13,1%	9,4%
Aandeel NWW'ers met maximaal vmbo	53,2%	55,1%	48,8%	55,8%	44,0%	50,9%	38,5%	51,8%	48,2%
Ondernemingsklimaat en bereikbaarheid									
Waardering ondernemingsklimaat	6,5	6,4	6,9	6,4	6,2	6,2	6,8	6,5	-
Bereikbaarheid in reisminuten per auto in de spits	21,2	24,3	20,9	21,7	20,2	25,8	22,6	-	-
Wonen, leefbaarheid en veiligheid									
Aandeel huishoudens met midden- en hoger inkomen	55%	50%	56%	47%	59%	45%	58%	51%	60%
Rapportcijfer woonomgeving	7,5	6,9	7,3	7,5	7,4	7,3	7,2	7,3	-
Aandeel inwoners tevreden over groenvoorziening in de buurt	77,4%	71,8%	72,0%	79,7%	69,8%	75,0%	76,0%	71,4%	-
Kengetal verloedering	2,7	5,3	3,4	3,5	3,2	3,9	4,8	4,3	-
Sociale kwaliteit woonomgeving	6,4	5,8	6,3	6,6	6,7	6,2	6,2	6,2	-
Slachtofferschap geweldsdelicten	4,6	6,8	4,0	5,4	5,4	4,0	6,0	5,4	-
Aandeel bevolking dat zich in eigen buurt onveilig voelt	13,1%	33,1%	17,0%	16,9%	15,2%	25,0%	23,0%	23,5%	-

Bron: Ecorys, Jaarboek Grotestedenbeleid 2004

Op de scores binnen deze categorieën word hieronder kort ingegaan.

Werk, arbeid en scholing

In deze categorie is gekeken naar de werkgelegenheid en de werkloosheid. Wat betreft de werkgelegenheid hebben Almelo en vooral Zwolle de laatste jaren een positieve ontwikkeling

doorgemaakt. Drie steden noteerden een score onder het G30 gemiddelde. Dit zijn Enschede, Deventer en Arnhem. De andere grote steden bevonden zich net iets boven de G30 groeivoet. De werkloosheid is de laatste jaren sterk toegenomen. Wanneer wordt gekeken naar het aandeel NWW-ers in de beroepsbevolking, dan blijkt dat de werkloosheid in de G30 steden aanzienlijk hoger ligt dan het landelijk gemiddelde. Werkloosheid concentreert zich dus voor een belangrijk deel in de steden. En van de Oost-Nederlandse steden bevinden zich er weer vier boven het G30 percentage. Arnhem kent de grootste werkloosheid met een percentage van 16,2%. Andere matig scorende steden zijn Enschede, Nijmegen en Almelo. Bijkomend probleem in Arnhem, Almelo en Enschede is het hoge percentage laag opgeleiden in het werklozenbestand. Zwolle en Hengelo scoren gunstig op dit onderdeel.

Ondernemingsklimaat en bereikbaarheid

De waardering voor het ondernemingsklimaat is over het geheel gezien redelijk te noemen. Ondernemers in de G30 geven voor hun omgeving gemiddeld het rapportcijfer 6,5. Deventer en Zwolle zitten daarboven en Almelo scoort gelijk aan het G30 gemiddelde. De andere steden scoren lager, maar de verschillen zijn gering. Een belangrijk onderdeel van het ondernemingsklimaat vormt de bereikbaarheid. Ook buiten de Randstad neemt de congestie in sneltempo toe. In de regio Arnhem/Nijmegen heeft zich dat inmiddels vertaald tot reistijden voor het woon-werkverkeer die gemiddeld hoger liggen dan landelijk (een cijfer dat sterk door de Randstad wordt beïnvloed). De andere steden scoren nu nog onder het gemiddelde, maar alertheid is geboden..

Wonen, leefbaarheid en veiligheid

De kwaliteit van leven en wordt voor een deel bepaald door het besteedbaar inkomen van mensen. Over de gehele linie kennen alle steden relatief veel gezinnen in de lagere inkomenscategorieën, vooral de steden Arnhem, Nijmegen en Enschede. Nijmegen spant daarbij de kroon met een aandeel lage inkomens van 55%. Hengelo telt relatief gezien de meeste gezinnen met een midden- of hoger inkomen.

Inwoners van de steden is gevraagd naar een oordeel over hun directe woonomgeving. De eigen woonomgeving scoort over het geheel genomen redelijk hoog. Gemiddeld geven inwoners het rapportcijfer 7,3, een ruime voldoende. Minst tevreden zijn de inwoners van Arnhem die het woonklimaat waarderen met een 6,9. Over de groenvoorziening als onderdeel van het woonklimaat zijn de meeste inwoners tevreden. Hengelo scoort het laagste op de indicator groenvoorziening in de buurt, in Enschede zijn de inwoners het meest tevreden.

Verloedering vormt een groot probleem in de steden. Arnhem en Zwolle scoren op dit onderdeel slechter dan de andere steden in het landsdeel en ook dan het G30 gemiddelde. Wat betreft de sociale kwaliteit van de woonomgeving scoort Arnhem wederom laag. De drie grote steden in Netwerkstad Twente doen het aanmerkelijk beter. Veiligheid maakt ook een belangrijk onderdeel uit van het woon- en leefklimaat. De verschillen op het gebied van veiligheid tussen de grote steden zijn aanzienlijk. Arnhem en Zwolle kennen relatief de meeste slachtoffers van geweldsdelicten, in Deventer en Nijmegen komen de minste geweldsdelicten voor. In Arnhem heeft zich dat vertaald in een algeheel gevoel van onveiligheid in de eigen buurt. Circa eenderde van de inwoners van deze stad zegt zich wel eens onveilig te voelen in de eigen buurt. Inwoners van Almelo en Hengelo hebben hier veel minder last van en ook in de andere steden is het gevoel van veiligheid groter.

In deze analyse zijn de scores per stad weergegeven. Op wijkniveau kunnen de waarden er wel eens heel anders uitzien. Wanneer een stad goed scoort wil dat namelijk nog niet zeggen dat zich op wijkniveau geen problemen voordoen.

2.8 SWOT-analyse Oost-Nederland

Op basis van de cijfermatige analyse kunnen enkele belangrijke sterke en zwakke punten van de regio worden vastgesteld. Niet in alle gevallen zijn de conclusies echter eensluidend voor heel Oost-Nederland. Als gevolg van de gesignaleerde sectorverschillen in de diverse stedelijke netwerken, maar ook als gevolg van verschil in ligging en economische ontwikkeling, is het belangrijk enkele nuances te signaleren die per stedelijk netwerk kunnen worden opgepakt. De vetgedrukte elementen vormen de belangrijkste aangrijpingspunten voor de regionale strategie die in het volgende hoofdstuk worden uitgewerkt. Hierbij is rekening gehouden met de bestedingsmogelijkheden van EFRO en de nadere aanscherping binnen het NSR.

	Sterkte	Zwakte
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> Blijvend groot aandeel jongeren in Zwolle-Kampen Gunstige ligging Oost-Nederland in internationaal perspectief langs hoofdtransportassen 	<ul style="list-style-type: none"> Bovengemiddelde vergrijzing in de Stedendriehoek en op het platteland Veel lage inkomens in de grote steden, met name Arnhem, Nijmegen en Enschede
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Oost-Nederland aangemerkt als nationale innovatieregio Volledige kennisketen van fundamenteel onderzoek tot commercialisatie van producten aanwezig Excellente kennisinfrastructuur met clusters van gespecialiseerde kennisinstellingen en bedrijfsleven rondom Food, Health en Technology Niet-commerciële dienstverlening als grootste sector Veel hoogwaardige kennisdiensten in de stedelijke netwerken Veelomvattend toeristisch product Sterk startersklimaat voor industriële technostarters met vooral veel technostarters in Twente Sterke creatieve sector in Arnhem, Deventer en Apeldoorn Bovengemiddelde groei R&D in afgelopen 5 jaar Industrie belangrijk fundament; veel hightech industrie met sterk kennisgenererend en implementerend vermogen Positief arbeidsmarktbalans: meer banen dan werkzame beroepsbevolking 	<ul style="list-style-type: none"> BBP per hoofd bevolking lager dan landelijk gemiddelde Economische groei blijft structureel achter bij landelijk gemiddelde (muv Zwolle-Kampen) Laag aandeel private R&D-investeringen In de Stedendriehoek onvoldoende aanbod van hoger onderwijs Beschikbare kennis wordt nog onvoldoende vermarkt/ commercieel benut
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> KAN en Vallei relatief hoog aandeel hoog opgeleiden Stevige samenwerkingsverbanden tussen HBO, ROC en MKB Sterk ondernemerschap in stedelijke netwerken (groei aantal bedrijfsvestigingen is bovengemiddeld) 	<ul style="list-style-type: none"> Basisvoorzieningen ruraal gebied verdwijnen: leefbaarheid onder druk Relatief laag opleidingsniveau (met name in Overijssel) Relatief hoog aandeel langdurig werklozen en werklozen met lage opleiding; relatief veel oudere werklozen (>45 jr) Gestapelde problematiek in specifieke stadswijken Mismatch tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt

Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> Groene omgeving en rivierenlandschap met landschappelijk waardevolle kwaliteiten Aanbod van winkels, horeca en culturele voorzieningen in de stedelijke netwerken 	<ul style="list-style-type: none"> Kwaliteit en toegankelijkheid van de natuurgebieden neemt af
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> Verbindingen over weg en spoor Aanwezigheid regionale luchthaven (EAT) in Enschede Kwaliteit breedbandinfrastructuur 	<ul style="list-style-type: none"> Bereikbaarheid binnenstedelijke werklocaties Vallei: bereikbaarheid WUR matig KAN: barrièrewerking grote rivieren Noord-Zuid verbinding (A18) slecht ontsloten vanuit Twente Continuïteit van luchthaven nog niet geborgd

De sterkten en zwakten kunnen uitgroeien tot de volgende kansen en bedreigingen. De mate waarin deze kansen worden uitgebouwd en benut en de bedreigingen worden tegengegaan zijn vooral afhankelijk van de economische ontwikkeling en de mate van samenwerking in het landsdeel.

	Kans	Bedreiging
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> Aanzienlijk potentieel jonge hoger opgeleiden Toename participatiegraad vrouwen Benutting strategische ligging Volop kansen voor Euregionale samenwerking 	<ul style="list-style-type: none"> Toenemende vergrijzing en ontgroening bevolking Afnemende beroepsbevolking
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Groeiende samenwerking binnen Triangle: Uitbouw Valley-concept: clusterontwikkeling op diverse kennisgebieden, opbouw structurele samenwerkingsverbanden Uitbouwen kennisintensieve industrie (elektrotechniek, metaal en machine industrie, voedings- en genotmiddelen industrie) en dienstverlening (o.a. ICT) Beschikbaarheid van vestigingsruimte Vrijtijdseconomie en economische kansen vergrijzing (Silver economy, toerisme en recreatie) Nieuwe economische dragers platteland (met relatie naar kenniseconomie) Faciliteren van starters, doorstarters en technostarters Synergie europees, nationaal en regionaal beleid Meer vermarkten van beschikbare kennis 	<ul style="list-style-type: none"> Tijdig aanbod van bedrijventerreinen en kantoorlocaties (kwalitatief en kwantitatief) Uitvoerbaarheid en financiering van herstructurering en revitalisering Complexe regelgeving belemmerend voor ontwikkeling nieuwe infrastructurele projecten
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> Aantrekkingskracht op hoger opgeleiden en creatief potentieel door efficiënte menging van wonen, werken, recreëren en sterk voorzieningenaanbod Versterking wijk economie in de steden 	<ul style="list-style-type: none"> Leefbaarheid op het platteland Cumulatie van problematiek in de steden Voortijdig schoolverlaters Groeiende tweedeling in de steden (kansrijken en

	<ul style="list-style-type: none"> • Uitbouwen creatieve broedplaatsfunctie stedelijke netwerken • Versterken aansluiting vraag en aanbod op de arbeidsmarkt 	<p>kansarmen)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Blijvende mismatch vraag en aanbod op de arbeidsmarkt
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Aantrekkelijke woon- en leefomgeving en aanwezigheid van uitbreidingsruimte voor aantrekkelijke woonlocaties • Innovatie in geluidsbeperkende maatregelen • Herstructurering verouderde bedrijventerreinen • Eco-efficiëntie in natuur, water en milieu • Toegankelijkheid landschap en water vergroten door groen/blauw in de stad te verbinden met EHS • Waardevolle cultuurhistorie • Integrale aanpak stadsranden 	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende druk op de fysieke ruimte • Afname biodiversiteit door hoge stikstofbelasting • Afnemende betekenis agrarische sector als economische drager van het platteland: landschappelijke kwaliteit stadsranden • Stedendriehoek/Zwolle Kampen/KAN: stijging waterpeil rivieren, verwerking groter aanbod water; behoud unieke uiterwaardengebied onder druk
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Aanleg van Betuweroute, HSL Oost, Berlijnlijn en Hanzelijn in (nabije) toekomst • Doortrekken en verbreden van cruciale hoofdverbindingssassen (A1, A12, A15, A18, A27, A,28, A50) • Multimodaal vervoer • Innovatieve oplossingen voor hinder en congestie • Beter benutten A1 als kennisas: kennisintensieve bedrijvigheid Amsterdam-'t Gooi-Amersfoort-Stedendriehoek-Twente • Hoogwaardig openbaar vervoer in en tussen steden en stedelijke netwerken • Integratie verkeer en vervoer met ruimtelijke ordening • gebiedsontwikkelingsopgave luchthaven Twente als kruispunt van rode-groene-blauwe assen • Ontwikkeling Zuiderzeehaven en nat bedrijventerrein Zwolle-Kampen 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitstel investeringen in hoofdwegennet • Toename automobieliteit leidt tot toenemende problemen ten aanzien van lucht en geluid; belemmering voor ruimtelijke ontwikkelingen • Dichtslibbende wegen: verkeersintensiteit in m.n. Gelderland veel sterker toegenomen dan in de rest van Nederland • Toenemende congestie

3. Strategie en prioriteiten

De SWOT-analyse uit hoofdstuk 2 maakt duidelijk dat er volop kansen zijn voor de ontwikkeling van de regionale economie in het licht van de doelstellingen van de Europese Commissie en het Rijk. In dit hoofdstuk wordt de ontwikkelingsstrategie uiteengezet en de prioriteiten voor de inzet van de Europese middelen benoemd. De koppeling met de vetgedrukte onderdelen uit de SWOT is terug te vinden in de *italic* weergegeven begrippen. In hoofdstuk 4 worden deze prioriteiten verder uitgewerkt. Voor het opstellen van de ontwikkelingsstrategie is niet alleen gebruik gemaakt van de analyse, maar ook van de leerervaringen van de verschillende programma's uit vorige perioden, dit alles binnen de aangegeven kaders vanuit de EFRO-verordening en het NSR.

3.1 Ontwikkelingsvisie

Voor de inzet van de Structuurfondsmiddelen staat het behalen van de doelstellingen van de Top van Lissabon en Göteborg centraal. De Europese Commissie en het Rijk geven aan dat het versterken van de kenniseconomie essentieel is voor het bereiken van de doelstelling. De kenniseconomie en innovatiekracht wordt gezien als een belangrijke motor voor de economische ontwikkeling, zeker op de langere termijn. Kenniseconomie bestaat uit meer dan R&D of technologische ontwikkeling alleen. Aan de ene kant spelen technologische ontwikkeling, innovatie, onderzoek en opleiding een belangrijke rol. Anderzijds kenmerkt de kenniseconomie zich door menselijke en sociale vaardigheden. Kennis is vaak persoonsgebonden en gekoppeld aan vaardigheden van mensen.

De kenniseconomie wordt steeds meer een 'netwerkeconomie'. Regio's spelen hierbij een centrale rol. Op plekken waar gespecialiseerde kennis aanwezig is – gecombineerd met innovatieve bedrijven en een aantrekkelijk woonklimaat – ontstaan knooppunten. Economische activiteiten zullen zich juist in zulke knooppunten of topregio's afspelen. Met de *excellente kennisinfrastructuur* in Oost-Nederland is sprake van uitstekende mogelijkheden om dergelijke knooppunten te vormen en uit te buiten. De Structuurfondsmiddelen zullen vooral worden ingezet ter verdere ontwikkeling van deze knooppunten.

Oost-Nederland wil voorop lopen op het gebied van kennis en innovatie. We zijn niet voor niets aangemerkt als *nationale innovatieregio*. Vanuit ondernemingen, onderwijsinstellingen, onderzoeksinstituten en overheden (*de vier O's*) staat de komende jaren de *volledige kennisketen* centraal. Stimuleren van kennisvergaring, kennisoverdracht, het omzetten van kennis in innovaties en diensten en het vermarkten van innovaties zijn de wegen waarlangs we dat willen doen. Hierbij willen we vooral gebruik maken van het *sterke startersklimaat* en het *sterk kennisgenererende en implementerende vermogen* in de regio. Deze factoren vormen de drijvende kracht achter de Oost-Nederlandse economie in het algemeen en de binnen het landsdeel gesitueerde stedelijke netwerken in het bijzonder. Met het gericht versterken van de economie op enkele bijzondere sectoren streven we ernaar de economische ontwikkeling beter te laten aansluiten bij de nationale ontwikkelingen en willen we de verschillen in economische structuur en dynamiek volop benutten en versterken.

Economie, kennis en innovatie en ondernemerschap als leidend principe

Oost-Nederland blijft op enkele economische terreinen in ontwikkeling achter bij het nationale gemiddelde. Daar willen we wat aan doen. Oost-Nederland heeft een belangrijke kennismotor in huis. De *kennisconcentratie rondom de drie kennisgebieden voedsel (Food), gezondheid (Health) en technologie (Technology)* vormen de basis voor het innovatiebeleid in Oost-Nederland. Een uitstekende uitgangspositie. We willen het aanwezige potentieel nog veel beter benutten door meer samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijfsleven tot stand te laten komen. Hierbij gaat het ook om creatief ondernemerschap dat binnen de vier O's noodzakelijk is om de kennis en competenties zo in te zetten dat marktkansen optimaal worden benut. Oost-Nederland wil in 2015 tot de top 5 van de wereld behoren op de speerpunten voeding, gezondheid en technologie en op kansrijke raakvlakken tussen deze drie kennisgebieden¹³.

¹³ Regiegroep Triangle, *Visie Triangle*, februari 2004 en *Innovatieagenda Oost-nederland- Spel zonder grenzen*, 2006.

De focus van dit Operationeel Programma ligt op het versterken van de drie genoemde *kennisclusters*, ook in financiële termen. Maar niet alleen. We zien ook mogelijkheden om andere onderscheidende kennisgebieden in Oost-Nederland tot ontwikkeling te laten komen en aan te laten sluiten bij de op rijksniveau gedefinieerde innovatieclusters en –doelen. Er zijn kennis(deel)gebieden in ontwikkeling zoals rondom de creatieve industrie en de energietechnologie die mogelijk deze potentie bezitten en die een bijdrage kunnen leveren aan de nationale sleutelgebieden. Met name op het gebied van energietechnologie zal energietransitie een belangrijk onderwerp worden: het omschakelen van fossiele energiebronnen en –toepassingen naar duurzame bronnen en toepassingen.

Naast de directe impuls in de regionale economie en versterking van de werkgelegenheid, richten we onze aandacht ook op het creëren een brede spin-off. Innoveren, investeren in innovatie, productontwikkeling en samenwerking is noodzakelijk om de concurrentiepositie van de bedrijven te versterken. De versterking van de concurrentiepositie van het bedrijfsleven (in Oost-Nederlandse context vooral MKB) in de kansrijke industrietakken staat hierbij voorop door het investeren in vernieuwingskracht en voorwaardenscheppende maatregelen. Ook hier wordt veel verwacht van het verhogen van de kennisintensiteit, versterken van de kennisoverdracht en het creëren van sterke netwerken.

Stedelijke netwerken als belangrijke motoren

De *strategisch gunstige ligging* van Oost-Nederland is een sterk punt dat verder moet worden uitgebouwd. Door verbetering van de randvoorwaarden en het creëren van een goed leefklimaat kan vooral vanuit de stedelijke netwerken een impuls ontstaan voor het leveren van een bijdrage aan de Lissabon-doelstellingen. Omdat focus en massa het meeste effect sorteert gaat de aandacht in dit programma bij fysieke investeringen in bereikbaarheid, mobiliteit en bedrijventerreinen vooral uit naar de economische kernzones, of te wel de stedelijke netwerkgebieden. Hierbij gaan wij uit van de gemeenten die deel uitmaken van de stedelijke netwerken. Met deze insteek willen wij vooral inzetten op het versterken van het innovatieklimaat in de stedelijke netwerken.

Voor landsdeel Oost vormen de stedelijke netwerken de motoren van de regionale economie. Dit blijkt wel uit het feit dat bijna de helft van de werkgelegenheid zich in de stedelijke gebieden concentreert. Met daarbij een breed scala aan voorzieningen en diensten vervullen ze een centrumfunctie voor de wijde omtrek. De steden vervullen een belangrijke rol in het stimuleren en ontwikkelen van ondernemerschap. Het *faciliteren van starters, de aanwezigheid van jong, hoog opgeleid potentieel en de hoogwaardige kennisdiensten* vormen speerpunten in dit programma om te komen tot een versterkte regionale economie.

De mensen willen wonen en werken in een prettige omgeving. Oost-Nederland wil haar gebied graag (nog) aantrekkelijker maken voor vestiging van kennisinstellingen en bedrijfsleven. De uitgangspositie is goed, maar er blijft aandacht nodig voor infrastructurele en fysieke maatregelen en voor het versterken van de leefomgeving. De voorraad bedrijventerreinen is nu lang niet overal toereikend om de gewenste economische ontwikkeling tot stand te kunnen brengen. Aangezien dit vaak kostbare publieke operaties zijn en financiering van revitalisering regelmatig moeizaam verloopt willen wij met dit Operationeel Programma ook bijdragen in de verbetering van de uitgangssituatie.

Door de toegenomen mobiliteit is de verkeersdruk op delen van het wegennet in Oost-Nederland sterk gestegen. Daarmee zijn negatieve effecten ontstaan op de bereikbaarheid van steden, de betrouwbaarheid van de netwerken (de doorstroming), de verkeersveiligheid en op de kwaliteit van de leefomgeving. Sommige steden kampen met *dichtslibbende wegen*. De toename van individueel gemotoriseerd verkeer heeft naast economische groei ook gezorgd voor negatieve gevolgen voor veiligheid en gezondheid. Investeren in bereikbaarheid is een belangrijke voorwaarde om de positie als logistiek knooppunt en als innovatieve regio in de toekomst te kunnen behouden. Met de groei van de economie groeit ook de vraag naar mobiliteit en ruimte. Om de potenties optimaal te kunnen benutten, is het versterken van een goede ontsluiting van het gebied, het *voorkomen van congestie* en het benutten van *alternatieve, innovatieve oplossingen* in het verkeer en de ontwikkeling van kwalitatief hoogwaardige bedrijventerreinen een noodzakelijke randvoorwaarde.

Oplossingen kunnen vaak gevonden worden in combinaties van maatregelen. Door het inzetten van ICT, *de goede breedbandinfrastructuur*, het beter benutten van de weginfrastructuur qua ruimte en in de tijd (niet allemaal tegelijk op weg) en een kwalitatief hoogstaand openbaar vervoer, worden de stedelijke gebieden beter bereikbaar en het vestigingsklimaat voor het bedrijfsleven versterkt.

Innovaties in het verkeer- en vervoerssysteem (voertuigtechnologie, alternatieve brandstoffen, ultra-zuinige voertuigen) kunnen leiden tot een beperking van de milieubelasting van de mobiliteit. Ook op het gebied van energievoorziening kunnen kostenvoordelen en nieuwe mogelijkheden voor het bedrijfsleven ontstaan. Hoogwaardige voorzieningen voor alle modaliteiten (lopen, fietsen, auto, openbaar vervoer, vliegen) en ketenmobiliteit betekenen nieuwe mogelijkheden om de economische centra beter bereikbaar te houden en de sterk toegenomen automobiliteit te beperken. De internationale bereikbaarheid is ook gediend met de beoogde herontwikkeling van de luchthaven Twente tot 'industrial airport'. Wij willen met dit Operationeel Programma deze ontwikkelingen stimuleren.

Een goed innovatieklimaat komt alleen tot stand in een prettige leefomgeving: naast goed bereikbare en aantrekkelijke werklocaties gaat het dan om aantrekkelijke sociale en culturele voorzieningen, een veilige omgeving en voldoende recreatie-mogelijkheden in de buurt. Oost-Nederland kent over de hele linie gezien een *aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat*, maar er zijn nog wel een paar aandachtspunten: milieuproblemen in de binnensteden en langs uitvalswegen en buiten de stadsgrenzen het kwaliteitsprobleem rondom de natuur en de *afnemende leefbaarheid* op het platteland als gevolg van het verdwijnen van basisvoorzieningen. In kwantiteit neemt de natuur in Oost-Nederland elk jaar toe, maar de kwaliteit neemt gestaag af.

Wij willen met dit Operationeel Programma de zoektocht naar *eco-efficiënte* oplossingen voor de milieudruk van economische activiteiten stimuleren. Dit programma draagt daarin alleen bij wanneer sprake is van een koppeling met kennis en innovatie. Daarnaast is ook aandacht voor de mens van belang: het aantrekken en behouden van kenniswerkers voor de regio is van groot belang en kan binnen dit programma ondersteund worden. Ook het ontwikkelen en aanbieden van culturele en sociale voorzieningen gericht op kenniswerkers en (buitenlandse) toeristen zijn zaken die passen binnen de visie van dit Operationeel Programma. Naast aanpak van milieuproblemen gaat het ook om het benutten van kansen. Met name op het gebied van energievoorziening zien wij goede mogelijkheden waarbij aan de ene kant milieuproblemen kunnen worden verminderd of opgelost, terwijl aan de andere kant de economische concurrentiekracht en leefbaarheid van de regio verbeterd kan worden. Het stimuleren van milieu-innovaties, energiebesparing, alternatieve energiebronnen aanboren en beter verwerken van afval zijn aangrijpingspunten voor het verduurzamen van de economie en leefomgeving. Daarnaast zijn *eco-efficiënte* maatregelen nodig om te kunnen voldoen aan de normen voor luchtkwaliteit en water.

Voor Oost-Nederland is de aantrekkelijke woon- en leefomgeving ook van grote betekenis als *veelomvattend toeristisch-recreatief product*. De 'groen-blauwe' en cultuurhistorische rijkdom van Oost-Nederland biedt goede aanknopingspunten voor verdere ontplooiing van het toeristisch en recreatieve profiel. Zowel stedelijke als landschappelijke cultuurhistorie met toeristische potentie moeten in het kader van dit programma een plek krijgen om bij te kunnen dragen aan verbetering van het vestigingsklimaat. Daarnaast is versterking van recreatieve mogelijkheden in en rondom steden van groot belang om de aantrekkelijkheid van de uitdijende stad te behouden. Naast binnenstedelijk toerisme liggen ook tegen de stedelijke netwerken aan (in relatie tot het buitengebied de *stadsrandzones* genoemd) de nodige opgaven. Met dit programma willen we graag stimuleren dat deze opgaven op een *integrale manier* worden opgepakt, waardoor gezocht kan worden naar *interessante oplossingen voor de toenemende druk op de fysieke ruimte*. Daarnaast biedt ook de *vrijtijdseconomie* goede kansen voor Oost-Nederland. Kansen die benut moeten worden om de economische groei te verbeteren.

Geconcentreerde sociaal-economische problematiek in de steden

Naast motor van de economie is de stad ook een omgeving waar de sociale problematiek zich nadrukkelijk kan manifesteren. Bepaalde delen van de steden kampen met een *gestapelde problematiek* van meervoudige achterstandsproblemen, zoals een relatief hoge werkloosheid, armoede, sociale segregatie, onveiligheid en verloedering. Hierdoor dreigt in deze stadsdelen een neerwaartse spiraal te ontstaan, waardoor de 'motorfunctie' van de stad wordt bedreigd. Gerichte acties om deze neerwaartse spiraal te doorbreken zijn noodzakelijk. Dit vraagt om de uitvoering van integrale projecten gericht op scholing, werk en sociale participatie. De hoge werkloosheid in de betreffende stadsdelen wordt in hoofdzaak veroorzaakt door een *discrepantie tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt*. In kwantitatieve zin houden vraag en aanbod elkaar redelijk in evenwicht, maar de vraag naar arbeidskrachten sluit in kwalitatieve zin niet aan bij het aanbod. Enerzijds kunnen maatregelen op het gebied van opleiding en scholing leiden tot een betere aansluiting. Anderzijds is

het van even groot belang werkgelegenheid te bieden die aansluit bij de kenmerken en kwaliteiten van de beschikbare beroepsbevolking. Het versterken van de wisselwerking tussen onderwijs en arbeidsmarkt en het stimuleren van nieuwe bedrijvigheid en innovatieve toepassingen vormen de sleutel tot verbetering. Bovendien zijn de stedelijke gebieden van oudsher broedplaatsen voor startende ondernemingen. Gezien de positieve effecten hiervan op zowel de regionale economie als de werkgelegenheid, liggen hier belangrijke aanknopingspunten. Dit programma wil bijdragen aan het oplossen van de gestapelde problematiek via het ondersteunen van bij voorkeur integrale projecten. Arbeidsmarktprojecten en het oplossen van discrepanties tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zullen vooral via het ESF-programma gefinancierd moeten worden. Daar waar ESF geen oplossing biedt kan EFRO worden ingezet, ook in termen van scholing en opleiding (zie verder onder 'koppeling met ESF-doelen').

Wat betreft veiligheid, scoren bepaalde delen van de steden eveneens relatief laag. Daarbij gaat het om zaken als een hoge mate van criminaliteit en sociale overlast waardoor de kwaliteit van het leven en wonen in deze gebieden onder druk staat. Door het realiseren van een aantrekkelijk ogende en veilige stad kunnen weer economische activiteiten worden aangetrokken, hetgeen weer belangrijke kansen kan opleveren voor de bewoners in termen van werkgelegenheid en (sociale en economische) participatie. Maatregelen die hieraan kunnen bijdragen zijn de ontwikkeling van kleinschalige bedrijfsactiviteiten in de wijken, veiligheidsprojecten, verbeteren van de kwaliteit van de openbare ruimte en voorzieningen, oplossen van milieuproblemen (via bijvoorbeeld energiegebruik, isolatiewaarden en recreatiegroen in de omgeving) en het tegengaan van verpaupering.

3.2 Doelstelling

Rekening houdend met de bestaande beleidskaders van de Europese Commissie en het Rijk en de hierboven geschetste ontwikkelingsvisie, staat in dit Operationeel Programma de volgende doelstelling centraal:

Ontwikkelen van Oost-Nederland tot een toonaangevende Europese innovatieve regio

Oost-Nederland heeft de potentie om door te groeien naar een Europese innovatieve topregio. Hiervoor moeten de sterke punten van de regionale (kennis)economie worden benut en mogelijke knelpunten worden omgebogen in nieuwe kansen. In het programma ligt een duidelijke focus zowel in maatregelen als in financiële inzet op de versterking van de kenniseconomie en innovatiekracht in Oost-Nederland.

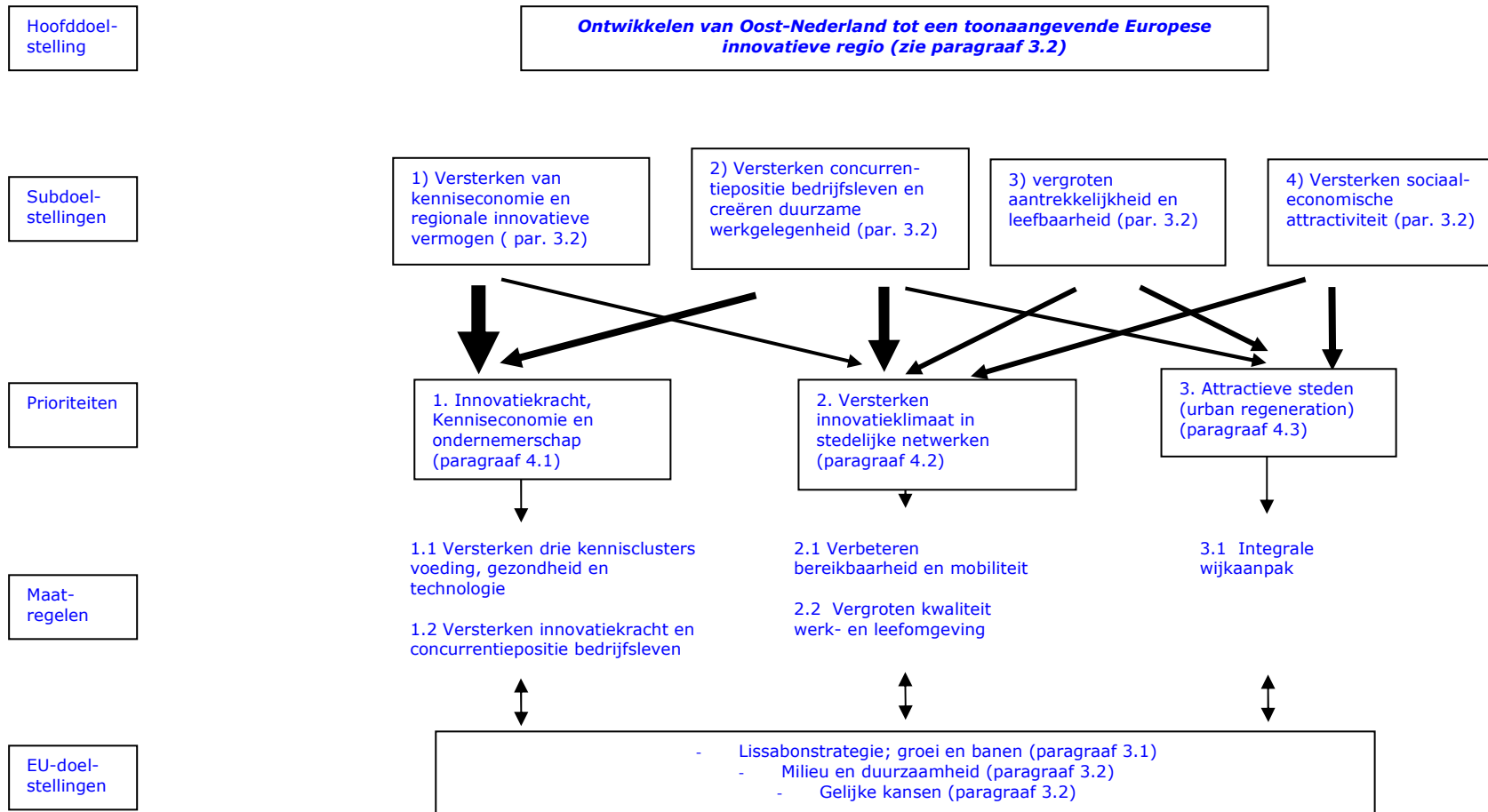
De doelstelling is uitgewerkt in 4 subdoelstellingen:

- Versterken van de kenniseconomie en het regionale innovatieve vermogen door het benutten en versterken van de aanwezige kennisclusters;
- Het versterken van de concurrentiepositie van het bedrijfsleven, het stimuleren van ondernemerschap en het creëren van duurzame werkgelegenheid;
- Het vergroten van de aantrekkelijkheid en de leefbaarheid van Oost-Nederland, in het bijzonder in de stedelijke netwerken;
- Het versterken van de sociaal-economische attractiviteit van de stedelijke gebieden.

Op Europees niveau vormen '*gelijke kansen voor mannen en vrouwen*' en '*milieu en duurzaamheid*' al sinds lange tijd belangrijke horizontale beleidsprioriteiten. Binnen dit programma is ervoor gekozen om hiervoor niet een aparte prioriteit te benoemen, maar deze thema's onderdeel te laten zijn van de voorbereiding en uitwerking van alle projecten.

Deze doelen kennen een samenhang met de prioriteiten die voor dit programma ontwikkeld zijn, waarbij de ene doelstelling meer invloed heeft op de prioriteit dan de andere. Ter illustratie en ook te gebruiken als leeswijzer is het volgende schema opgesteld.

Leeswijzer overzicht strategie, samenhang doelen en de drie inhoudelijke prioriteiten en maatregelen

3.3 Strategie

Het versterken van de kenniseconomie en het vergroten van het innovatievermogen is het gezamenlijke terrein van bedrijfsleven en overheid. Het ontwikkelen en gebruiken van kennis brengt onzekerheid met zich mee omdat niets van tevoren vaststaat. De 'markt' kan het niet alleen, en ook overheden moeten leren omgaan met deze onzekerheid. De kenniseconomie stelt andere eisen aan eigen functioneren van de publieke sector: niet zelf meer de keuzes maken op het gebied van innovatie, maar interactief met de omgeving komen tot een door stakeholders gedragen aanpak. Innovatie impliceert het accepteren van verschillen in markten, werkwijzen, wijze van organiseren. Het is onze strategie deze ruimte ook in het Operationeel Programma te creëren. Wel streven wij er naar zo veel mogelijk aansluiting te zoeken bij de reeds aanwezige kwaliteiten in de regio.

De Europese Commissie en het Rijk vragen om een geconcentreerde inzet van middelen om een maximaal effect te realiseren. Uit de analyse en de ontwikkelingsvisie volgen een drietal inhoudelijk logische prioriteiten voor de uitvoering van het programma, aangevuld met één uitvoeringsprioriteit (de technische bijstand). Uitgangspunt is de uitvoering van een integraal programma om de doelstelling van het programma zo effectief en efficiënt mogelijk te realiseren. De uitvoeringsmaatregelen zijn uitgewerkt in vier prioriteiten:

Prioriteit 1.	Versterken regionale innovatiekracht, kenniseconomie en ondernemerschap
1.1	Versterken drie kennisclusters voeding, gezondheid en technologie
1.2	Versterken innovatiekracht en concurrentiepositie bedrijfsleven.
Prioriteit 2.	Versterken innovatieklimaat in stedelijke netwerken
2.1	Verbeteren bereikbaarheid en mobiliteit
2.2	Vergroten kwaliteit werk- en leefomgeving
Prioriteit 3.	Versterken attractieve steden
3.1	Integrale wijkaanpak
Prioriteit 4.	Technische bijstand

Bovenstaande indeling in drie inhoudelijke prioriteiten kent een duidelijke gelaagdheid. De gelaagdheid wordt mede ingegeven door een daaraan gekoppelde geografische afbakening:

Prioriteit 1: van toepassing binnen heel Oost-Nederland

Prioriteit 2: van toepassing binnen de aangewezen gemeenten van de vijf stedelijke netwerken in Oost-Nederland, te weten Zwolle Kampen Netwerkstad, Netwerkstad Twente, Stedendriehoek, Vallei, Stadsregio Arnhem Nijmegen.

Prioriteit 3: van toepassing binnen de aangewezen GSB-steden, te weten Zwolle, Almelo, Hengelo, Enschede, Deventer, Arnhem en Nijmegen en de niet-GSB-steden Apeldoorn en Ede, die als gevolg van de Tweede Kamerbehandeling van het NSR een bijzondere status hebben gekregen.

Met de bijzondere aandacht voor de positie van de steden in zowel de prioriteiten 2 als 3 wordt invulling gegeven aan de wens van de Europese Commissie zoals verwoordt in artikel 8 van de EFRO-verordening (verordening EG 1080/2006), gericht op duurzame stedelijke ontwikkeling. Vooral in prioriteit 3 komt de integrale benadering aan bod om de hoge concentratie van economische, ecologische en maatschappelijke problemen waarmee stedelijke gebieden te kampen hebben, aan te pakken. Dit sluit aan bij de integrale aanpak die Nederland voorstaat in haar nationaal vormgegeven Grote Steden Beleid (GSB).

De kern van het programma ligt bij prioriteit 1 **Versterken van de regionale innovatiekracht, kenniseconomie en ondernemerschap**. Om tot een toonaangevende innovatieve regio te komen, ligt de belangrijkste opgave in het versterken van de kenniseconomie en het regionale innovatieve vermogen en de concurrentiepositie van het bedrijfsleven (realiseren subdoelstelling 1 en 2). De hiervoor te ondernemen acties en activiteiten zijn nauw met elkaar verbonden en daarom ondergebracht binnen prioriteit 1. Het opbouwen van de drie clusters rondom voeding, gezondheid en

technologie vanuit de regionale innovatieplatforms staat centraal. Dit rechtvaardigt een aparte maatregel. Maar Oost-Nederland heeft meer belangrijke bronnen voor de noodzakelijke innovatie: vanuit andere partijen en economische sectoren komen ook initiatieven die tot innovatie, en tot versterking van de concurrentiepositie, leiden. Deze partijen worden vanuit een tweede maatregel ondersteund.

In prioriteit 2 staat het **Versterken van het innovatieklimaat** in de stedelijke netwerken en het voorzien in de noodzakelijke randvoorwaarden centraal. Investeren in innovatiekracht, kenniseconomie en ondernemerschap bereikt een maximaal effect door tegelijkertijd te investeren in een aantrekkelijk woon- en werkklimaat (subdoelstelling 2 en 3). Onder deze prioriteit vallen activiteiten die een meer indirecte, maar onmisbare, bijdrage leveren aan de hoofddoelstelling. Gezien het beschikbare budget en vanuit de gedachtelijn dat een belangrijk deel van de economische activiteiten plaatsvindt in de stedelijke gebieden, is voor deze prioriteit -conform het Nationaal Strategisch Referentiekader- gekozen voor een geconcentreerde inzet van de middelen binnen de vijf stedelijke netwerken.

In prioriteit 3 **Versterken attractieve steden**, wordt verder ingezoomd op een aantal typisch stedelijke sociaal-economische opgaven. Het versterken van de sociaal-economische attractiviteit van de stedelijke gebieden (subdoelstelling 4) wordt met name bereikt door te investeren in integratie, veiligheid en scholing en een versterking van de economische structuur. Een integrale aanpak van de problematiek op wijkniveau binnen de aangewezen steden staat hierbij centraal. Ook de activiteiten binnen deze prioriteit leveren een indirecte, maar essentiële bijdrage aan de hoofddoelstelling van het programma.

Aan de drie inhoudelijke prioriteiten is **Technische bijstand** als vierde prioriteit toegevoegd. Hierin worden alle activiteiten ondergebracht die een efficiënt en effectief beheer van het programma mogelijk maken.

Voor alle prioriteiten geldt dat de inzet van de middelen moet bijdragen aan het regionale concurrentievermogen en economische meerwaarde moet opleveren. Voor alle prioriteiten geldt ook dat vooral ingezet wordt op duurzame innovaties en milieu-efficiënte innovatieve technieken. Aandacht voor energiebesparing en alternatieve energiebronnen en het beter verwerken van afval dient vanaf het begin bij de projectontwikkeling aan de orde te zijn. Langdurige versterking van de economie gaat niet zonder aandacht voor duurzaamheid en milieu. Voor een nadere beschrijving van de prioriteiten verwijzen wij naar hoofdstuk 4. Ondanks het feit dat in de Europese verordening het begrip 'maatregel' is afgeschaft, kennen de prioriteiten nog wel een subindeling. In dit programma zijn deze vanwege de algemene bekendheid van de term nog steeds maatregel genoemd, maar hebben ze slechts de functie van een ordening binnen een prioriteit.

Koppeling met ESF-doelen

Voor een integrale aanpak van de doelstelling van dit programma, ligt een verbinding met ESF-doelen voor de hand. Daar waar EFRO meer gericht is op de fysieke investeringskant, richt ESF zich vooral op mensen. Een kenniseconomie kan immers niet zonder de beschikbaarheid van voldoende kwalitatief hoogstaand menselijk kapitaal. Wij streven naar een goede afstemming in de uitvoering met het nationale ESF-programma. Daarnaast biedt de Algemene verordening Structuurfondsen de mogelijkheid om binnen het EFRO-programma maximaal 10% van de middelen op ESF-doelen in te zetten. In het geval er sprake is van een aparte stedelijke prioriteit mag zelfs 15% van de EFRO-middelen ingezet worden op ESF-doelen.

Zoals in het NSR vermeld geldt in ieder geval de randvoorwaarde dat de ESF-activiteiten noodzakelijk zijn voor de goede uitvoering van de concrete actie en er rechtstreeks verband mee houden.

Voor het benutten van de synergie tussen de EFRO- en ESF-doelen zien wij binnen de scope van dit programma twee mogelijkheden:

- Binnen prioriteit 1: door het verbeteren van de toegankelijkheid en het aanpassingsvermogen van werknemers en bedrijven wordt de kwantiteit en kwaliteit van de kenniseconomie en het innovatievermogen van kennisinstellingen en bedrijven versterkt. Anders dan het nationale ESF-programma dat zich richt op de laaggekwalificeerden (tot maximaal MBO-4 niveau), zal de ESF-component binnen de EFRO-projecten in prioriteit 1 zich vooral richten op het verbeteren van het aanpassingsvermogen van werknemers, bedrijven en ondernemers op HBO-niveau of hoger.

- Binnen prioriteit 3: voor een integrale aanpak van de problematiek in de stedelijke wijken vormen het verkleinen van de 'kloof' tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, scholing en leerwerktrajecten een essentieel onderdeel ter vergroting van de leefbaarheid en de aantrekkelijkheid van deze wijken. Door middel van gerichte scholing en training kan bijgedragen worden aan de inzetbaarheid van kwetsbare groepen in de lokale arbeidsmarkt (mede ook gelet op de horizontale EU-doelstellingen van gelijke kansen). Steun bij het starten van een eigen bedrijf kan hiervan onderdeel uitmaken. Fysieke investeringen zoals het aanbieden van multi-functionele wijkvoorzieningen met trainingscentra en andere scholingsmiddelen passen in dit kader.

Bij de nadere uitwerking van het toetsingskader zullen specifieke regels worden gesteld voor projecten met activiteiten gericht op ESF-doelen.

Koppeling met financieringsinstrumenten Jeremie en Jessica

Voor de ondersteuning van startende bedrijven en het MKB kan een betere toegang tot (risicodragend) kapitaal goede mogelijkheden bieden. Door de Europese Commissie en de Europese Investerings Bank zijn twee initiatieven, Jeremie¹⁴ en Jessica¹⁵, gestart die fondsvorming met een 'revolving' karakter binnen het EFRO-programma ondersteunen. We willen onderzoeken in hoeverre deze instrumenten kunnen bijdragen aan het bereiken van de doelstelling van het programma. Voor het aanmoedigen van innovatie in (bestaande en nieuwe) bedrijven is in de afgelopen programmaperiode een samenstel van subsidieregelingen en venture capitalfondsen gebruikt. Wij zullen nader onderzoeken of deze projecten omgezet kunnen worden naar financieringsschema's zoals voorgestaan in Jeremie: MKB-innovatiekredieten, garanties, generieke stimuleringsregelingen, e.d. Na eerste afweging lijken de instrumenten voor de schaal waarop in Oost-Nederland wordt gewerkt, en ook gezien het relatief beperkte EFRO-budget, onvoldoende aanknopingspunten te bieden. We gaan de mogelijkheden nog na voor het instellen van een landelijk fonds. Voor Jessica wordt in Rotterdam een pilot uitgevoerd. We willen de resultaten van deze pilot afwachten om te kunnen bepalen wat de mogelijkheden voor Oost-Nederland zijn.

Koppeling met Regions for Economic Change en de fast track netwerken

Vanuit de doelstellingen van het OP is het interessant de mogelijkheden te verkennen van deelname van Oost-Nederland aan het URBACT-programma, onderdeel van het Regions for Economic Change initiatief en de fast track netwerken. Uitwisselen van kennis en 'best practices' in deze netwerken kan de uitvoering van het OP versterken.

Interregionale samenwerking

Kennisnetwerken houden zich niet aan geografische grenzen. Dit geldt niet alleen op het schaalniveau van de regio Oost-Nederland of de lidstaat Nederland, maar ook over de landsgrenzen heen. De Algemene Verordening Structuurfondsen biedt de mogelijkheid voor interregionale samenwerking binnen het Regionale programma. Wij zien daarin niet alleen mogelijkheden voor het uitwisselen van kennis en het vergroten van de aanwezige kennis tussen instellingen en bedrijven, maar ook in het benutten van de economische potenties van interregionale samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven in Oost-Nederland en andere regio's binnen de Europese Unie. Dit sluit naadloos aan bij de doelstellingen van prioriteit 1. Binnen dit programma willen we derhalve de mogelijkheid bieden van interregionale samenwerkingsprojecten die inhoudelijk passen binnen de maatregelen van prioriteit 1 met één of meerdere regio's van een andere lidstaat. Mogelijke typen van projecten hiervoor zijn:

- Faciliteren van netwerkvorming
- Verbinden van netwerken
- Faciliteren kennisuitwisseling binnen en buiten netwerken
- Kennisontwikkeling door gezamenlijke projectuitvoering

Bij de nadere uitwerking van het toetsingskader zullen specifieke regels worden gesteld voor projecten gericht op interregionale samenwerking. Voorwaarde is in ieder geval dat een substantieel deel van de projectrevenue in Oost-Nederland neerslaan. Daarbij zal rekening worden gehouden met reeds lopende transnationale en interregionale initiatieven onder diverse Europese programma's als Interreg en 6^e kaderprogramma voor technologie en innovatie.

Voor een nadere beschrijving van de koppeling naar andere Europese programma's en initiatieven verwijzen wij naar paragraaf 4.5.

¹⁴ JEREMIE is een acroniem voor Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises.

¹⁵ JESSICA staat voor Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas.

Grote projecten

Gezien het beschikbare budget in relatie tot de ondergrens van 25 miljoen totale kosten voor milieuprojecten en 50 miljoen voor overige projecten conform art. 39 van de Algemene verordening Structuurfondsen, verwachten wij in dit OP geen projecten van deze omvang.

4. Beschrijving prioriteiten

In dit hoofdstuk volgt een inhoudelijke beschrijving van het doel, achtergrond en inhoud van de vier prioriteiten. Deze vormen het inhoudelijke kader voor de uitvoering van de activiteiten. Zoals aangegeven in hoofdstuk 3 kennen Prioriteit 1 en 2 nog een onderverdeling in twee subprioriteiten (vanwege de bekendheid van de terminologie hier nog weer 'maatregelen' genoemd).

4.1 *Prioriteit 1: Innovatiekracht, kenniseconomie en ondernemerschap*

In het Nationaal Strategisch Referentiekader (NSR) wordt geconstateerd dat in Nederland langs verschillende wijzen wordt gewerkt aan het versterken van het innovatieklimaat. Het rijk heeft vele generieke instrumenten op gebied van onderzoek, innovatie en ondernemerschap. Via de 'sleutelgebiedenaanpak' van het kabinet en de herijking van het financiële instrumentarium van het Ministerie van Economische Zaken wordt meer focus gebracht in dit beleid en een programmatische aanpak ingezet. Naast het generieke instrumentarium worden door de regio's in samenwerking met EZ gebiedsgerichte programma's met zelfstandige programmateams opgesteld in het kader van 'Pieken in de Delta'. Het versterken van de innovatiekracht vormt hiervan een centraal onderdeel. Via Syntens en de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) is het rijk ook vertegenwoordigd in de regio. Naast het rijksbeleid investeren de decentrale overheden zelf in steeds grotere mate in innovatie en ondernemerschap. Oost-Nederland heeft hierin al een jarenlange traditie opgebouwd, mede dankzij Europese middelen.

De structuurfondsprogramma's zijn bij uitstek geschikt om zowel de randvoorwaarden op het gebied van innovatie en ondernemerschap te verbeteren als om investeringen in onderzoek en ontwikkeling en het starten en doorgroeien van innovatieve bedrijven te stimuleren.

Voortkomend uit de analyse en SWOT is in de visie in hoofdstuk 3 is aangegeven dat Oost-Nederland de activiteiten op het gebied van technologie, innovatie en ondernemerschap aan wil laten sluiten bij bestaande sterktes/kwaliteiten in de regio. We willen uitgaan van sterke punten en van daaruit samenwerking verbeteren, belemmeringen wegnemen, ruimte bieden aan vernieuwende initiatieven en op die manier richting geven aan kennis en innovatie in Oost-Nederland. Dit is niet te sturen via een uitgekauwd vooropgezet plan; geplande innovatie is een contradictio in terminis. Hieruit volgt dat een thematische focus uitgangspunt is en niet een gebiedsfocus, immers, innovatie houdt niet op bij de grenzen van een gebied. Dit betekent dat ook investeren in innovatie en ondernemerschap in plattelandsgebieden in Oost-Nederland tot de mogelijkheid behoort, mits die inhoudelijk passen binnen deze prioriteit en een economische meerwaarde opleveren voor de regio.

In dit programma hanteren wij een verdeling tussen activiteiten die rechtstreeks kunnen worden gekoppeld aan de uitvoering van het 'Triangle'-concept en activiteiten die daarbuiten vallen, maar wel van belang zijn voor de kennispositie van Oost-Nederland. De eerste maatregel wordt vooral vanuit de samenwerkende clusters ingevuld, terwijl de tweede maatregel openstaat voor belangrijke initiatieven uit andere sectoren of andere spelers die aansluiten bij de op rijksniveau gedefinieerde innovatieclusters en –doelen. Omdat innovatie zich niet voor een periode van 7 jaar laat vastleggen in programma's, is voor een tweede maatregel gekozen waarin nu nog ongedachte mogelijkheden buiten de drie kennisdomeinen mee ondersteund kunnen worden.

Maatregel 1.1: Versterking kennisclusters voeding, gezondheid en technologie

Doel

Ontwikkeling van landsdeel Oost-Nederland tot toptechnologische innovatieve regio op het gebied van Food, Health en Technology.

Subdoelen:

1. beter economisch benutten van aanwezige kennis bij bedrijven en kennisinstellingen in Oost-Nederland en daarbuiten.
2. verbeteren van kennisuitwisseling en vergroten van aanwezige kennis bij bedrijven en kennisinstellingen in Oost-Nederland

Met betrekking tot het 'Smart' monitoren van deze doelen is een set van indicatoren op nationaal niveau opgesteld dat uitgangspunt wordt voor het meten van de voortgang per maatregel. In hoofdstuk 6 wordt hier verder op ingegaan. Deze indicatoren kennen een nauwe samenhang met de financiële voortgangsinformatie in het kader van de zogenoemde 'earmarking': De Europese Commissie eist dat op nationaal niveau minimaal 75% van de Structuurfondsmiddelen ESF en EFRO moet worden ingezet op de Lissabonstrategie.

Achtergrond

In de Visie Triangle staat het benutten van de mogelijkheden, die de concentratie van specifieke kennis in de regio Oost-Nederland biedt, optimaal benutten ter verhoging van de innovatiekracht van het bedrijfsleven en versterking van de regionale economische structuur. Om de Triangle doelstelling te bereiken is het van belang op een aantal gebieden te focussen en in dit kader is door de regiegroep gekozen voor 'backing winners': bestaande sterkten dienen versterkt te worden, en de succesvolle ontwikkelingen in de regio moeten verder uitgebouwd en met elkaar verbonden worden.

Bedrijven zorgen voor innovatie en economische meerwaarde. Aangrijpingspunt voor uitwerking van deze maatregel is de breed gedragen Innovatieagenda Oost-Nederland 'Spel zonder grenzen'. In deze Innovatieagenda is de vraag van bedrijven naar kennis centraal gesteld. Als concept voor het integraal werken aan innovatie in Oost-Nederland is het Triangle-concept uitgangspunt. Voor een beschrijving van dit concept verwijzen wij naar paragraaf 2.3.3. Wij geven focus en massa vorm door de clusters van bedrijven en kennisinstellingen rondom drie toonaangevende universiteiten in Oost-Nederland (Wageningen, Nijmegen en Twente) de uitvalsbasis te laten vormen voor innovaties rondom de drie thema's Food, Health en Technology.

De belangrijkste uitdaging voor het kenniscluster *Food Valley* (sleutelgebied Food & Flowers), is verdere ontwikkeling van regionale, nationale en internationale netwerken noodzakelijk. Het verbeteren van de toegang tot kennis voor het MKB via ketenaanpak is verder van belang. Indien agrariërs willen deelnemen in een dergelijk ketenproject, kan dat mogelijk via het POP-2 ondersteund worden. Verder staat het verbeteren van de toegang tot kapitaal centraal vooral voor de starters en de snelle doorgroeiende bedrijven. *Health Valley* richt zich als kennisnetwerk op het koppelen van kennis en kansen in de biomedische en zorgsector. Nieuwe producten, bedrijvigheid en diensten staat hierbij centraal via het bij elkaar brengen van vraag en aanbod. Profilering, bekendheid organiseren en aantrekken van toonaangevende bedrijven zijn belangrijke actielijnen voor de komende jaren. De Twentse Innovatieroute (opgesteld onder regie van het Innovatie Platform Twente) vormt het onderdeel *Technology Valley* in de Triangle. Voor de komende jaren staat het zichtbaar maken van innovatie in concrete producten en diensten centraal. Het rendement van innovatieprocessen moet verder verhoogd worden door sneller en marktgericht te innoveren. Verder heeft Twente een nationale naam opgebouwd in het stimuleren van groei en doorgroei van kennisintensieve starters. Dit concept moet in de komende jaren nog verder worden uitgebouwd. Twente heeft een aantal interessante clusters waarbij interessante koppelingen gelegd kunnen worden met Food Valley en Health Valley. Hiermee kan een belangrijke bijdrage geleverd worden aan de landelijke sleutelgebieden HightechSystems&Materials en Food&Flowers. Grote ontwikkelingen worden ook verwacht op de combinatie van technologie en veiligheid. Dit heeft niet alleen betrekking op de bestrijding van terreur en criminaliteit; ook zaken als het ontwikkelen van nieuwe beheerssystemen op het gebied van hoogwaterbestrijding kunnen hierbij aan de orde komen.

Voor alle domeinen binnen de Valleys is een programmatische aanpak opgebouwd die we als basis voor het Operationeel Programma willen inzetten. Het werkprogramma richt zich in hoofdlijnen op 3

onderdelen: het versterken van de organisatiestructuur, het betrekken van het MKB bij kennisvalorisatie en het bieden van kansen voor (techno)starters en doorstarters.

Inhoud van de maatregel

Deze thematische maatregel is volledig gericht op de realisatie van Visie Triangle door uitvoering van de Innovatieagenda Oost-Nederland, Spel zonder grenzen. Voor de verwezenlijking van de Visie Triangle staat het creëren van ruimte voor de aanwezige innovatiekracht centraal:

- Ruimte voor de dynamiek van de valley's;
- Ruimte voor de verschillen tussen de valley's;
- Ruimte voor samenwerking tussen de valley's.

De volgende typen van projecten kunnen in het kader van deze maatregel worden ondersteund:

- Innovatieprojecten binnen en tussen de valley's, op regionaal, nationaal en internationaal niveau; hierbij moet het mogelijk zijn bedrijven en instellingen die buiten Oost-Nederland ook te betrekken in projecten;
- R&D-projecten;
- Kennisvalorisatieprojecten waarbij wetenschappelijke kennis omgezet wordt in commercieel interessante produkt/markt combinaties. Het bieden van ondersteuning aan (techno)starters en doorstarters staat hierbij centraal;
- Investerings in kennisinfrastructuur; hierbij is het uitdrukkelijk ook fysieke investeringen in kennisinfrastructuur. Hierbij valt te denken aan laboratoria, demofaciliteiten en broedplaatsen op universiteitsterreinen of Business&Science Parken;
- Netwerkvormingprojecten en -programma's tussen kennisinstellingen, bedrijven en onderwijs
- Betrekken MKB uit Oost-Nederland bij Valleynetwerk en activiteiten; kennisdiffusie en netwerkvorming, kennisvouchers en partnervorming/matching;
- Faciliteren kennisuitwisseling binnen en buiten het netwerk;
- Netwerken verbinden binnen Oost-Nederland, maar ook met de rest van de wereld;
- Uitbouwen intermediaire functie van de valleyorganisaties:
 - Faciliteren van netwerkvorming:
 - Organiseren van programma's en bijeenkomsten;
 - Leggen van contacten met netwerken in de wereld en faciliteren van het netwerk samenwerkingsprojecten te ontwikkelen in nationaal en EU-verband <FINE, Tower, SPASm Inspire&Innovate, TIMP>;
 - Faciliteren netwerkliden in deelname aan nationale en EU innovatieprogramma's.
 - Kennisontwikkeling en diffusie van succes-faalfactoren interne werking valley's;
 - Representatie van netwerk in de regio, nationaal en internationaal;
 - Projectgeneratie en –ontwikkeling.

Met behulp van de door de Europese Commissie medegefinancierde Innovatieve Acties zijn de afgelopen jaren de nodige ervaringen opgedaan met experimentele aanpakken in innovatiebeleid. Het gaat hierbij met name om het stimuleren van initiatieven die leiden tot innovatieve vernieuwingen (nieuwe samenwerkingsverbanden, productiemethoden etc). Dergelijke initiatieven kunnen nu ook met name binnen deze maatregel worden uitgevoerd.

Deze maatregel kent in zijn uitwerking ook een relatie naar interterritoriale samenwerking. Het is daarom mogelijk binnen het budget voor deze maatregel een deel van de middelen in te zetten voor internationale samenwerkingsprojecten op het gebied van R&D en hoogwaardige kennisuitwisseling.

Andere voorbeelden waar ook aan gedacht kan worden zijn Landbouwontwikkelingsgebieden (log's) in de zin van de Nota Ruimte als onderdeel van agribusiness-clusters, mits het onderdeel is van een innovatieve ontwikkeling binnen de agrofoodsector en passend is binnen Food Valley.

Deelnemende bedrijven die buiten Oost-Nederland liggen of agrariërs kunnen in principe niet in aanmerking komen voor een EFRO-bijdrage uit dit Operationeel Programma. Toch kan dat zeer wenselijk zijn voor het naar de regio halen van te ontwikkelen belangrijke kennis of innovaties. De precieze mogelijkheden worden nader vastgelegd in toetsings- en selectiecriteria en in de (nog nader op te stellen) afbakeningsregels tussen POP2 en EFRO.

Verbinding met andere maatregelen

Maatregel 1.2: maatregel 1.1 is uitsluitend gericht op het uitvoeren van het Triangle-concept met de drie kennisclusters. Maatregel 1.2 richt zich meer op de breedte van het innovatievermogen en het breed regionaal economisch profiteren van de aanwezigheid van de valley's in Oost-Nederland. Maatregel 1.2 is meer generiek gericht op het laten aansluiten van overig MKB bij de op rijksniveau gedefinieerde innovatieclusters en –doelen: in randvoorwaardelijke zin mogelijkheden te bieden aan het benutten van beschikbare kennis, bouwen van netwerken en het tot ontwikkeling laten komen van regionale clusters die een bijdrage kunnen leveren aan het realiseren van het nationale innovatiebeleid.

Prioriteit 2: Het hele programma is gericht op innovatieve en duurzame economische groei in Oost-Nederland. Dat gaat verder dan alleen innovatie. Voor een bloeiende economie is een optimaal leefwerk-ondernemings-woonklimaat noodzakelijk. Prioriteit 2 richt zich op deze cruciale randvoorwaarden in de stedelijke netwerken en is daarmee dienend aan prioriteit 1.

Prioriteit 3: 3.1 innovatie kan ook een rol spelen op heel kleine schaal. Sociale problemen en achterstanden in wijken kunnen opgelost worden met een nieuwe aanpak of met een kleinschalige aanpak. In deze maatregel komt vooral ook beleidsmatige vernieuwing tot stand.

Een belangrijk aandachtspunt is een goede aansluiting bij de nationaal ingestelde programmagroep voor het gebiedsprogramma 'Pieken in de Delta'. Projecten dienen elkaar waar mogelijk te versterken.

Maatregel 1.2. Versterken innovatiekracht en concurrentiepositie bedrijfsleven

Doel

Versterken van de innovatiekracht en concurrentiepositie van het regionale bedrijfsleven (met name MKB) op het terrein van opkomende kennisgebieden binnen Oost-Nederland.

Subdoelen:

1. Stimuleren van innovaties van producten, processen, diensten en markten bij bedrijven buiten de Valley-domeinen .
2. verbeteren van kennisuitwisseling en vergroten van aanwezige kennis bij bedrijven en kennisinstellingen in Oost-Nederland. Verbeteren van business-to-business en business-to-science clustering van spelers buiten de Valley-domeinen
3. betere fysieke mogelijkheden voor kennisintensieve bedrijven
4. betere overheidsdienstverlening aan burgers en bedrijven via ICT
5. meer eco-efficiënte innovaties en maatregelen

Achtergrond

Belangrijke innovaties komen tot stand in netwerken van onderzoekers en ondernemers. Alleen focussen op Food, Health en Technology is voor de ontwikkeling van landsdeel Oost-Nederland niet voldoende en ook niet logisch. Oost-Nederland zit in de transitiefase van een traditionele maak- en agrarische industrie naar een kennisintensieve netwerkeconomie. Dit zal een belangrijke werkgelegenheidsfactor in de toekomst gaan worden. Het bedrijfsleven, maar ook kennisinstellingen moeten zich om deze gebieden heen kunnen ontwikkelen om te kunnen overleven.

Oost-Nederland vormt het cement tussen de drie Valleys van maatregel 1.1. De uitwerking van het concept kent een geheel eigen dynamiek, dat niet verstoord moet worden door de wens om alle innovatieve ontwikkelingen bij de Valleys aan te laten sluiten. Voor een goed functionerend Valley concept is ook nodig dat het overig bedrijfsleven in de regio goed kan fungeren. Het is belangrijk dat rondom de valley's een 'tweede schil' van bedrijven aanwezig is die op niveau in toeleverende en uitbestedende sfeer kan meebewegen met de clusters in de valley's. Een sterk MKB stimuleert ook de inbedding en uitwerking van de nieuwe ontwikkelingen in de drie Valleys. Het vergroten van het innovatiebewustzijn blijft van groot belang, de samenwerking tussen intermediairs en bedrijven kan nog steeds verder geïntensiveerd worden, de bestaande MKB's kunnen nog veel meer kansen benutten door het innovatievermogen te vergroten, waarbij intensivering van de samenwerking met onderwijs- en kennisinstellingen een hele belangrijke is. Dit is voor Oost-Nederland cruciaal omdat vrijwel geen sprake is van grote trekkende bedrijven. De kracht van Oost-Nederland zit in het midden- en kleinbedrijf dat elkaar weet te vinden en van daaruit massa kan maken om te kunnen concurreren op de wereldmarkt. Daarnaast liggen er nog volop kansen in het vermarkten van bestaande kennis.

Wij willen daarbij vooral ook ruimte bieden aan andere bronnen van innovatie: hoogwaardige innovatie in de logistieke sector of aan de logistiek gelieerde sectoren, modal split vervoer en nieuwe vormen van vervoer of concepten kunnen in Oost-Nederlands uitstekend ontwikkeld worden. Verder is de positie van Oost-Nederland ten opzichte van Duitsland ook een bron voor innovatie. Hoewel grensoverschrijdende samenwerking vooral onder doelstelling Europees Territoriale Samenwerking vorm krijgt, vormt het treffen van voorbereidingen op een veel intensievere samenwerking met internationale partners een belangrijke factor voor het concurrentievermogen van bedrijvigheid in Oost-Nederland. Ook zijn ook ontwikkelingen in duurzame energievoorziening bronnen voor nieuwe bedrijvigheid in de hele regio: vooral voor bio-energie worden goede mogelijkheden gezien. In mindere mate geldt dit voor windenergie en koude/warmte opslag. Ook kan worden geacht aan het ontwikkelen van alternatieve energie-infrastructuren die leiden tot kostenvoordelen voor aangesloten bedrijven. Tenslotte leveren verschillende maatschappelijke trends en ontwikkelingen (ouderen, intercultureel, milieu- en energietechnologie, gezondheid- en belevingseconomie) marktkansen die nu nog niet te voorzien zijn. Het uitvoeren van generieke regelingen voor het MKB in de hele regio zijn hier interessante opties.

Deze aanvulling op maatregel 1.1. is nodig omdat anders belangrijke en succesvolle projecten uit het lopende programma als bijvoorbeeld 'Kansrijk Eigen Baas' of 'Keteninnovatie Oost-Nederland' geen mogelijkheid voor financiering zouden hebben gehad, omdat ze niet rechtstreeks aansluiten bij Triangle. De doelgroep en de uitwerking door partijen is anders georganiseerd, maar is van groot belang voor het innovatiebewustzijn in de regio. Dergelijke initiatieven moeten mogelijk blijven in dit programma. Wel dienen dit soort projecten voldoende kritische massa in kennisopbouw en bedrijvigheid te hebben om aansluiting te vinden bij de op rijksniveau gedefinieerde innovatieclusters en –doelen. Het exploiteren van hoogwaardige kennis is een belangrijke strategie die Oost-Nederland kan hanteren in de harde strijd om ondernemerschap binnen de grenzen te krijgen en te houden. In een netwerkeconomie is het van belang knooppunten te hebben waar gespecialiseerde kennis aanwezig is en waar een ondersteunend samenspel van bedrijfsleven en overheden aanwezig is met goede voorzieningen. Deze maatregel wil een bijdrage leveren aan het tot stand laten komen van nieuwe knooppunten.

Inhoud van de maatregel

Voor een deel kunnen dezelfde soort projecten worden uitgevoerd als onder maatregel 1.1. Echter, er is altijd sprake van een andere doelgroep. Maatregel 1.1. richt zich sec op de Valley's; projecten onder deze maatregel 1.2 kunnen geen plek krijgen binnen de valley's. Het is in deze maatregel uitdrukkelijk niet de bedoeling om haalbaarheidsonderzoeken e.d. te faciliteren. Het is ook niet de bedoeling om te experimenteren, dat is vooral het terrein van Triangle. Projectideeën moeten door meerdere partijen (inclusief private) kansrijk geacht worden, hoewel nieuw toch enige massa hebben en ook financieel gedragen worden door meerdere partijen. Projecten die bijdragen aan de verdere ontwikkeling van de nationale sleutelgebieden of het uitvoeringsprogramma Pieken in de Delta hebben de voorkeur.

Onder de inhoud van deze maatregel vallen onder meer de volgende projecttypen:

Kennisinfrastructuur

Onder kennisinfrastructuur wordt verstaan het verbeteren van de toegankelijkheid tot kennis en de overdracht van kennis. Verhogen van de kennisintensiviteit kan bereikt worden door relaties te stimuleren tussen bedrijven onderling, tussen bedrijven en kennisinstellingen en kennisinstellingen onderling. Anders dan bij de valley's is hierbij ook een grotere rol voor de gemeentelijke en regionale overheden weggelegd om hun innovatiebeleid vorm te kunnen geven. Hierbij is in beperkte mate sprake van fysieke investeringen in terreinen. Voorbeelden hiervan zijn:

- Investeren in kennisinfrastructuur: hierbij valt te denken aan praktijk- en kenniscentra, broedplaatsen; laboratoria en productiefaciliteiten;
- Kleinschalige hoogwaardige bedrijfsverzamelgebouwen;
- Breedband en digitale dienstverlening (vraagbundeling, geen netwerkaanleg);
- Overheidsdienstverlening aan burgers en bedrijven via ICT;
- ISO-samenwerking onderwijs en kennisinstellingen;
- Aansluiting HBO-WO en kennisgebieden;
- Aansluiting ROC en kennisgebieden;
- netwerkeconomie fysiek ondersteunen (kennisparken).

Overheden worden overigens wel gevraagd en uitgedaagd om de private bijdragen in dit soort investeringen te verhogen. Activiteiten in dit verband kunnen ook worden gericht op het

bedrijfsmatiger omgaan met octrooien en op ondersteunen van het opstarten van bedrijven op basis van de aanwezige kennis. Waar mogelijk dient bij voorkeur aangesloten te worden bij bestaande nationale programma's om dubbelingen in aanpak en financiering te voorkomen. Deze mogelijkheden zijn bij EZ-regelingen naar verwachting beperkt, omdat Rijksgeld evenredig wordt verminderd naarmate andere overheidsbronnen worden ingezet. Een nog weinig gebruikte mogelijkheid voor het ontwikkelen van innovatie is het uitbesteden van research door overheden aan het midden- en kleinbedrijf.

Bedrijfsgerichte maatregelen

Deze actielijn stelt ondernemers in staat met gebruikmaking van beschikbare kennis, toepasbare en innovatieve ontwikkelingen te implementeren vanuit een potentiële marktvraag.

Voorbeelden hiervan zijn:

- Sectorinnovatieplannen;
- Clustervorming en ketenbenadering;
- Facility sharing;
- Nieuw product- en marktcombinaties;
- Eco-efficiënte innovaties;
- Risicokapitaal;
- Starters en technostarters;
- Startersfaciliteiten.

Projecten waarin een samenwerking tot stand komt tussen bedrijf/bedrijven en één of meerdere kennisinstellingen verdienen de voorkeur.

Verbinding met andere maatregelen

Maatregel 1.1.: Bovenstaande actielijnen zijn gericht op opkomende kennisgebieden en het goed leren benutten van de mogelijkheden van de netwerkeconomie. Er bestaat een nauwe relatie met maatregel 1.1. op het gebied van ontwikkeling van kennis en innovatie die later mogelijk een plek kan krijgen in het Triangle-concept. De projectindienders zijn echter niet dezelfde partijen. Projecten die niet in maatregel 1.1. passen maar wel van belang zijn voor de economische ontwikkeling in de regio kunnen in maatregel 1.2. een plek krijgen. De uitvoering van maatregel 1.2. moet vooral bijdragen tot een sterkere economische basis rondom de Triangle.

Prioriteit 2: de relatie is vooral gelegen in het ook op stedelijk netwerkniveau verbeteren van de aantrekkelijkheid van het ondernemingsklimaat. Specifieke clusters of geografisch meer op elkaar betrokken bedrijven kunnen tot nieuwe producten en processen komen waar de attractiviteit van de stedelijke netwerken mee gediend is. Aantrekkelijk blijven is belangrijk omdat bedrijven wereldwijd de beste plek zoeken om (delen van) hun bedrijfsproces uit te laten voeren. Kennis en kunde vloeien weg als bedrijven weggaan.

Prioriteit 3: aangezien in maatregel 1.2 ook de steden en stedelijke netwerken als generator voor projecten kunnen opteren kan in voorkomende gevallen een koppeling gelegd worden naar de integrale wijkaanpak in prioriteit 3 al zal de schaal van de projecten in maatregel 1.2 over het algemeen groter zijn (regionaal/landsdelig), waardoor ook eerder sprake kan zijn van bijvoorbeeld generieke regelingen.

Van belang is verder ook een goede aansluiting bij de nationaal ingestelde programmagroep voor het gebiedsprogramma Pieken in de Delta. Projecten dienen elkaar waar mogelijk te versterken.

4.2 Prioriteit 2: Versterken innovatieklimaat in stedelijke netwerken

Investeren in innovatie en ondernemerschap heeft vooral zin als tegelijkertijd wordt geïnvesteerd in het op orde krijgen van de randvoorwaarden met betrekking tot het woon- en werkklimaat. Vanuit de SWOT is ook de positie van de stedelijke netwerken op dit thema duidelijk naar voren gekomen. Zij vormen namelijk de motor van de (regionale) economie en de kern wat betreft het landsdelige innovatiepotentieel. Hier gelden de agglomeratievoordelen waarin de bedrijven toegang krijgen tot internationale netwerken en hier is het aanbod van aantrekkelijke vestigingslocaties het grootst. Door de concentratie van hoogwaardige economische activiteiten, de kennis- en onderwijsinstellingen en human capital zijn zij de belangrijkste economische dragers van Oost-Nederland. Daarbij komt ook de gesignaleerde werkgelegenheidsfunctie voor de eigen beroepsbevolking en voor de beroepsbevolking

in een brede straal rondom de steden. Zij vormen een bron van vernieuwing en bieden het culturele werk- en leefklimaat waarin bedrijfsleven en kenniswerkers uitstekend kunnen gedijen. In aansluiting op de wens van het NSR om te focussen en massa te genereren kiest Oost-Nederland in deze prioriteit voor focus op de stedelijke netwerken, omdat de ruimtelijke en integrale opgaven daar het grootst zijn en de bijdrage aan de regionale economie, en de nationale cq Europese doelen, naar verwachting het hoogst zal uitvallen.

Prioriteit 2 voorziet in een versterking van het kennisfundament van de stedelijke netwerken, zoals een goede bereikbaarheid (regionaal, nationaal en internationaal) van woon- en werklocaties, voldoende bedrijventerrein voor bedrijven en meer algemeen een aantrekkelijk werk- en leefklimaat. Dit kennisfundament vormt de voedingsbodem waarin de kennisactiviteiten die vanuit prioriteit 1 plaatsvinden goed kunnen gedijen. Op deze manier draagt deze prioriteit bij aan de transitie van het landsdeel Oost richting een concurrerende kenniseconomie, en daarmee aan de doelstellingen van de Lissabon-agenda.

Binnen deze prioriteit focussen wij derhalve op stedelijke projecten met een regionale impact, die (direct dan wel indirect) een duidelijke bijdrage leveren aan het versterken van het innovatieklimaat in de stedelijke netwerken als geheel. Het uitgangspunt is het benutten van de kansen die zich binnen de stedelijke netwerken voordoen. Het gaat dan om de steden die zijn aangesloten bij de stedelijke netwerken en de vastgelegde gemeentegrenzen. In aansluiting bij het NSR is het in bijzondere gevallen mogelijk binnen deze prioriteit projecten uit te voeren die buiten deze grenzen liggen en in het buitengebied worden uitgevoerd. In deze gevallen wordt een beroep gedaan op de ruimte die aanwezig is om 10% van de middelen voor deze prioriteit voor dit soort projecten in te zetten. Deze projecten dienen door de stedelijke netwerken te worden gedragen, om aan te tonen dat de projecten voor het innovatieklimaat van de netwerken belangrijk worden geacht.

Prioriteit 2 is opgebouwd uit twee typen maatregelen. Maatregel 2.1 heeft betrekking op bereikbaarheid, transportinfrastructuur en specifiek de (her)ontwikkeling van centrum- en stationslocaties (met eveneens een duidelijke bereikbaarheidscomponent). Onder maatregel 2.2 worden de speerpunten geschaard die moeten zorgdragen voor het behouden en waar mogelijk versterken van de attractiviteit van de stedelijke netwerken met zowel kwantitatief als kwalitatief voldoende ruimte voor ondernemen, wonen, ontmoeten, inspireren en ontspannen. Beide type maatregelen worden hieronder nader uitgewerkt.

Maatregel 2.1 Verbeteren bereikbaarheid en mobiliteit

Doel:

Verbeteren van het vestigingsklimaat voor innovatieve bedrijvigheid door het verbeteren van de bereikbaarheid en de transportinfrastructuur binnen en tussen de stedelijke netwerken in Oost-Nederland.

Subdoelen:

1. Verbeteren bereikbaarheid van kenniscentra en (hoogwaardige) werklocaties met een (boven)regionale functie;
2. Beter en intensiever benutten bestaande infrastructuur
3. Betere mobiliteit door verminderen van reistijden
4. (Her-)ontwikkeling centrum- en stationslocaties.

Achtergrond

Oost-Nederland bezit geen metropole steden en kan daarmee niet direct op Europees niveau een bepalende rol spelen. Maar de vijf stedelijke netwerken en onderlinge verbindingen, ook met bijvoorbeeld nabijgelegen Duitse steden, zorgen voor een sterk potentieel waar het in nationaal opzicht en in de relatie met Duitsland zeker een belangrijke rol kan spelen.

Mobiliteit is een noodzakelijke voorwaarde voor economische groei en sociale ontwikkeling in de regio. Een goed functionerend systeem voor personen- en goederenvervoer en een betrouwbare bereikbaarheid zijn essentieel om de economie en de (inter)nationale concurrentiepositie te versterken. Een goede bereikbaarheid is een van de belangrijkste vestigingsplaatsfactoren voor

bedrijven, zowel pull en push als keep. Een goede bereikbaarheid van een regio maakt het voor bedrijven aantrekkelijk om daar te ondernemen. Door sociaal-economische, ruimtelijke en sociaal-culturele ontwikkelingen zal de mobiliteit in de komende jaren verder toenemen. Hierdoor zal de bereikbaarheid, zonder maatregelen, verder afnemen.

Een goede bereikbaarheid tussen de regio's, maar vooral ook binnen de regio, is van nationaal en internationaal van belang. De hiermee samenhangende goederenstromen (zowel bestemmings- als transitoverkeer) moeten namelijk worden ondersteund en dit trekt een zware wissel op grote delen van het Oost-Nederlandse wegennet. Vooral rond de stedelijke gebieden, bedrijventerreinen en bij rivierovergangen (daar waar regionaal en doorgaand verkeer samenkomen), liggen forse knelpunten. Een aantal steden kampt met dichtslubbende in- en uitvalswegen en dat leidt, in combinatie met parkeerproblemen tot hoge economische en maatschappelijke kosten. Door deze ontwikkelingen komt de bereikbaarheid ook in de regio Oost-Nederland steeds verder onder druk te staan. Een schadepost voor het regionale bedrijfsleven en aantasting van de algehele leefbaarheid naast negatieve effecten ten aanzien van verkeersveiligheid, luchtkwaliteit en volksgezondheid. Een combinatie van verbetering van bestaande verbindingen en tracés én creatieve, vernieuwende benuttings- en stimuleringsmaatregelen is nodig om de knelpunten het hoofd te bieden.

Inhoud van de maatregel

Deze maatregel is gericht op regionale projecten die de bereikbaarheid van woon- en werklocaties van de vijf economische kernzones/stedelijke netwerken in Oost-Nederland verbeteren. In het kader van de Nota Mobiliteit worden of zijn in Oost-Nederland netwerkanalyses uitgevoerd op grond waarvan inzicht wordt verkregen in de belangrijkste bereikbaarheidsknelpunten. De uitkomsten van deze analyses zijn mede richtinggevend voor de verdere invulling van deze maatregel.

Oplossingen voor de geschetste problemen kunnen vaak gevonden worden in combinaties van maatregelen. Door het inzetten van ICT, het beter benutten van de weginfrastructuur qua ruimte en in de tijd (niet allemaal tegelijk op weg) en een kwalitatief hoogstaand openbaar vervoer, worden de stedelijke gebieden beter bereikbaar en het vestigingsklimaat voor het bedrijfsleven versterkt. Innovaties in het verkeer- en vervoerssysteem kunnen leiden tot een beperking van de milieubelasting van de mobiliteit. Innovaties op dit terrein kunnen ook een belangrijke bijdrage leveren aan de verbetering van de bereikbaarheid. Een optimaal werkend verkeers- en vervoerssysteem benut de sterke punten van iedere modaliteit (lopen, fietsen, auto, openbaar vervoer, vliegen). Hoogwaardige voorzieningen voor alle modaliteiten en ketenmobiliteit betekenen nieuwe mogelijkheden om de economische centra beter bereikbaar te houden en de sterk toegenomen automobiliteit te beperken.

Projecten die in het kader van de maatregel worden ingediend hebben een regionale impact. Effecten slaan dus niet alleen neer in de steden, maar hebben een positieve uitstraling op de bredere omgeving. Vanwege deze regionale uitstraling is samenwerking tussen en/of afstemming met de andere steden/gemeenten die deel uitmaken van het stedelijk netwerk essentieel.

De volgende typen projecten kunnen in het kader van deze maatregel worden ondersteund:

- Projecten gericht op de verbetering van de aansluiting van Oost-Nederland op de hoofdtransportassen en daarmee op het TEN. Het gaat hier vooral om benuttingsmaatregelen en niet om grootschalige fysieke maatregelen zoals het aanleggen van extra rijbanen en spitsstroken bij rijkssnelwegen. Dergelijke fysieke ingrepen vallen wat Oost-Nederland betreft buiten de scope van de Europese structuurfondsen;
- Fysieke projecten die gericht zijn op het verbeteren van de ontsluiting van werklocaties vanaf het hoofdnet met een bovenlokale of regionale functie, inclusief binnensteden;
- Projecten die gericht zijn op het versterken van de verbindingen tussen de regio en andere nationale en internationale stedelijke netwerken/kennisregio's;
- Projecten die gericht zijn op het implementeren van innovatieve vervoersconcepten die woon/werklocaties beter bereikbaar maken, zoals hoogwaardig openbaar vervoer, hoogwaardige fietsvoorzieningen en vernieuwende stadsdistributiesystemen;
- Projecten die gericht zijn op het inzetten van verkeersmanagement en benuttingsmaatregelen ten einde de bereikbaarheid te verbeteren, zoals route-informatiepanelen, integratie mobiliteitsketens, automatische geleidingssystemen, flexibele werktijden, elektronische toeritdosering, intelligente snelheidsadaptie;

- Projecten die gericht zijn op sociale innovatie ten einde het mobiliteitsgedrag van bedrijven en burgers te veranderen. Denk daarbij aan thuis werken, flexibele werktijden en maatregelen die bijdragen aan een verdere bewustwording;
- Projecten voor agrologistieke optimalisering in de agribusiness.
- Verbeteren van de bereikbaarheid van binnensteden en werklocaties door (her-)ontwikkeling van stations- en centrumlocaties.

Projecten voor nieuwe wegen-infrastructuur zijn slechts beperkt mogelijk, en alleen indien kan worden aangetoond dat de milieu-effecten van het betreffende project inclusief de daarmee verbonden mitigerende maatregelen niet negatief zijn

Verbinding met andere maatregelen.

Maatregel 2.1 richt zich vooral op specifieke infrastructuuropgaven. Dit zijn vaak grootschalige en dure projecten die een vergelijkbare aanpak volgen. De samenhang met maatregel 2.2. zit vooral in het creëren van de bereikbaarheidsvoorwaarden waarmee in maatregel 2.2. voortgebouwd kan worden. Zonder een bereikbaar stedelijk netwerk ook geen verdere ontwikkeling van (kennis)economische activiteiten.

Prioriteit 1: de bereikbare stad is absoluut noodzakelijk voor een goede ontwikkeling van de kenniseconomie. Als samenballing van functies komen veel ontwikkelingen in een stedelijke omgeving bij elkaar. Daarnaast komt ook veel vernieuwing in een stedelijke omgeving tot stand.

Prioriteit 3: Bereikbaarheid kan ook helpen probleemsituaties in wijken op te lossen. Door verbetering van infrastructuur, beïnvloeden van verkeersstromen en andere, schone vormen van (openbaar) vervoer kan de leefbaarheid in een (binnenstads)wijk flink verbeterd worden. Vaak kan dat in combinatie met de (verkeers)veiligheid wordt ingevuld waardoor ook de sociale leefbaarheid verbeterd.

Maatregel 2.2 Vergroten kwaliteit werk- en leefomgeving

Doel

Het op duurzame wijze vergroten van de aantrekkelijkheid van de leefomgeving en het verhogen van de milieukwaliteit in de stedelijke netwerken in Oost-Nederland, met als gevolg een verbetering van het woon-, werk- en leefklimaat voor hoog opgeleid personeel en kennisintensieve bedrijvigheid, en daarmee een versterking van de regionale concurrentiekracht.

Subdoelen:

1. Herontwikkelen van duurzame bedrijventerreinen met regionale impact;
2. Verbeteren van de toeristisch-recreatieve infrastructuur en voorzieningenniveau;
3. Verbeteren van de aantrekkelijkheid van de leefomgeving in relatie tot het vestigingsklimaat.

Achtergrond

Aantrekkelijke steden zijn een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle transitie van de regio richting kenniseconomie. Dat betekent dat steden moeten beschikken over zowel kwantitatief als kwalitatief voldoende ruimte voor bedrijvigheid. De stedelijke netwerken dienen daarnaast de inwoners, en vanuit het oogpunt van de kenniseconomie vooral ook de kenniswerkers en creatievelingen, een aantrekkelijk en uitdagend leefmilieu te bieden. De Oost-Nederlandse steden hebben veel te bieden op dit terrein. Wij willen deze kernkwaliteiten graag behouden en dat betekent dat de regio het zich niet kan veroorloven achterover te leunen. Het behouden van attractiviteit vormt een continue uitdaging.

Revitalisering van de bestaande bedrijventerreinenvoorraad heeft een hoge prioriteit in Oost-Nederland. In de analyse is ook vastgesteld dat Oost-Nederland een forse opgave heeft liggen. Deze opgave concentreert zich vooral binnen de stedelijke netwerken. Speciale aandacht gaat uit naar de binnenstedelijke werklocaties. Met herstructurering kan (een bescheiden) ruimtewinst worden geboekt. Maar om ook in de toekomst aan de ruimtebehoefte van ondernemers te kunnen voldoen, zullen in de komende jaren nieuwe terreinen moeten worden aangelegd. Eerste vereiste is dat dit op een duurzame wijze gebeurt, zowel qua locatie als qua inrichting, maar ook in termen van mobiliteit, energiegebruik en afvalproductie. Dat betekent dat nieuwe terreinen vooral geconcentreerd dienen te worden in de stedelijke netwerken en onder meer moeten zijn voorzien van een parkmanagementorganisatie. Deze kwaliteitsingrepen in de bestaande voorraad, in combinatie met de

aanleg van hoogwaardige en duurzame nieuwe terreinen, hebben een positief effect op zowel het leefmilieu als op het ondernemingsklimaat.

Oost-Nederland hecht veel waarde aan het versterken van het algehele leefklimaat in de regio. Een van de lijnen om dat klimaat positief te beïnvloeden is door versterking van de toeristisch-recreatieve infrastructuur. Daarbij kan worden gedacht aan het upgraden en completeren van routestructuren, het opwaarderen van toegangspoorten, het realiseren en opwaarderen van parkeervoorzieningen en jachthavens, etc. Ook indirecte maatregelen zoals het bevorderen van natuur- en landschapswaarden, waterkwaliteit en landschappelijke inpassing van economische activiteiten en behoud en verbetering van het cultureel en landschappelijk erfgoed kunnen een bijdrage leveren aan het versterken van het woon- en leefklimaat en aan een verdere ontwikkeling van duurzaam toerisme en recreatie. Het versterken van de infrastructuur en de natuur- en landschapswaarden en het erfgoed dragen alle bij aan het vergroten van de regionale attractiviteit en vormen bovendien een stimulans voor de toeristisch-recreatieve sector zelf, waarmee dus een tweeledig economisch doel wordt gediend.

De aantrekkelijkheid van de stedelijke netwerken voor wonen, werken en recreëren wordt voor een belangrijk deel bepaald door de hoeveelheid groen en blauw en de kwaliteit daarvan in en om de steden. Wat betreft de groenontwikkelingen heeft Oost-Nederland in de afgelopen jaren flink progressie geboekt door een voortvarende realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur. De opgaven van Oost-Nederland liggen vooral op het vlak van de verdere ontwikkeling van de ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit, een verbetering van de ruimtelijke samenhang en een verbetering van de beleving en toegankelijkheid van het landschap en het water in de stedelijke netwerken.

Oost-Nederland is zich er terdege van bewust dat economische groei alleen kan plaatsvinden als dit op een duurzame wijze geschiedt. Dat wil zeggen dat eventuele negatieve effecten niet op specifieke groepen, geografisch en niet in de tijd afgewenteld kunnen worden. Om economische groei te kunnen accommoderen zullen soms aanvullende maatregelen genomen moeten worden om eventuele negatieve effecten te compenseren, zodat structuur of economisch klimaatversterkende projecten, zoals bijvoorbeeld infrastructurele ontwikkelingen of de aanleg van bedrijventerreinen, doorgang kunnen vinden. Te denken valt aan bijvoorbeeld aanvullende compenserende maatregelen op het gebied van fijnstofreductie, geluidsreductie en compenserende maatregelen op het gebied van bodem, water en externe veiligheid. Maar het gaat niet alleen om compensatie. Meer winst valt te behalen door integraliteit in de ontwikkelingsfase van het project. Daarnaast dient ook aandacht uit te gaan naar duurzame kansen op het gebied van duurzame energievoorziening: naast elektriciteitsproductie uit biomassa en windenergie komt de laatste tijd meer aandacht voor duurzame warmte en warmtehergebruik. Dit kent bij voorbaat een gebiedsgericht aspect. Economisch perspectief op dit thema is vooral te verwachten bij het ontstaan van nieuwe bedrijvigheid en kostenvoordelen voor bedrijven.

Inhoud van de maatregel

Maatregel 2.2 is gericht op projecten die de attractiviteit van de regio op een duurzame wijze versterken, om het woon- en leefklimaat voor kenniswerkers en het vestigingsklimaat voor hoogwaardige bedrijvigheid een kwalitatieve impuls te geven. De maatregel heeft betrekking op het verbeteren van de kwaliteit van de werkomgeving door de herstructurering van bestaande verouderde bedrijventerreinen en andere werklocaties (kantoorlocaties, glastuinbouwlocaties) en door de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen en locaties waarbij mogelijkheden voor intensief en meervoudig ruimtegebruik optimaal worden benut. Het gaat hier om werklocaties met een bovenlokale of regionale uitstraling. Meer kleinschalige binnenstedelijke werklocaties kunnen binnen een integrale wijkaanpak een plek krijgen in prioriteit 3.

De maatregel voorziet verder in het versterken van het woon- en leefklimaat. Hierbij willen we inzetten op het versterken van de toeristisch-recreatieve infrastructuur, het bevorderen van de natuur- en landschapswaarden en een verdere versterking van het culturele en landschappelijke erfgoed. Ook de kwaliteit van het groen en blauw in en rond de steden is van invloed op het leefklimaat in de regio. Hoewel duurzaamheid en een duurzame milieuvriendelijke inrichting uitgangspunt is, kunnen mogelijk negatieve effecten van economische ontwikkeling op bijvoorbeeld bodem, water, luchtkwaliteit, geluid en externe veiligheid en daarmee op het leefklimaat voorkomen. Compensatiemaatregelen kunnen vanuit deze maatregel worden uitgevoerd.

Veel van de onderdelen van maatregel 2.2 zullen betrekking hebben op de steden binnen de stedelijke netwerken. Projecten die in het kader van de maatregel worden ingediend dienen een regionale impact te hebben. Effecten slaan dus niet alleen neer in de steden, maar hebben een positieve uitstraling op de bredere omgeving. Vanwege deze regionale uitstraling is samenwerking tussen en/of afstemming met de andere steden/gemeenten die deel uitmaken van het stedelijk netwerk essentieel.

De volgende typen projecten kunnen in het kader van deze maatregel worden ondersteund:

- Projecten gericht op het op duurzame wijze revitaliseren en herstructureren van bestaande bedrijventerreinen en andere werklocaties, inclusief de uitplaatsing van bedrijven die qua aard of omvang op de verkeerde locatie gevestigd zijn;
- Ontwikkelen nieuwe duurzame (regionale) bedrijfslocaties;
- Groen- en blauwimpulsen in en rond steden zoals de realisatie en opwaardering van stadsparken;
- Projecten die een kwaliteitsimpuls geven aan de stadsranden in de vorm van bijvoorbeeld stedelijke uitloopegebieden, regionale parken en groene buffers;
- Projecten gericht op het nemen van milieumaatregelen op het gebied van luchtkwaliteit, geluid, water, bodem, externe veiligheid en energievoorziening voor zover gekoppeld aan (het mogelijk maken van) economische ontwikkeling;
- Projecten gericht op het verbeteren van bestaande en verder uitbreiden van de toeristisch-recreatieve infrastructuur;
- Projecten gericht op het bevorderen van de natuur- en landschapswaarden en het behouden en versterken van het culturele en landschappelijke erfgoed gericht op de ontwikkeling van duurzaam toerisme en recreatie.

Verbinding met andere maatregelen

Prioriteit 2 richt zich op de randvoorwaarden die nodig zijn voor een optimaal leef-werk-woonklimaat en draagt daarmee bij aan het realiseren van de doelstellingen die in het kader van Prioriteit 1 zijn geformuleerd. Uitgangspunt is om ten dienste van de ontwikkeling van de kenniseconomie een woon- en werkomgeving te krijgen die deze ontwikkeling stimuleert. Prioriteit 2 is erop gericht te zorgen voor een stevige voedingsbodem die nodig is om innovatie en ondernemerschap als dragers van de kenniseconomie volop tot bloei en ontwikkeling te laten komen.

Prioriteit 2: De maatregelen 2.1. en 2.2. dragen beide op indirecte wijze bij aan het versterken van het innovatieklimaat en daarmee aan de economische concurrentiekracht van de stedelijke netwerken. Maatregel 2.1. richt zich op het oplossen van de bereikbaarheidsknelpunten van woon- en werklocaties, op het verbeteren van de regionale aansluiting op de Trans Europese Netwerken. Maatregel 2.2. richt zich op het versterken van de aantrekkelijkheid van het algehele woon-, werk- en leefklimaat binnen de stedelijke netwerken, opdat hoog opgeleide arbeidskrachten en kennisintensieve en hoogwaardige bedrijven zich er graag willen vestigen en er optimaal kunnen presteren.

Prioriteit 3: Prioriteit 2 richt zich op stedelijke projecten met een regionale impact, die randvoorwaardelijk zijn voor het versterken van het innovatieve klimaat in de stedelijke netwerken en daarmee van het Landsdeel Oost-Nederland. De inzet is het benutten van kansen. Steden zijn echter vaak ook de plek waar sociaal-economische problemen heersen. Dit uit zich in een relatief hoge werkloosheid, een groeiende sociale uitsluiting, structurele armoede en oprukkende verloedering. Prioriteit 3 richt zich op het verbeteren van de leefbaarheid in de steden, door gericht maatregelen in te zetten op het gebied van onder meer scholing, wijk-economie, veiligheid en integratie.

4.3 Prioriteit 3 *Attractieve steden (urban regeneration)*

Deze prioriteit richt zich op het versterken van de attractiviteit van de grote steden. Met grote steden worden de GSB-steden in Oost-Nederland en Apeldoorn en Ede bedoeld. De steden nemen door de concentratie van economische activiteiten en mensen een belangrijke plaats in de regionale economie. Ook hier geldt de regel dat investeren in innovatie en ondernemerschap vooral zin heeft als tegelijkertijd wordt geïnvesteerd in het op orde krijgen van de randvoorwaarden met betrekking tot het woon- en werkklimaat in de steden. De steden kennen ook gebieden in de stad waar de economische motor hapert omdat er knelpunten zijn ontstaan. Deze prioriteit is gericht op het aanpakken van hele specifieke knelpunten in een wijk of gedeelte van de stad. Uitgangspunt voor handelen is het volgen

van een integrale wijkaanpak conform de voorgestelde nationale aanpak zoals die is vormgegeven in het GSB (Grote Steden Beleid). Hierbij is de integrale aanpak, gericht op een duurzame ontwikkeling van de stad, uitgangspunt. Met deze aanpak wordt aangesloten bij de aanpak zoals voorgestaan in artikel 8 van verordening (EG) 1083/2006.

Maatregel 3.1 Integrale wijkaanpak

Doel

Het op een integrale (en daarmee ook op een structurele en duurzame) manier aanpakken van prioritaire probleemsituaties in stadswijken om zo de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van een stad te vergroten.

Subdoelen:

1. stimuleren ondernemerschap in de wijk (economie);
2. versterking onderwijs-arbeidsmarkt-integratie (sociaal);
3. versterking wijkeconomie en binnenstedelijke werklocaties (fysiek);
4. vergroten aantrekkelijkheid en leefbaarheid openbare ruimte.

Achtergrond

Het uitwerken van een specifieke prioriteit voor het versterken van de attractiviteit van de grote steden in Oost-Nederland doet recht aan de vooraanstaande rol van de steden als trekker van economische ontwikkeling. Vanwege de concentratie van sociale en economische activiteit hebben de steden te maken met typisch grootstedelijke opgaven als werkloosheid, sociale uitsluiting, armoede, verloederende wijkontwikkeling, verbeteren van de bereikbaarheid van de binnensteden, herstel van verouderde werklocaties en investeren in cultureel erfgoed en voorzieningen. Veel van deze problemen concentreren zich op wijkniveau en hangen vaak met elkaar samen. Daarom is in het nationaal strategisch referentiekader (NSR), in aansluiting op bestaand grotestedenbeleid (GSB) benoemd dat in de aangewezen grote steden, gerichte maatregelen opgenomen kunnen worden op het gebied van scholing, wijkeconomie, veiligheid, leefbaarheid en integratie. Bij de uitwerking van deze prioriteit ligt een sterke parallel met het nationale grotestedenbeleid voor de hand. Dit zogenoemde 'GSB-III stelsel' wordt gekenmerkt door drie brede doeluitkeringen voor de thema's 'fysiek', 'economie' en 'sociaal, integratie en veiligheid'.

In dit Operationeel Programma staat binnen prioriteit 3 de integrale wijkaanpak in de steden centraal. Daarom is bij deze prioriteit ook geen verdere uitsplitsing in maatregelen opgevoerd, om te voorkomen dat de integraliteit geweld wordt aangedaan. De opgave bestaat er vooral uit om voor de drie velden sociaal, fysiek en economie projecten te ontwikkelen die elkaar onderling verbinden en versterken.

Om deze opgave in te kunnen vullen zijn in de grote steden, naast de investeringen in het stedelijke vestigingsklimaat, gerichte maatregelen nodig op het gebied van wijkeconomie, ondernemerschap, scholing en integratie. Economische groei is pas duurzaam als steden er in slagen om het samen te laten gaan met het terugdringen van sociale uitsluiting en armoede en het bevorderen van veiligheid en leefbaarheid (ook milieu). Daarbij is banencreatie in de grote steden vaak niet zozeer het probleem. Vaak is het tot stand brengen van een juiste matching van het aanwezige arbeidsaanbod en de bijpassende vraag de kernopgave. Deze maatregel richt zich op het vergroten van het presterende vermogen van de wijken door het beste te halen uit ondernemers, bewoners en bezoekers.

Het gaat in deze maatregel niet alleen om fysieke aspecten. Ook de subjectieve beleving van de aantrekkelijkheid is een belangrijk onderwerp om bedrijven en bewoners te kunnen behouden en daarmee de sociaal-economische kracht te kunnen versterken. Door de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren en de bereikbaarheid en doorstroming van verkeer te bevorderen worden zowel positieve milieu-effecten geboekt (bijv. minder uitstoot door snellere doorstroming) als positieve subjectieve belevingseffecten geboekt. Door de opwaardering van de ruimtelijke structuur in de wijken zal het leefmilieu voor bewoners en bedrijven verbeteren.

Bij een visie op structuurversterking en duurzaamheid hoort ook het investeren in de toekomst voor de jeugd. Jongeren staan voor belangrijke keuzes in hun leven, zoals het kiezen van een woonplaats, het

vinden van een baan. Door passende aandacht te besteden aan jongeren kan preventief worden ingespeeld op aanstaande werkloosheid en/of criminaliteit. Jongeren kunnen een belangrijke rol spelen in het schoon, heel en veilig houden van de wijken.

Prioritering

De projecten onder deze prioriteit zullen getoetst worden op hun bijdrage aan de Lissabonstrategie en de mate van integrale aanpak van de problematiek in de wijk. De uit te voeren projecten dienen vooral bij te dragen aan de sociale en economische ontwikkeling van probleemgebieden zodat de centrumstad gezond kan zijn in alle (economische) opzichten. Projecten in deze prioriteit zullen dan ook specifiek gericht zijn op binnenstedelijke projecten. Als uitgangspunt voor de prioritering van projecten kan uitgegaan worden van de meerjarige ontwikkelingsprogramma's die de grote steden voor hun eigen stad hebben opgesteld.

Inhoud

Voor het realiseren van een duurzame en structureel sterkere wijkconomie is het van belang dat de wijken beschikken over een juiste combinatie van fysieke randvoorwaarden en natuurlijke bronnen. Dit wil zeggen dat onder andere zowel kwantitatief als kwalitatief geschikte werklocaties beschikbaar zijn. De grote steden beschikken ook over wijken en buurten waar de economische ontwikkeling minder vanzelfsprekend is. In deze wijken staat het ondernemerschap soms onder druk. Ook is in deze wijken veel meer sprake van culturele diversiteit, allochtoon ondernemerschap en concentratie van creatieve kleinschalige ondernemers. Deze ondernemers zijn belangrijk voor de lokale economie omdat ze identiteit geven aan buurten en wijken en omdat bewoners zich daarmee vereenzelvigen.

Voor het classificeren van projecttypen worden vier invalshoeken gebruikt:

Ondernemende stad

Projecten die onder dit kader worden ingediend richten zich op het binden van potentiële en bestaande ondernemers aan de stad. Het gaat dan om:

- het (her)ontwikkelen en herstructureren van werklocaties in de wijken;
- Het realiseren van laagdrempelige bedrijfsverzamelgebouwen voor startende ondernemers;
- vooral voor creatieve vormen van bedrijvigheid, zoals kunstenaars, multimediabedrijven, ICT en audio/visuele bedrijven en bijvoorbeeld kleinschalige mode-ondernemers;
- de ontwikkeling van broedplaatsen voor creatieve bedrijvigheid om de levendige cultuur te behouden, te stimuleren en ondernemingsruimte te bieden;
- het ondersteunen van ondernemers via bedrijfsadvisering;
- het uitvoeren van startersprojecten en projecten als 'ondernemer in de wijk';
- het organiseren van cursussen voor ondernemers, en;
- de inzet van kleinschalige investeringsregelingen of (stedelijke) ontwikkelingsfondsen;
- evenementen in de binnensteden trekken.

Netwerk(ende) stad

De concurrentiepositie van steden wordt mede bepaald door de netwerken die er bestaan in die steden. Hierbij gaat het om contacten tussen bedrijven onderling, bedrijven en de overheid, bewoners en de overheid, bewoners in wijken met een verschillende culturele achtergrond, en het onderwijs en het bedrijfsleven. Het faciliteren van deze contacten kan in verschillende vormen:

- het aanbieden van een binnenstedelijk ICT-netwerk in de wijk (geen netwerkaanleg);
- het realiseren van integrale praktijktrainingscentra, en;
- andere vormen van bovenreguliere scholingsinfrastructuurvoorzieningen (fysiek);
- projecten gericht op het verkleinen van de 'kloof' tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt;
- leer-werktrajecten of matchingsprojecten. Hiervoor moet worden geïnvesteerd in het opleidingsniveau van het arbeidspotentieel, maar ook in het zoeken van nieuwe initiatieven bij het bedrijfsleven om passende werkzaamheden te kunnen bieden;
- bewoners betrekken bij wat er in hun wijk gebeurt;
- mensen uit hun sociale en/of economische achterstandspositie te halen door bijvoorbeeld het organiseren van activiteiten in buurthuizen.

Zeker voor de werkzoekenden met een relatief grote afstand tot de arbeidsmarkt moet een eerste stap worden gezet via activering van deze doelgroep in sociaal-maatschappelijke activiteiten. Ook integratie en participatie van allochtonen en kwetsbare doelgroepen verdient specifieke aandacht.

Hierbij zal waar mogelijk ook gebruik gemaakt worden van stedelijke instellingen en verenigingen die dicht bij de doelgroepen staan, zoals sportverenigingen en buurtverenigingen / buurthuizen. Deze aanpak heeft zich in het doelstelling 2 programma Stedelijke Gebieden Nederland (2000-2006) enkele malen succesvol bewezen.

Toegankelijke stad

Voor zowel bestaande als potentiële bewoners, bedrijven en bezoekers is het van belang dat er goede mogelijkheden zijn om van en naar een stad te reizen en daarnaast, weliswaar van een hele andere orde, dat zij de overheid en andere instellingen in een stad goed kunnen vinden wanneer zij ondersteuning nodig hebben. De opgave is dus het creëren en versterken van de fysieke, economische en sociale randvoorwaarden van een goede bereikbaarheid.

Projecten in het kader van dit thema richten zich onder andere op:

- het duurzaam verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van werkgebieden en hun directe omgeving door het toepassen van fysieke infrastructurele ingrepen, zoals ontsluitende infrastructuur, inspelen op verschillende modaliteiten, parkeren en aanpakken onveilige situaties. Uitgangspunt is dat projecten niet alleen gericht zijn op het vergroten van de aantrekkelijkheid van de economische omgeving maar ook passen binnen een integrale wijkaanpak.
- een toegankelijke overheidsorganisatie in de vorm van bijvoorbeeld een ondernemersloket of een begeleidingsloket voor burgers in de wijk.

De veilige en leefbare stad

Onveiligheid van wijkwerklocaties, maar ook een onder druk staande leefbaarheid in de wijken hebben een negatief effect op de attractiviteit van steden. Hierdoor ontstaat ook het risico dat bedrijven en bewoners wegtrekken, waardoor de veiligheid en leefbaarheid nog verder afnemen. Om negatieve ontwikkelingen een halt toe te roepen en de veiligheid dan wel het gevoel van veiligheid te vergroten, wordt de voorkeur gegeven aan samenhangende maatregelen op de drie vlakken fysiek, economisch en sociaal, omdat er een verband bestaat tussen deze verschillende aspecten van de veiligheid en leefbaarheid. Gedacht kan worden aan:

- beveiliging van (werk)locaties via camerasystemen of advisering over (keurmerk) veilig ondernemen in de wijken;
- Preventief werkende “schoon, heel en veilig-projecten”;
- het optimaliseren en coördineren van werkwijzen en organisatiestructuren van en tussen overheids-, maatschappelijke en bewonersorganisaties en bedrijfsleven om de leefbaarheid en veiligheid in de buurt te verbeteren.

Om de integrale aanpak te waarborgen van scholing, wijk economie en integratie zal daar waar nodig gebruik worden gemaakt van de flexibiliteit die de regelgeving biedt op het gebied van financiering van ESF thema's in het EFRO programma. De invulling is mede afhankelijk van de uitwerking van het nationale ESF-programma, bij de nadere uitwerking van het toetsingskader zullen specifieke regels hiervoor worden opgesteld. Daar waar ESF geen oplossing biedt kan mogelijk gebruik worden gemaakt van de marge die de Algemene Verordening Structuurfondsen biedt.

Verbinding met andere maatregelen

In de fysieke sfeer richt deze maatregel zich op de kleinschalige wijkwerklocaties. Daar waar het gaat om grootstedelijke werklocaties van regionaal belang worden de projecten gefinancierd uit maatregel 2.1. Voor de meer generieke investeringsregelingen en risicokapitaalfondsen zal financiering vanuit prioriteit 1 eerder aan de orde zijn.

4.4 Prioriteit 4: Technische bijstand

Doel

Een efficiënt en effectief beheer van het Operationeel Programma.

Achtergrond

Voor de uitvoering van het programma zijn activiteiten nodig onder andere voor de voorbereiding, beheer, toezicht, evaluatie, voorlichting, controle en bestuurlijke capaciteit. Deze activiteiten vallen

conform de verordening Algemene Bepalingen inzake de structuurfondsen onder de prioriteit 'technische bijstand'.

Inhoud

In hoofdlijnen vinden de volgende activiteiten plaats:

- Projectontwikkeling en projectacquisitie;
- Management van het programma inclusief administratie(systemen), (financieel) beheer en toezicht op projecten;
- Opstellen van rapportages en verslagen;
- Evaluatie en monitoring(systemen);
- Communicatie en marketing;
- Ondersteuning van de organisatorische structuur;
- Interne controle, waaronder accountantswerkzaamheden.

Uiteraard vinden niet alle activiteiten even frequent plaats gedurende de hele looptijd van het programma. In de eerste jaren zal een grote nadruk liggen op communicatie en marketing en projectontwikkeling en projectacquisitie. In de latere jaren ligt vooral de nadruk op beheersmatige activiteiten.

Voor een beschrijving van organisatiestructuur en werkwijze wordt verwezen naar hoofdstuk 6.

4.5 Complementariteit met andere programma's

Uiteraard zijn er vele andere programma's die van invloed zijn op de regionale economie in Oost-Nederland. Dit kunnen zowel Europese programma's zijn, bijvoorbeeld het Plattelandsontwikkelingsprogramma of het 7^e Kaderprogramma, rijksprogramma's die voortkomen uit nationale beleidsnota's zoals Pieken in de Delta en uiteraard ook regionale programma's. Onderstaand wordt voor de belangrijkste Europese en Nationale programma's aangegeven waar de raakvlakken zich bevinden. Pas in de uitvoeringsfase zal op basis van projecten en activiteiten concreter kunnen worden aangegeven waar de raakvlakken exact liggen. Voor de EU-programma's is uiteraard belangrijk dat financiering uit meerdere EU-bronnen moet worden voorkomen. Voor wat betreft de overlap met de rijks en regionale programma's is juist het benutten van de raakvlakken een belangrijke uitdaging.

4.5.1 Europese programma's

Plattelandsontwikkelingsprogramma 2 2007-2013

Het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) 2 richt zich op de verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector (as 1), de verbetering van het milieu op het platteland (as 2) en het verbeteren van de leefkwaliteit en economische diversificatie op het platteland (as 3). Voor POP 2 komt één nationaal programma.

In het Nationaal Strategisch Referentiekader is een algemene afbakening tussen de structuurfondsen en het POP vastgelegd. Ten aanzien van de afbakening tussen het POP 2 en de structuurfondsprogramma's wordt de lijn gevolgd dat projecten, zoals investeringen in groen en blauw, natura 2000 en toerisme en recreatie, die op basis van de verordeningen niet gefinancierd kunnen worden uit het POP, kunnen worden opgenomen in de structuurfondsprogramma's.

In relatie tot het POP-programma, wordt conform de landelijke afspraken, de volgende nadere afbakening gehanteerd:

Voor wat betreft de afbakening tussen het Plattelandsfonds en Structuurfondsen is het uitgangspunt dat gewaarborgd wordt dat dubbele financiering van een zelfde project wordt uitgesloten. In het algemeen dienen de betreffende Managementautoriteiten passende en afdoende maatregelen te nemen om dubbelfinanciering uit te sluiten.

Het bepalen of een project onder het POP dan wel onder de Structuurfondsen valt vindt stapsgewijs in een drie stappen sorteermachine zoals hieronder beschreven.

1. De Verordeningen en de voorwaarden geformuleerd in de nationale strategieën en operationele programma's van de Structuurfondsen enerzijds en de NSP en het POP anderzijds zijn uitgangspunt om te bepalen uit welk fonds het project steun kan ontvangen. In de meeste gevallen zal dit uitwijzen of een project valt onder het POP dan wel de Structuurfondsen.

2. Voor de overblijvende gevallen beoordeelt de Managementautoriteit de algemene doelen/kenmerken van het project. Over het algemeen geldt dat het bij POP om meer kleinschalige projecten gaat, georiënteerd op het lokale niveau en gerelateerd aan de agrarische gemeenschap. Bij Structuurfondsen gaat het meer om grotere projecten met een breder type actoren en gericht op regionale concurrentiekracht. Voor de meeste overblijvende gevallen zal dit in voldoende mate uitsluitel geven over het geven van steun vanuit het POP dan wel de Structuurfondsen.

3. In die gevallen waar de Managementautoriteit op grond van de eerste 2 bepalingen niet zonder meer kan bepalen of het project onder POP dan wel de Structuurfondsen valt (omdat het project naar zijn aard uit beide fondsen steun zou kunnen ontvangen) worden de volgende projecten uitgesloten voor EFRO:

- projecten die passen binnen POP- Maatregel 124 (samenwerking bij innovatie), voor zover de totale subsidiabele publieke kosten minder dan € 1.428.572,- bedragen;
- projecten die passen binnen POP-Maatregel 311 (diversificatie), 321 (basisvoorzieningen) en 322 (dorpsvernieuwing en ontwikkeling);
- projecten die passen binnen Maatregel 312 (oprichting/ontwikkeling micro-ondernemingen), voor zover het gaat om groepen ondernemingen met een van de volgende Kamer van Koophandel-codes (BIK-codes):
 - Code 923 (overig amusement en kunst);
 - Code 925 (culturele uitleencentra, openbare archieven, musea, dieren- en plantentuinen);
 - Code 92629 (overig buitensport);
 - Code 92642 (roei- kano- zeil en surfsport);
 - Code 92724 (recreatie n.e.g.). codes 927241 t/m 927244);
- projecten die passen binnen Maatregel 313 (bevordering toeristische activiteiten) Maatregel 323 (instandhouding en opwaardering landelijk erfgoed) voor zover de totale subsidiabele publieke kosten minder dan € 500.000 bedragen.

Doelstelling-2 Europees Sociaal Fonds

Het nieuwe Doelstelling 2 wordt niet alleen gefinancierd vanuit EFRO, maar ook vanuit het ESF (Europees Sociaal Fonds). Voor het ESF komt één nationaal programma. Hierin staan drie prioriteiten centraal:

1. Vergroten arbeidsaanbod;
2. Bevorderen insluiting op de arbeidsmarkt van kansarmen;
3. Vergroten aanpassingsvermogen en investeren in menselijk kapitaal.

De uitvoering van de te subsidiëren acties vindt plaats op lokaal niveau. De regionale arbeidsmarkt is gebaat bij projecten voor werkenden en projecten in het kader van de aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt. Landsdeel Oost wil de aansluitingsmogelijkheden tussen EFRO en ESF op regionale schaal nader verkennen om de onderlinge en de best passende samenwerkingsvorm voor vinden.

Een goede onderlinge afstemming (bij ontwikkeling en beoordeling van projecten) is noodzakelijk om te komen tot een goede inzet van middelen. Uitgangspunt is dat projecten en activiteiten die binnen de scope van het nationale ESF-programma vallen, niet met EFRO-gelden worden gefinancierd.

Doelstelling-3 Europese Territoriale Samenwerking

De Europese Commissie hecht veel waarde aan Europese regionale samenwerking. De belangrijkste doelstelling is gezamenlijke oplossingen te bieden voor gemeenschappelijke problemen waarmee overheden en bedrijven in de Europese Unie geconfronteerd worden. Hierbij gaat het om grensoverschrijdende samenwerking en transnationale samenwerking.

Grensoverschrijdende samenwerking

In de nieuwe periode is de grensoverschrijdende samenwerking gericht op drie thema's (NSR):

- Attractieve regio's en steden
- Innovatie, ondernemerschap en kenniseconomie
- Meer en betere banen

Transnationale samenwerking

Verder liggen er kansen in de samenwerking met andere Europese regio's. Ook hierin is veel ervaring opgebouwd in de afgelopen jaren. Ervaringen die weer ingezet kunnen worden in projecten en programma's voor de periode 2007-2013. Het Ontwerp Operationeel Programma Noord-West Europa kent vier prioriteiten:

1. Ontwikkelen van de kenniseconomie door het kapitaliseren op de capaciteiten tot innovatie in alle sectoren
2. Beheren van de natuurlijke hulpbronnen op een efficiënte wijze
3. Verbeteren van het mobiliteitsnet door het promoten van intelligente en duurzame mobiliteitsoplossingen;
4. Bevorderen van duurzame en dynamische gemeenschappen.

Daarnaast kan de provincie Overijssel nog mee doen aan het Noordzee-programma. Dezelfde thema's spelen in dit programma een rol.

7^e Kaderprogramma en het Concurrentievermogen en innovatieprogramma

Vanaf 2007 start het Zevende Kaderprogramma. Het Zevende Kaderprogramma kent vier programma-onderdelen:

- Coöperation (Collaborative research);

Doel is om het complete bereik van (met name industriële) transnationale onderzoeksactiviteiten te stimuleren, variërend van gezamenlijke projecten en netwerken tot de coördinatie van nationale onderzoeksprogramma's.

- Ideas (Frontier research);

Binnen Ideas kunnen onderzoekers grensverleggende projecten aandragen. Deze worden vervolgens geselecteerd op excellentie door middel van een international peer review. Uitvoering van de projecten vindt plaats door een nieuw op te zetten European Research Council (ERC).

- People (Human potential);

People is bedoeld om het Marie Curie programma te versterken en te stroomlijnen. Het wil dit doen door mensen te stimuleren om het onderzoek in te gaan, door Europese onderzoekers aan te moedigen in Europa te blijven en door Europa aantrekkelijker te maken voor de beste onderzoekers.

- Capacities (Research capacity);

Doel van Capacities is het stimuleren van zowel onderzoeksinfrastructuren, onderzoek voor het MKB en het onderzoekspotentieel van Europese regio's (Regions of Knowledge) als de realisatie van het volle onderzoekspotentieel van de convergentieregio's.

Het Concurrentievermogen en Innovatieprogramma (CIP) is gericht op acties waarbij de doelgroep direct of indirect het MKB is. Wat betreft innovatie richt het CIP zich vooral op verspreiding en toepassing van bestaande kennis. Bovendien wordt via het CIP de toegankelijkheid van risicokapitaal en garantiemiddelen voor het MKB vergroot.

Dit EFRO-programma Oost-Nederland kent duidelijke raakvlakken met het Kaderprogramma en het CIP: de uitdaging is om de activiteiten elkaar te laten versterken. Voor Landsdeel Oost worden vooral aansluitingsmogelijkheden gezien bij het onderdeel Capacities van het Kaderprogramma. In de lopende periode is de nodige ervaring opgedaan met projecten in het kader van Regions of Knowledge. Deze ervaringen kunnen een vervolg krijgen in de nieuwe programma's. Daar waar via het programma Oost-Nederland vooral activiteiten in randvoorwaardelijke sfeer ingezet kan worden, kunnen via het Capacities-programma's projecten meer aandacht besteden aan het verbeteren van de R&D-infrastructuur, het ontwikkelen van regionale R&D-clusters of het ontsluiten van onderzoekspotentieel.

4.5.2 Nationale programma's

Pieken in de Delta

In de nota Pieken in de Delta beschrijft het kabinet het economisch beleid voor zes gebieden in Nederland. Oost-Nederland is één van deze gebieden. In lijn met de doelstelling van dit programma is het benutten van de kennisconcentraties in Oost-Nederland de belangrijkste economisch perspectief. De ligging langs de Europese hoofdtransportassen biedt daarnaast ook kansen voor hoogwaardige logistiek. Voor Oost-Nederland zijn de volgende uitdagingen geschetst:

- hechtere samenwerking tussen kennisinstellingen onderling en intensiever contact tussen deze instellingen en het bedrijfsleven in de regio;
- ontwikkeling van hoogwaardige fysieke vestigingslocaties, waarbij de kwaliteit van het landschap in de omgeving overeind blijft;
- betere bereikbaarheid van de economische centra in Oost-Nederland;
- versterken van de grensoverschrijdende oriëntatie van overheden, kennisinstellingen en bedrijven, bijvoorbeeld in euregionaal verband.

De doelstelling en prioriteiten van dit programma sluiten goed aan bij bovengenoemde doelstellingen. Alleen voor het versterken van de grensoverschrijdende oriëntatie zal het nieuwe ETS-programma een belangrijke rol gaan spelen.

Agenda voor een Vitaal Platteland

In deze integrale nota staat wat het kabinet de komende jaren van plan is met het platteland. Een leefbaar platteland en een vitale en duurzame agrarische sector staan centraal in het beleid. Dat betekent een bloeiende economie, goede woonomstandigheden, een levendige sociale structuur, een gezond functionerend ecosysteem en een aantrekkelijk landschap. In het bijbehorende Meerjarenprogramma Vitaal Platteland geeft het kabinet een overzicht van de rijksinzet voor het platteland verdeeld over 8 doelen: natuur, landbouw, recreatie, landschap, bodem, water, reconstructiegebieden en sociaal-economische vitaliteit. De nadruk ligt op de realisatie van de rijksdoelen via een gebiedsgerichte aanpak.

Grote Steden Beleid

In het grotestedenbeleid ondersteunt het rijk dertig grote en middelgrote steden in een gemeenschappelijk streven naar een economisch vitale stad, met hoogwaardige vestigingslocaties en een hechte sociale samenhang, die werk biedt aan wie dat zoekt. Om dit te realiseren zijn een aantal doelstellingen geformuleerd voor het grotestedenbeleid, die in onderlinge samenhang moeten worden ontwikkeld:

- Het verbeteren van de objectieve en de subjectieve veiligheid;
- Het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving;
- Het verbeteren van de sociale kwaliteit van de leefomgeving;
- Het binden van de midden- en hogere inkomensgroepen aan de stad;
- Het vergroten van economische kracht van de stad.

Nota Mobiliteit

De nota Mobiliteit beschrijft de hoofdlijnen van het nationale verkeers- en vervoersbeleid voor de komende decennia. Uitgangspunt is dat een goed functionerend systeem voor personen- en goederenvervoer, goed functionerende verbindingen tussen nationale stedelijke netwerken en economische kerngebieden en een betrouwbare bereikbaarheid van deur tot deur essentieel zijn voor het versterken van de internationale concurrentiepositie van Nederland. De ambitie is om groei van verkeer en vervoer mogelijk te maken en in goede banen te leiden binnen de wettelijke en beleidsmatige kaders voor milieu, veiligheid en leefomgeving.

Nota Ruimte

De Nota Ruimte bevat de visie van het kabinet op de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland en de belangrijkste bijbehorende doelstellingen. De nota bevat de ruimtelijke bijdrage aan een sterke economie, een veilige en leefbare samenleving en een aantrekkelijk land. In de Nota Ruimte wordt het nationaal ruimtelijk beleid vastgelegd tot 2020. Hoofddoel van het nationaal ruimtelijk beleid is ruimte te scheppen voor de verschillende ruimtevrugnende functies op het beperkte oppervlak dat ons in Nederland ter beschikking staat. Meer specifiek richt het kabinet zich hierbij op vier algemene doelen:

- versterking van de internationale concurrentiepositie van Nederland,
- bevordering van krachtige steden en een vitaal platteland,
- borging en ontwikkeling van belangrijke (inter)nationale ruimtelijke waarden, en
- borging van de veiligheid.

De integrale planning die de Nota Ruimte voorstaat, moet er ook voor zorgen dat de innovatieve mogelijkheden en potenties van vooraanstaande kennisclusters in regio's als Eindhoven, Wageningen, Groot-Amsterdam, Zuidvleugel, Utrecht, Twente en Groningen ten volle kunnen worden benut. Om in te spelen op de trend naar een kennisintensieve samenleving benoemt het rijk zes nationale stedelijke netwerken. De ontwikkeling van deze netwerken krijgt prioriteit. Hetzelfde geldt voor een dertiental economische kerngebieden, die grotendeels binnen deze netwerken gelegen zijn. De nationale stedelijke netwerken zijn: Randstad Holland, Brabantstad, Zuid-Limburg, Twente,

Arnhem-Nijmegen en Groningen-Assen. Drie economische kerngebieden liggen buiten deze stedelijke netwerken: Wageningen-Ede-Veenendaal-Rhenen, Venlo en Vlissingen-Kanaalzone. Drie van deze gebieden liggen in landsdeel Oost-Nederland. Voor Zwolle-Kampen en Stedendriehoek Apeldoorn-Zutphen-Deventer zijn in het kader van de Nota Ruimte aparte afspraken gemaakt.

De nota's Ruimte en de nota Vitaal Platteland zijn op provinciaal niveau uitgewerkt in een uitvoeringsagenda, waarin de belangrijkste opgaven zijn geformuleerd en kansen zijn benoemd om de ruimtelijke kwaliteit en de sociaal-economische ontwikkelingsmogelijkheden te versterken en vorm te geven.

5. Financieringsplan

Voor de uitvoering van het programma is een inschatting gemaakt van de benodigde middelen. In bijgevoegde tabellen is het financieringsplan van het programma weergegeven.

Bij de opzet van het financieringsplan is een zo optimaal mogelijke inzet van de middelen vanuit de structuurfondsen, nationaal publieke middelen en private bijdragen. Conform het Nationaal Strategisch Referentiekader kan Oost-Nederland voor de periode 2007-2013 beschikken over € 164,1 miljoen EFRO-middelen en € 39,5 miljoen specifiek geormerkte publieke rijkscofinanciering.

In verband met de 'earmarking' op de Lissabon-doelen is rekening gehouden met een inzet van minimaal 60% van de middelen op de aangewezen geormerkte EU-categorieën. In de bijlage is de onderverdeling naar de EU-categorieën weergegeven. Daarnaast is op basis van de ervaringen met eerdere EU-programma's plus een inschatting van de te verwachten activiteiten per prioriteit een inschatting gemaakt van de financieringsbehoefte en financieringsmogelijkheden per prioriteit en de verdeling van de bijdragen naar financieringsbron.

De structuurfondsbijdrage voor prioriteit 4 (Technische bijstand) bedraagt conform artikel 46 van de Algemene verordening Structuurfondsen maximaal 4% van het totaal beschikbare EFRO bedrag, dus € 6,56 miljoen. De structuurfondsbijdrage is maximaal 50% van de kosten, de andere 50% komt voor rekening van de regionale publieke middelen.

Conform artikel 37 van de Algemene verordening Structuurfondsen bestaat het financieringsplan uit twee tabellen: een eerste tabel (tabel 5.1) waarin de bijdrage uit de Europese fondsen per jaar worden uitgesplitst, en een tweede tabel (tabel 5.2) waarin voor de gehele programmeringsperiode de bijdragen per prioriteit is afgezet tegenover de bijdragen van andere partijen.

Het financieringsplan is gebaseerd op Totale Kosten. De voorgestelde afrekenbasis is Totale Kosten voor alle prioriteiten.

Alle overheidssteun in het kader van dit OP zal, op het moment van toekenning van de overheidssteun, in overeenstemming moeten zijn met de procedurele en materiele eisen die in de staatssteunwetgeving worden gesteld.

Tabel 5.1 Verdeling EU-bijdrage per jaar (geïndexeerde bedragen, conform NSR)

In euro

	Totale EFRO-bijdrage	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Prioriteit 1 Regionale innovatiekracht, kenniseconomie en ondernemerschap	95.276.000	12.831.000	13.063.000	13.354.000	13.586.000	13.876.000	14.168.000	14.398.000
Prioriteit 2 Versterken innovatieklimaat in stedelijke netwerken	45.128.000	6.078.000	6.188.000	6.325.000	6.435.000	6.573.000	6.709.000	6.820.000
Prioriteit 3 Versterken attractieve steden	17.132.000	2.307.000	2.349.000	2.401.000	2.443.000	2.495.000	2.547.000	2.590.000
Prioriteit 4 Technische bijstand	6.564.000	884.000	900.000	920.000	936.000	956.000	976.000	992.000
Totaal	164.100.000	22.100.000	22.500.000	23.000.000	23.400.000	23.900.000	24.400.000	24.800.000

Tabel 5.2 Bijdragen naar herkomst totale programmeringsperiode (geïndexeerde bedragen, conform NSR)

In euro

	EFRO	Nationaal totaal (b) =(c)+(d)	Nationaal publiek (c)	Nationaal privaat (d)	Totale kosten (e) = (a)+(b)	% EFRO Co-fianciering (f) = (a)/(e)	
	(a)						
Prioriteit 1 Regionale innovatiekracht, kenniseconomie en ondernemerschap	95.276.000	116.449.000	95.276.000	21.173.000	211.725.000	0,45	
Prioriteit 2 Versterken innovatieklimaat in stedelijke netwerken	45.128.000	55.156.000	55.156.000	0	100.284.000	0,45	
Prioriteit 3 Versterken attractieve steden	17.132.000	20.940.000	19.036.000	1.904.000	38.072.000	0,45	
Prioriteit 4 Technische bijstand	6.564.000	6.564.000	6.564.000	0	13.128.000	0,50	
Totaal	164.100.000	199.109.000	176.032.000	23.077.000	363.209.000	0,45	

6. Organisatie en werkwijze

Het streven is uiteraard het programma op een zo effectief en efficiënt mogelijke wijze uit te voeren. Daarin staan twee elementen centraal: de kwaliteit van het beheer van het programma en de kwaliteit van de gefinancierde projecten/activiteiten. In de Europese systematiek rondom de structuurfondsen vindt het beheer van het programma en de selectie van de projecten vooral plaats door een aantal aangewezen 'autoriteiten' en het Comité van toezicht. Ter ondersteuning wordt voorgesteld voor de selectie van de projecten voor prioriteit 1 een stuurgroep in het leven te roepen. Voor de concrete dagelijkse uitvoering is een programmasecretariaat verantwoordelijk.

6.1 Organisatiestructuur

Het Ministerie van Economische Zaken is binnen de Lidstaat Nederland het coördinerende departement voor het Operationeel Programma Oost-Nederland.

6.1.1 Beheersorganisatie

Voor het beheer van de structuurfondsmiddelen in de periode 2007-2013 maakt de Algemene verordening Structuurfondsen een functioneel onderscheid naar een drietal autoriteiten: Management-, Certificerings- en Auditautoriteit. In het kort komt het er op neer dat de Managementautoriteit verantwoordelijk is voor het beheer van en de uitvoering van het programma. De betalingsaanvragen aan de Europese Commissie worden gecontroleerd en gecertificeerd door de Certificeringsautoriteit en de Auditautoriteit toetst de kwaliteit van het beheers- en betalingssysteem. Alle drie de autoriteiten moeten worden aangewezen door de lidstaat.

Managementautoriteit

De Managementautoriteit is er voor verantwoordelijk dat het programma overeenkomstig het beginsel van goed financieel beheer wordt beheerd en uitgevoerd conform artikel 60 Algemene verordening Structuurfondsen. Samengevat zijn de taken van de Managementautoriteit:

- Erop toezien dat concrete acties (projecten) voor financiering worden geselecteerd met inachtneming van de voor het programma geldende criteria van het programma en gedurende de hele uitvoeringsperiode in overeenstemming met de geldende communautaire en nationale voorschriften;
- Verifiëren of de medegefinancierde producten en diensten zijn geleverd en of de voor de concrete acties door de begunstigen gedeclareerde uitgaven daadwerkelijk zijn gedaan en met de communautaire en nationale voorschriften in overeenstemming zijn;
- Ervoor zorgen dat er een systeem is om boekhoudkundige gegevens voor elke concrete actie in het kader van het programma in geïnformatiseerde vorm te registreren en te bewaren, en dat de gegevens over de uitvoering die nodig zijn voor het financiële beheer, het toezicht, de verificaties, de audits en de evaluatie worden verzameld;
- Ervoor zorgen dat de begunstigen en andere betrokken instanties hetzij een afzonderlijk boekhoudsysteem, hetzij een passende boekhoudkundige code gebruiken.;
- Erop toezien dat de evaluaties plaatsvinden;
- Procedures instellen om te garanderen dat alle documenten met betrekking tot uitgaven en audits nodig zijn worden bijgehouden;
- Erop toezien dat de certificeringsautoriteit alle nodige informatie ontvangt;
- Sturing geven aan de werkzaamheden van het Comité van toezicht, en het de documenten bezorgen die het nodig heeft om op de kwaliteit van de uitvoering van het operationele programma toezicht te kunnen houden in het licht van de specifieke doelstelling daarvan;
- De jaarverslagen en het eindverslag over de uitvoering opstellen en, na goedkeuring door het Comité van toezicht, indienen bij de Europese Commissie;
- Erop toezien dat de voorschriften inzake voorlichting en publiciteit worden nagekomen;
- De Commissie informatie verstrekken aan de hand waarvan zij grote projecten kan beoordelen.
- Het uitvoeren van betalingen aan eindbegunstigen.

In samenspraak met de partners van het programma Oost-Nederland wordt de provincie Gelderland door de Lidstaat aangewezen als Managementautoriteit:

*Provincie Gelderland
Europees Programmasecretariaat
Postbus 9090
6800 GX Arnhem*

Certificeringsautoriteit

De certificeringsautoriteit is een nieuwe autoriteit in de periode 2007-2013. Deze wordt door de Lidstaat aangewezen om uitgavendeclaraties en betalingsaanvragen te certificeren voordat zij aan de Commissie worden toegezonden. De taken van de Certificeringsautoriteit zijn, conform artikel 61 van de Algemene verordening Structuurfondsen, als volgt samengevat:

- Opstellen van gecertificeerde uitgavenstaten en betalingsaanvragen en deze bij de Commissie indienen;
- Certificeren dat de uitgavenstaat juist is, afkomstig uit een betrouwbaar boekhoudsysteem met controleerbare bewijsstukken;
- Certificeren dat de gedeclareerde uitgaven in overeenstemming zijn met de geldende communautaire en nationale voorschriften
- Op toe zien dat zijn van de Managementautoriteit toereikende informatie verkrijgt over gevolgde procedures en verificaties;
- Voor de certificering rekening te houden met de resultaten van alle audits.
- Het ontvangen van betalingen van de Europese Commissie en het doorgeleiden van het geld naar de Management Autoriteiten.

Door de Lidstaat wordt de Dienst Regelingen van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit als Certificeringsautoriteit aangewezen:

*Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Dienst Regelingen
Postbus 20401
2500 EK Den Haag*

Auditautoriteit

De Auditautoriteit wordt door de Lidstaat aangewezen en is verantwoordelijk voor het verifiëren van een goede werking van het beheers- en controlesysteem. De taken van de Auditautoriteit zijn, conform artikel 62 van de Algemene verordening Structuurfondsen, als volgt samengevat:

- Toezien op de uitvoering van audits ter verifiëring van het beheers- en controlesysteem;
- Toezien aan de hand van een adequate steekproef op concrete acties om de gedeclareerde uitgaven te verifiëren;
- Binnen negen maanden na goedkeuring van het operationele programma een auditstrategie voor te leggen aan de Commissie;
- Verantwoordelijk voor het opstellen van de jaarlijkse controleverslagen;
- Bij afsluiting van het programma een verklaring afgeven over de geldigheid, wettigheid en regelmatigheid van de definitieve uitgavenstaat.

Het kabinet heeft voor centrale uitvoering van de functie gekozen voor de Auditdienst van het Ministerie van Financiën. Deze Auditautoriteit zal ook een oordeel vellen over de Administratieve Organisatie en Interne Controle die in het kader van dit programma wordt opgesteld.

*Ministerie van Financiën
Directie Auditdienst
Postbus 20201
2500 EE Den Haag*

6.1.2 Toezicht en uitvoeringsorganisatie

Voor het toezicht op de uitvoering van het programma wordt een Comité van toezicht ingesteld. Voor de sturing op de uitvoering middels een inhoudelijke beoordeling van de projecten worden twee stuurgroepen. In de samenstelling van het Comité van toezicht en de stuurgroepen komt het

partnerschapsbeginsel van het programma tot uitdrukking. Voor de ondersteuning van de uitvoering van de taken van de Managementautoriteit wordt een programmasecretariaat in het leven geroepen. Onderstaand worden deze toegelicht.

Comité van toezicht

Conform de Algemene verordening Structuurfondsen wordt voor het programma een Comité van toezicht ingesteld. De taak van het Comité van toezicht is toe te zien op de doeltreffendheid en kwaliteit van de uitvoering van het programma conform artikel 65 van de Algemene verordening Structuurfondsen. Samengevat zijn de taken van het Comité van toezicht:

- Opstellen van een toetsingskader met selectiecriteria voor de te financieren acties;
- Toezien op de voortgang van de uitvoering van het programma aan de hand van de specifieke doelstellingen van het programma;
- Onderzoekt het Comité van toezicht de resultaten van de uitvoering, met name aan de hand van de beschreven evaluaties;
- Onderzoekt en verleent goedkeuring aan de jaarverslagen en het eindverslag;
- Wordt het Comité van toezicht in kennis gesteld van het jaarlijkse controleverslag;
- Kan het Comité van toezicht de managementautoriteit elke herziening of toetsing van de operationele programma's voorstellen ten einde de doelstelling van de fondsen te bereiken of het (financiële) beheer van het programma te verbeteren;
- Onderzoek en verleent goedkeuring aan elk voorstel tot wijziging van de inhoud van de beschikking van de Commissie over de bijdrage uit de fondsen.

Het Comité van toezicht wordt voorgezeten door Provincie Gelderland als Managementautoriteit van het programma. In het Comité van toezicht worden in ieder geval opgenomen vertegenwoordigers van de provincies Gelderland en Overijssel, de vijf stedelijke netwerken, de rijkspartners, sociaal-economische partners, kennisinstellingen en milieu- en natuurorganisaties. Op verzoek van de Europese Commissie neemt ook een vertegenwoordiger van de Europese Commissie deel aan het Comité van toezicht.

Stuurgroepen

Voor de inhoudelijke beoordeling van de kwaliteit van de geselecteerde projecten onder het programma worden twee stuurgroepen ingesteld: één stuurgroep voor prioriteit 1 en één stuurgroep voor prioriteit 2 & 3. De stuurgroepen worden ingesteld door de Managementautoriteit.

De taken van de stuurgroep zijn:

- Adviseren over de kwaliteit van de geselecteerde projecten en de inhoudelijke voortgang van het programma aan de Managementautoriteit;
- Adviseren en rapporteren aan het Comité van toezicht en het programmasecretariaat over eventuele wijzigingen in het programma of in de opzet van het beheer.

De stuurgroepen worden samengesteld uit deskundigen op het gebied van innovatie, kennis en ondernemerschap (Stuurgroep prioriteit 1) en deskundigen op het gebied van verkeer en vervoer, woon- en leefklimaat, bedrijventerreinen en integrale stedelijke ontwikkeling (Stuurgroep prioriteit 2 & 3). Desgewenst kan de stuurgroep zich laten bijstaan door experts op afzonderlijke terreinen op afroep. Tevens zijn de rijksoverheid en regionale overheden (provincies en stedelijke netwerken) vertegenwoordigd in de desbetreffende stuurgroepen.

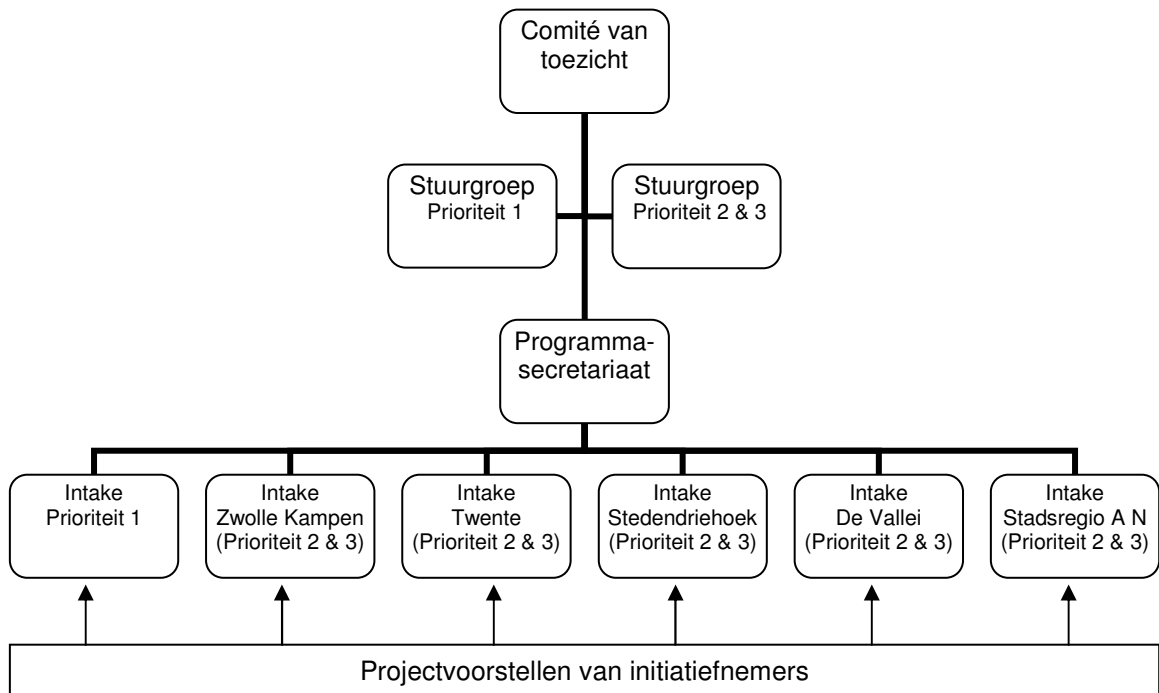
Werkwijze

De Managementautoriteit is verantwoordelijk voor het beheer en de uitvoering van het programma. Daartoe richt de Managementautoriteit een centraal programmasecretariaat in. Het programmasecretariaat draagt zorg voor de uitvoering van:

- Uitvoering van de genoemde taken van de Managementautoriteit;
- Ondersteuning van het Comité van toezicht en de stuurgroepen;
- Informatieuitwisseling met andere instanties zoals de Certificerings- en Auditautoriteit.
- Afstemming met andere programma's, waaronder ESF, POP2, ETS en Picken in de Delta.

De intake van de projectaanvragen wordt aangestuurd vanuit het centrale programmasecretariaat. Voor de intake voor prioriteit 2 en 3 wordt vanuit het programmasecretariaat nauw samengewerkt met de partners in de stedelijke netwerken. Door de stedelijke netwerken wordt voor prioriteit 2 (en de grote steden voor prioriteit 3) jaarlijks een meerjarenplan met projectenlijst opgesteld. Deze lijst is

maatgevend voor prioritering van projectvoorstellen die ter beoordeling worden voorgelegd. De intake voor prioriteit 1 zal centraal worden aangestuurd. De Managementautoriteit besluit over de toekenning en geeft de beschikking af.

Toetsingskader

Een van de eerste stappen in de uitvoering van het programma zal zijn het opstellen van een toetsingskader (zie ook taken Comité van toezicht). Op basis van de Europese en nationale regelgeving en de strategie van dit programma zullen criteria worden benoemd waaraan projecten/activiteiten zullen worden getoetst om voor financiering in aanmerking te kunnen komen. Elementen die in ieder geval in het toetsingskader terugkomen zijn:

- Eligibiliteit en subsidiabiliteit van activiteiten
- Toetsing van de zgn. horizontale doelstellingen zoals gelijke kansen, duurzaamheid
- Specifieke criteria voor interregionale samenwerking
- Specifieke criteria voor activiteiten voor ESF-doelen
- Specifieke criteria voor de afbakening met POP2

Geautomatiseerde gegevensuitwisseling

Ten behoeve van een snelle en correcte uitwisseling van gegevens tussen alle betrokken instanties (Europese Commissie, Managementautoriteit, Certificeringsautoriteit, Auditautoriteit en coördinerend Ministerie van EZ) wordt een nationale database en monitoringssysteem ontwikkeld: de nationale monitor. Via deze monitor komen alle relevante programma en projectgegevens voor alle partijen beschikbaar. Dagelijks zullen de geactualiseerde programma en projectgegevens uit het eigen projectvolgsysteem naar de nationale monitor worden overgezet. De monitor wordt dusdanig vorm gegeven dat het één op één aansluit op het SFC2007-systeem van de Europese Commissie. De betaalaanvragen zullen eveneens via de nationale monitor gaan lopen. Uiteraard krijgen de Certificeringsautoriteit en Auditautoriteit ook rechtstreeks toegang tot het eigen projectvolgsysteem voor het uitvoeren van haar taken.

6.2 Monitoring en evaluatie

Om de voortgang van het programma te kunnen volgen zal een set van indicatoren worden gehanteerd die in samenspraak met de andere regio's in Nederland tot stand is gekomen voor EFRO. Deze set van indicatoren is, met daarbij opgenomen streefwaarden, uitgewerkt opgenomen in de

bijlagen. De monitoring zal verder worden vormgegeven conform de uitvoeringsbepalingen van de Europese Commissie. Op basis hiervan zal een plan voor de uitvoering van monitoring en evaluatie worden opgesteld en aan het Comité van Toezicht worden voorgelegd.

Resultaten Ex ante evaluatie

In opdracht van het ministerie van EZ is de ex ante evaluatie tegelijk met het opstellen van dit programmadocument uitgevoerd. Op basis van de opmerkingen van de evaluatoren zijn de conceptteksten van dit programma aangepast. Het uiteindelijke ex ante evaluatierapport is als bijlage bijgevoegd.

Specifiek voor dit programma hebben de evaluatoren (Bureau Berenschot) opgemerkt dat ten aanzien van het ruimtelijk-economische profiel meer onderscheid naar typologie van bedrijventerreinen gewenst is, waarbij aandacht zou moeten zijn voor de koppeling tussen bedrijventerreinen en de stedelijke netwerken. Verder is opgemerkt dat de SWOT weinig reliëf kent. Hier hebben we aanpassingen op doorgevoerd door meer verbinding te leggen tussen belangrijke elementen uit de SWOT en de uitgewerkte visie en strategie. Verder is de SWOT ook aangepast door te algemene zaken die niet regiospecifiek zijn er zoveel mogelijk uit te halen. Wij zijn van mening dat de SWOT als basis voor visie en strategie uitgebalanceerder is geworden en meer richting geeft aan de uitvoering.

De evaluatoren merken op dat het zichtbaar maken van de effectiviteit van maatregelen in relatie tot de doelen moeilijk zal worden. Daarom kan nu nog weinig gezegd worden over de verwachte resultaten van het programma. Ook zijn, naar het oordeel van de evaluatoren, de maatregelen nog zeer breed geformuleerd waardoor focus wordt gemist. Wel zijn ze van mening dat er werkbare indicatoren zijn geformuleerd, al moet nog kritisch gekeken worden naar de informatiewaarde van de (nationaal) opgestelde set. De voorgestelde werkwijze om per project de duurzaamheid en het aspect gelijke kansen voor iedereen te toetsen wordt als zeer waardevol beoordeeld. Verder wordt de onderbouwing van het financieringsplan als beperkt beoordeeld, wat ook niet anders kan gezien het ontbreken van harde toezeggingen in de cofinanciering. De evaluatoren pleiten voor een Comité van Toezicht dat volledig uit onafhankelijke personen is samengesteld om een pettenprobleem te voorkomen en waarborgen in te bouwen voor een objectieve toetsing van het programma. Naar onze mening is dit in strijd met de wens van de Europese Commissie om juist ook in de samenstelling van het Comité van Toezicht het partnerschapsbeginsel tot uiting te laten komen. Tenslotte wordt geconstateerd dat tijdens de looptijd van de evaluatie ook al de nodige aanpassingen in dit voorliggend Operationeel Programma zijn doorgevoerd, waardoor het programma aan kracht heeft gewonnen.

Resultaten Strategische Milieubeoordeling (SMB)

Eveneens onderdeel van het systeem van monitoring en evaluatie is de Strategische Milieu Beoordeling, die ook separaat is uitgevoerd. Op basis van de Europese richtlijn 2001/42/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende de beoordeling van de gevolgen voor het milieu van bepaalde plannen en programma's" moet in het kader van de besluitvorming over strategische plannen en programma's een Strategic Environmental Assessment (SEA), in Nederland aangeduid als strategische milieubeoordeling (SMB), worden uitgevoerd. Met het opstellen van een milieurapport ten behoeve van dit OP is aan deze richtlijn voldaan.

Het milieurapport is opgesteld na overleg met de bevoegde autoriteiten over de gewenste reikwijdte en het benodigde detailniveau. Van het milieurapport is kennis gegeven (Staatscourant 188 van 27 september 2006) waarna een ieder heeft kunnen reageren op de inhoud van het rapport. Er zijn hierop geen reacties ontvangen. Het ministerie van VROM heeft als centrale milieuthoriteit, kennis genomen van het operationele programma voor het landsdeel Oost in het kader van de EFRO-Structuurfondsen 2007-2013, alsmede van de door Bureau Oranjewoud opgestelde Strategische Milieu Beoordeling. Het ministerie is van mening dat, in ogenschouw nemend dat het programma tamelijk abstract van karakter is, de te verwachten milieueffecten in de SMB voor het programma Oost voldoende, volledig en juist zijn weergegeven. In de bijlage is het definitieve rapport opgenomen.

In het milieurapport zijn de effecten van de drie prioriteiten (prioriteit 4 Technische bijstand is niet in beschouwing genomen) uit dit Operationele Programma op een aantal milieuaspecten beschreven. De beschrijving van de milieugevolgen vindt plaats voor de milieuaspecten die zijn genoemd in de Europese richtlijn. Per milieuaspect zijn één of twee kwalitatieve criteria benoemd, aan de hand waarvan een beoordeling van de verwachte effecten is gemaakt. De maatregelen en activiteiten die

voorgesteld worden als onderdeel van de prioriteiten zijn niet zozeer fysiek uitvoerbare projecten maar eerder gericht op het verbeteren van de economische en sociale situatie door efficiëntie en innovatie procesmatig te stimuleren en te ondersteunen.

De aard van het OP maakt het niet mogelijk om de mogelijke milieueffecten gedetailleerd in beeld te brengen. Het milieurapport beschrijft in grote lijnen de positieve en negatieve aspecten van de drie prioriteiten. Over het algemeen wordt verwacht dat door het stimuleren van innovatie, efficiëntie en duurzaamheid de effecten bij vrijwel elk beschouwd milieuaspect positief zijn. Deze conclusie is mede gebaseerd op feitelijke ontwikkelingen van de milieusituatie in de afgelopen jaren en de prognoses voor de komende jaren. Daarbij blijkt dat innovatie in belangrijke mate kan bijdragen aan het reduceren van milieueffecten. In het geval van 'fysieke' projecten, zoals herstructurering of uitbreiding van bedrijventerreinen en wijken, kunnen mogelijk negatieve effecten optreden. Ook een toename van verkeer, die het gevolg kan zijn van projecten, kan negatieve milieugevolgen hebben. In de Nederlandse wet- en regelgeving zijn hiervoor borgingsmechanismen aanwezig. Projecten met mogelijk ingrijpende milieu-effecten zijn volgens Nederlands recht onderworpen aan de Milieu Effect Rapportage. Daarmee is gegarandeerd dat eventuele negatieve effecten van voorgenomen plannen worden onderzocht en allerlei partijen kunnen inspreken op de plannen en plannen kunnen beïnvloeden. Ook dienen voorzieningen voor compensatie geregeld te worden als sprake is van negatieve gevolgen voor milieu en natuur.

Het beoordelen van de milieu-effecten maakt deel uit van de in de vorige programmaperiode ontwikkelde duurzaamheidstoets. Deze toets zal ook voor het nieuwe programma worden ingezet als onderdeel van het toetsingskader en zo mogelijk verder worden verfijnd. De toets is opgezet vanuit de drie dimensies van duurzaamheid: people (sociaal-cultureel) – planet (ecologie) – profit (economie). Voor elke dimensie zijn in de duurzaamheidstoets een aantal vragen opgenomen waarop elke project zal worden beoordeeld. Aan de hand van deze toetsing kunnen mogelijke negatieve gevolgen voor het milieu worden geïdentificeerd waarna een zorgvuldig plan- en besluitvormingstraject kan worden uitgevoerd.

Monitoring

In relatie tot de monitoring van dit programma zullen in het beoordelingskader voor de evaluatie duurzaamheidsindicatoren worden opgenomen. Ook het monitoringssysteem zelf heeft een functie in het kader van de duurzaamheidsdoelstellingen. De monitoring moet bijdragen aan het inzicht van de effecten van het programma op het milieu en op de mate waarin wordt bijgedragen aan de duurzaamheidsdoelstellingen. Een belangrijke rol in het hele traject van monitoring is weggelegd voor het Comité van Toezicht. Het behoort tot haar takenpakket om de evaluaties en de jaarrapportages goed te keuren en voor te leggen aan de Europese Commissie. Zo is een on-going evaluatie voorgeschreven en zal ook aan het einde van de programmaperiode een ex-post evaluatie moeten worden uitgevoerd.

Monitoring vindt op verschillende niveaus plaats. Niet alleen zal de uitvoering van het programma op de inhoud gevolgd moeten worden, ook de gehanteerde systemen van beoordeling en werkwijze zullen periodiek geëvalueerd moeten worden. Hiervoor zijn de Audit Autoriteit en de Management Autoriteit verantwoordelijk. Tenslotte zal ook op projectniveau monitoring door het programmasecretariaat nodig zijn om de projectresultaten in beeld te kunnen brengen. Er zal gebruik gemaakt worden van een geautomatiseerd systeem dat directe informatie-uitwisseling met Den Haag en Brussel mogelijk gaat maken. Een nationaal traject voor de EFRO-middelen is onder aanvoering van het ministerie van EZ opgestart.

In de praktijk van de uitvoering zal het erop neerkomen dat projecten voortdurend gemonitord worden via de gebruikelijke voortgangsrapportages die op meerdere momenten per jaar moeten worden ingediend bij de Management Autoriteit. Het programma wordt minstens eenmaal per jaar via de jaarrapportages gemonitord door het Comité van Toezicht, terwijl de voortgang van het programma in opdracht van het Comité van Toezicht een on-going evaluatie zal kennen waarin ook voorstellen voor bijstelling van het programma een plaats zullen krijgen. Thema's die in de voortgaande evaluaties aan bod kunnen komen zijn, naast uiteraard de bijdrage aan de programmadoelstellingen, de voortgang van de bijdrage van het programma aan de Lissabonstrategie, de resultaten en effecten op het terrein van duurzaamheid en milieu, de resultaten van de relatie met het ESF-programma. Deze mogelijke thema's zullen nader worden uitgewerkt in het nog te ontwikkelen evaluatieplan, dat door het Comité van Toezicht dient te worden goedgekeurd.

Leerervaringen huidige programmaperiode

Naar aanleiding van de verschillende programma's die in de afgelopen jaren zijn uitgevoerd kan worden geconstateerd dat de door de Europese Commissie opgelegde programmatische manier van werken in de praktijk goed werkt. Projecten komen op een gerichte manier tot stand en leveren binnen een programmatische aanpak een betere bijdrage aan de doelstellingen. Met daarbij de verplichtingen voor monitoring en evaluatie op projecten en programma's ontstaat een aanpak die voor de regio veel te bieden heeft. Leerervaringen worden geborgd en verwerkt in nieuwe aanpakken.

De ervaring leert dat veel tijd nodig is om vanuit niets een investeringsprogramma op te bouwen dat geschikt is voor een EFRO-programma. Zowel binnen de stedelijke programma's als in de regionale ontwikkelingsprogramma's van Doelstelling-2 laat de praktijk zien dat er aanlooptijd nodig is om partijen vertrouwd te maken met de EU-regelgeving. Deze regelgeving grijpt diep in de vormgeving in projecten in, wat kan leiden tot onbegrip en onzekerheid: een projectuitvoerder is zelfs tot enkele jaren na afronding van zijn/haar project niet zeker of de bijdrage toegekend zal worden. Pas na afrekening door de Europese Commissie van het gehele programma kan er van worden uitgegaan dat de bijdrage definitief is. Het bedrijfsleven kan weinig begrip opbrengen voor deze gang van zaken. Het leidt er ook toe (nieuwe) partners zich terugtrekken omdat de risico's te groot zijn of de administratieve druk te groot wordt. Zeker voor mainstreamprogramma's binnen EFRO is het daarom niet verstandig met al te kleine projecten te werken.

Het huidige programma laat ook een andere kant van het werken met Europees geld zien: de N+2-regel legt bijvoorbeeld veel druk bij projectuitvoerders en programmasecretariaat neer om op tijd betalingen uit te voeren. Het voordeel van deze aanpak is dat de druk flink oploopt en alles in het werk wordt gesteld om het vastgelegde bedrag te realiseren. Het nadeel is dat de N+2 regel te weinig rekening houdt met de weerbarstige praktijk van alledag waarin projecten zich niet tot achter de komma laten plannen. Wanneer eenmaal een korting wordt doorgevoerd omdat het betalingsniveau voor jaar X niet gehaald is, komt de uitvoering van het programma in de problemen doordat deze korting financieel verhaald moet gaan worden. Ook is te constateren dat vanuit de managementautoriteit sprake is van meer voorzichtigheid: omdat de focus komt te liggen bij daadwerkelijke betalingen door projectuitvoerders, worden lagere of geen voorschotten meer uitbetaald aan projectuitvoerders. Dit heeft in enkele gevallen tot liquiditeitsproblemen in projecten geleid. Managementautoriteiten komen steeds meer voor de afweging te staan welk (financieel) risico ze nog willen nemen voor het uitvoeren van een programma. Het afwentelen van dit soort risico's naar de individuele projectuitvoerders neemt steeds meer toe. Dit kan de zo gewenste innovatie, waar bijna per definitie sprake is van risicovolle trajecten, frustreren.

Een andere probleem dat zowel nationaal als europees speelde is het wijzigen van spelregels tijdens de looptijd van de programma's: de door wijzigingen in nationaal beleid opgelegde wijziging van de inzet van EZ-cofinanciering leverde in enkele gevallen problemen op. Vanuit Europa kwam een nieuwe interpretatie over de manier waarop aanbestedingen dienen plaats te vinden, die afwijkt van wat nationaal gebruikelijk is. Veranderingen die tot grote financiële consequenties kunnen leiden. Tenslotte heeft ook de gebiedsindeling voor de nodige uitvoeringsproblemen gezorgd. Projecten moesten worden opgesplitst in meerdere deelprojecten om ze tot uitvoering te kunnen laten komen. In de stedelijke gebieden was het soms zelfs nodig ze in te dienen bij verschillende programma's (met hun eigen behandeltrajecten) wat voor projectuitvoerder soms heel lastig werkte.

In de update van de MidTermReview (2005) is geconstateerd dat de gerichte insteek op kennis en innovatie goed heeft gewerkt en de eerste vruchten begint af te werpen ter ondersteuning van het Triangle-concept. Binnen dit OP is gekozen voor meer massa en focus. Niet alles kan meer. Dit heeft effect op het type project dat ingediend kan worden en op het type aanvrager: forser in omvang, complexer door meer samenwerkingsrelaties, maar ook groter in (economisch) effect voor de regio en relevanter in de bijdrage aan de Lissabonstrategie.

6.3 Communicatie

De Managementautoriteit van het programma is verantwoordelijk voor de communicatie rondom het programma. Voor de uitvoering hiervan zal een communicatieplan worden opgesteld conform art. 69

Algemene verordening Structuurfondsen. Het communicatiebeleid is een afgeleide van het programma. De hoofddoelstellingen voor communicatie zijn:

- Bekendheid geven aan het programma;
- Bevorderen van het bewustzijn van de activiteiten en bijdragen van de Europese Unie bij een breder publiek;
- Communiceren over de uitvoering en voortgang van het programma en de betrokken projecten;
- Relevante doelgroepen informeren over de mogelijkheden van het programma;
- Adviseren, informeren en faciliteren van projectaanvragers en –uitvoerders inzake publiciteit rond projecten;
- Bevorderen van een goede communicatie tussen de verschillende partners en andere instanties;
- Bevorderen van een goede informatievoorziening met andere (structuurfondsen)programma's in Oost-Nederland.

Voor de uitvoering van het communicatieplan zal een gespecificeerd budget worden opgesteld. De kosten voor de uitvoering van het communicatieplan komen voor rekening van de technische bijstand.

6.4 Partnerschap

In de voorbereiding van het opstellen van dit programma en voor de afstemming met het Nationaal Strategisch Referentiekader is nauw samengewerkt met de direct betrokken rijkspartners (ministeries van Economische Zaken, Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit en Binnenlandse Zaken). Binnen Landsdeel Oost is het programma opgesteld in partnerschap van de provincies Gelderland en Overijssel, de stedelijke netwerken Zwolle Kampen netwerkstad, Netwerkstad Twente, Stedendriehoek, Vallei en Stadsregio Arnhem Nijmegen. Voorafgaand aan en ook tijdens het opstellen van het programma zijn in Gelderland en Overijssel diverse consultatiebijeenkomsten gehouden met een breed scala aan (belangen)organisaties en instanties: bedrijfsleven, landbouw-, natuur- en milieuorganisaties, kennis- en onderwijsinstellingen, waterschappen en gemeenten, organisaties betrokken bij mobiliteitsvraagstukken etc. De resultaten van deze bijeenkomsten zijn gebruikt als input bij het opstellen van het programma. Gedurende het traject van het opstellen van het programma zijn ook nog meerdere bestuurlijke en ambtelijke overleggen gehouden met betrokken organisaties en instanties over de inhoud van het programma. Tenslotte is het concept-programma in verschillende fases besproken met het Comité van Toezicht en met de Stuurgroepen van het lopende EPD Oost-Nederland 2000-2006. Tussentijdse overleggen met de Europese Commissie en het Rijk over de voortgang van de totstandkoming van het OP hebben hierover verder nog plaatsgevonden. De samenstelling van het Comité van Toezicht voor het Operationeel Programma 2007-2013 geeft ook nadrukkelijk invulling aan het partnerschapbeginsel door een brede samenstelling van betrokken partijen. Dit draagt bij aan een evenwichtige en breed gedragen uitvoering van het programma.

Bijlagen

Bijlage I	Gebiedsindelingen
Bijlage II	Kennisinstituten in de Valleys
Bijlage III	Indicatoren
Bijlage IV	Earmarking categorieën
Bijlage V	Beschrijving stedelijke netwerken
Bijlage VI	Eindrapport ex ante evaluatie
Bijlage VII	Strategische milieubeoordeling

Bijlage I Gebiedsindelingen

In hoofdstuk 2 is een beschrijving en analyse gegeven van een aantal belangrijke kenmerken van Oost-Nederland. In deze bijlage is een nadere beschrijving van de 5 stedelijke netwerken opgenomen. De netwerken doorkruisen de grenzen van de Corop-gebiedsindeling. Om de verschillen zichtbaar te maken is in onderstaande tabel een overzicht gegeven van welke netwerksteden deel uitmaken van welke Corop-gebieden. Voor dit programma worden de grenzen van de Stedelijke netwerken gedefinieerd door het grondgebied van de deelnemende gemeenten aan de netwerken (zie derde kolom).

Tabel. Grondgebied Stedelijke netwerken programma Oost-Nederland

Corop-gebieden*	Stedelijk netwerk	Gemeenten**
12 Twente (gemeenten Almelo, Borne, Dinkelland, Enschede, Haaksbergen, Hellendoorn, Hengelo (O), Hof van Twente, Losser, Oldenzaal, Rijssen-Holten, Twenterand, Tubbergen, Wierden)	Netwerkstad Twente	Almelo, Enschede, Hengelo, Borne, Oldenzaal
10 Noord-Overijssel (gemeenten Dalfsen, Hardenberg, Kampen, Ommen, Staphorst, Steenwijkerland, Zwartewaterland, Zwolle)	Zwolle-Kampen Netwerkstad	Zwolle, Kampen
11 Zuidwest-Overijssel (gemeenten Deventer, Olst-Wijhe, Raalte)	Stedendriehoek	Apeldoorn, Brummen, Deventer, Epe, Lochem, Voorst, Zutphen
13 Veluwe (gemeenten Apeldoorn, Barneveld, Ede, Elburg, Epe, Ermelo, Harderwijk, Hattem, Heerde, Nijkerk, Nunspeet, Oldebroek, Putten, Scherpenzeel, Voorst, Wageningen)		
15 Arnhem/Nijmegen (gemeenten Arnhem, Beuningen, Doesburg, Druten, Duiven, Groesbeek, Heumen, Lingewaard, Millingen aan de Rijn, Nijmegen, Overbetuwe, Renkum, Rheden, Rijnwaarden, Rozendaal, Ubbergen, Westervoort, Wijchen, Zevenaar)	Stadsregio Arnhem Nijmegen	Arnhem, Beuningen, Doesburg, Duiven, Groesbeek, Heumen, Lingewaard, Millingen ad Rijn, Nijmegen, Montferland, Overbetuwe, Renkum, Rheden, Rijnwaarden, Rozendaal, Ubbergen, Westervoort, Wijchen, Zevenaar
13 Veluwe (gemeenten Apeldoorn, Barneveld, Ede, Elburg, Epe, Ermelo, Harderwijk, Hattem, Heerde, Nijkerk, Nunspeet, Oldebroek, Putten, Scherpenzeel, Voorst, Wageningen)	Regio De Vallei	Ede, Wageningen, Barneveld, Nijkerk, Scherpenzeel
(17 Utrecht (gehele provincie))		

*Corop-indeling per 1-1-2005 (CBS); ** Situatie per 1-1-2006

Bijlage II Kennisinstituten in de Valleys

Wanneer we verder inzoomen op de 3 Valley's is sprake van clusters van particuliere en overheidsgefinancierde instellingen. Deze clusters geven een beeld van de goede wisselwerking tussen overheid en bedrijfsleven in de Valley's.

Health Valley:	<ul style="list-style-type: none"> • Universitair Medische Centrum St. Radboud, Nijmegen Met vier topcentra: Academisch Oncologisch Centrum Nijmegen Nijmeegs Universitair Centrum voor Infectieziekten Topcentrum Genetische en Metabole aandoeningen Traumacentrum Oost • Radboud Universiteit Nijmegen, wetenschappelijk onderzoek is gebundeld in 22 "Profileringsinstituten",
Food Valley:	<ul style="list-style-type: none"> • St Maartenskliniek, Nijmegen • Max-Planck-Instituut für Psycholinguïstiek, Nijmegen • BioMedisch Technologisch Instituut (BMTI) v/d Universiteit Twente • Roessingh Research & Development, Enschede • Groot Klimmendaal, Arnhem (kenniscentrum voor specialistische revalidatie)
Technology Valley	<ul style="list-style-type: none"> • Wageningen UR • WUR-instituten: Agrotechnology & Food Innovations, Plant Research International, Alterra • WOT-instituut Rikilt – Instituut voor Voedselveiligheid • NIZO Food Research • Technologisch TopInstituut: Wageningen Centre for Food Sciences (WCFS) <p>Centrum voor Ecologie Wageningen Centrum voor Eiwittechnologie (met TNO Voeding) Centrum voor Genetische bronnen (CGN) Centrum voor Geoinformatie Centrum voor Microspectroscopie (met Leiden Universiteit) Centrum voor Nutrigenomics (met TNO, UM, RIVM, NIZO Food Research en VLAG55) Centrum voor Rurale Ontwikkelingssociologie Genomicscentrum Utrecht Wageningen (met Universiteit Utrecht en KNAW) Expertisecentrum verpakkingen North-South Centre Topinstituut Voedingwetenschappen (met TNO, NIZO Food Research en bedrijfsleven) Wageningen NMR Centrum Wageningen Diervoederbewerkingscentrum Wageningen Potato Centre Werkgroep DOS - Duurzame Ontwikkeling en Systeeminnovatie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Universiteit Twente, met haar "Speerpuntinstituten": MESA+ Institute for Nanotechnology Institute of Mechanics, Processes and Control Twente (IMPACT) BioMedisch Technologisch Instituut (BMTI) Centrum voor Telematica en Informatietechnologie (CTIT) Institute for Behavioural Research (IBR) Institute for Governance Studies (IGS) <ul style="list-style-type: none"> • Universiteit Twente, met haar "Interfacultaire onderzoeksinstituten", zoals: Cornelis J. Drebbel Instituut voor Mechatronica Twente Insituut voor Communicatie Research (TwICoR) Centrum voor Productie, Logistiek en Operationeel Management (CPLoM) Centrum voor Schone Technologie en Milieubeleid (CSTM) Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS) Dutch Institute for Knowledge Intensive Entrepreneurship (Nikos)

Bijlage III Indicatoren streefwaarden

Onderstaande indicatoren vormen de basis voor de programmamonitoring. Deze set van indicatoren is op nationaal niveau tot stand gekomen, rekening houdend met de koppeling naar Europese categorieën in het kader van de Lissabonstrategie. Dit verklaart de vooral kwantitatieve insteek van de indicatoren. De kwalitatieve en beleidsmatige waarde van projecten zal vooral onderdeel uit dienen te maken van evaluatie-onderzoek en activiteiten binnen de Managementautoriteit en de betrokken partners.

Indicatieve streefwaarden per indicator per maatregel	Maatregel						totaal
	1.1	1.2	2.1	2.2	3.1		
Aantal R&D projecten	10	5					15
Private R&D investeringen in € (in miljoenen)	5	5					10
Publieke R&D investeringen in € (in miljoenen)	10						10
Aantal ondersteunde startende bedrijven en kleine bedrijven <5 jaar	100	50			30		180
uitgelokte private vervolginvesteringen in € (in miljoenen)	20	5					25
Aantal ondersteunde MKB-bedrijven	1000	1000			30		2030
Aantal (nieuwe) samenwerkingsverbanden tussen bedrijven en kennis/researchinstellingen	50	50					100
Aantal projecten gericht op verbetering bereikbaarheid via alternatieve vervoersvormen als OV, fiets, lopen, water			10				10
Aantal projecten gericht op verbetering bereikbaarheid			10				10
Aantal gerenoveerde of nieuwe stedelijke voorzieningen				25	10		35
Aantal ha bedrijfsterreinen gemoderniseerd				200	10		210
Aantal toeristische-recreatieve projecten				10			10
Aantal projecten gericht op verbetering van natuur, landschap of cultureel erfgoed				14			14
Aantal projecten gericht op ondernemerschap, stads/wijkeconomie					25		25
Aantal projecten gericht op participatie, leefbaarheid of sociale activering					25		25
Aantal m2 bedrijfslocatie gemoderniseerd					200.000		200.000
Aantal bruto gecreëerde arbeidsplaatsen in fte's (outcome)	500	400	50	1200	25		2175

Voor het EFRO zijn de volgende contextindicatoren vastgelegd:

Indicator	Nulmeting	Streven landsdeel Oost
BRP % ontwikkeling	Eurostat 2003	Procentuele groei sneller dan landelijk gemiddelde
Werkgelegenheid % ontwikkeling	Eurostat 2004	Procentuele ontwikkeling conform landelijk gemiddelde
Werkloosheid % aandeel werklozen in potentiële beroepsbevolking (15-65 jr)	Eurostat 2004	Ontwikkeling conform landelijk gemiddelde
Totale uitgaven R&D in %	Eurostat 2003	Stijging van aandeel landsdeel Oost
Aandeel privaat R&D in % BRP	Eurostat 2003	Stijging van aandeel landsdeel Oost
Aandeel publiek R&D in % BRP	Eurostat 2003	Stijging van aandeel landsdeel Oost
Investeringen private sector	PM	Stijging van aandeel landsdeel Oost
Participatiegraad (netto) % aandeel werkenden in potentiële beroepsbevolking (15-65 jr)	NHP 2004	Ontwikkeling boven landelijk gemiddelde
Uitstoot broeikasgassen	PM	Procentuele daling conform landelijke doelstelling

Bijlage IV Earmarking categorieën

De 'earmarking' is een door de Europese Commissie gehanteerde systematiek van projectcategorieën waarbij 75% van de Structuurfondsmiddelen voor doelstelling-2 EFRO en ESF in de lidstaat moet worden besteed aan projecten die bijdragen aan het realiseren van de Lissabon-doelstelling. Uit een set van 100 categorieën zijn enkele tientallen categorieën 'geoormerkt' als bijdrage aan de Lissabon-doelstelling. Projecten die in deze categorieën kunnen worden ondergebracht dragen bij aan de 'earmarking'.

Categorisation of Funds assistance for 2007-2013		Total ERDF OP LandsdeelOost:	164.100.000
Amount ERDF indicative			
TABLE 1: CODES FOR THE PRIORITY THEME DIMENSION			
Code		Priority theme	
Research and technological development (R&TD), innovation and entrepreneurship			
1	€ 1.641.000	R&TD activities in research centres	
2	€ 13.128.000	R&TD infrastructure (including physical plant, instrumentation and high-speed computer networks linking research centres) and centres of competence in a specific technology	
3	€ 8.205.000	Technology transfer and improvement of cooperation networks between small businesses (SMEs), between these and other businesses and universities, post-secondary education establishments of all kinds, regional authorities, research centres and scientific and technological poles (scientific and technological parks, technopoles, etc.)	
4	€ 3.282.000	Assistance to R&TD, particularly in SMEs (including access to R&TD services in research centres)	
5	€ 3.282.000	Advanced support services for firms and groups of firms	
6	€ 1.641.000	Assistance to SMEs for the promotion of environmentally-friendly products and production processes (introduction of effective environment managing system, adoption and use of pollution prevention technologies, integration of clean technologies into firm production)	
7	€ 8.205.000	Investment in firms directly linked to research and innovation (innovative technologies, establishment of new firms by universities, existing R&TD centres and firms, etc.)	
8	€ 3.282.000	Other investment in firms	
9	€ 11.487.000	Other measures to stimulate research and innovation and entrepreneurship in SMEs	
Information society			
10	€ 0	Telephone infrastructures (including broadband networks)	
11	€ 1.641.000	Information and communication technologies (access, security, interoperability, risk-prevention, research, innovation, e-content, etc.)	
12	€ 0	Information and communication technologies (TEN-ICT)	
13	€ 3.282.000	Services and applications for the citizen (e-health, e-government, e-learning, e-inclusion)	
14	€ 4.923.000	Services and applications for SMEs (e-commerce, education and training, networking)	
15	€ 3.282.000	Other measures for improving access to and efficient use of ICT by SMEs	
Transport			
16	€ 0	Railways	
17	€ 0	Railways (TEN-T)	
18	€ 0	Mobile rail assets	
19	€ 0	Mobile rail assets (TEN-T)	
20	€ 0	Motorways	
21	€ 0	Motorways (TEN-T)	
22	€ 0	National roads	
23	€ 3.282.000	Regional/local roads	
24	€ 820.500	Cycle tracks	
25	€ 6.564.000	Urban transport	
26	€ 8.205.000	Multimodal transport	

27	€ 0	Multimodal transport (TEN-T)
28	€ 3.282.000	Intelligent transport systems
29	€ 0	Airports
30	€ 0	Ports
31	€ 1.641.000	Inland waterways (regional and local)
32	€ 0	Inland waterways (TEN-T)
Energy		
33	€ 0	Electricity
34	€ 0	Electricity (TEN-E)
35	€ 0	Natural gas
36	€ 0	Natural gas (TEN-E)
37	€ 0	Petroleum products
38	€ 0	Petroleum products (TEN-E)
39	€ 1.641.000	Renewable energy: wind
40	€ 1.641.000	Renewable energy: solar
41	€ 4.923.000	Renewable energy: biomass
42	€ 3.282.000	Renewable energy: hydroelectric, geothermal and other
43	€ 4.923.000	Energy efficiency, co-generation, energy management
Environmental protection and risk prevention		
44	€ 820.500	Management of household and industrial waste
45	€ 0	Management and distribution of water (drink water)
46	€ 820.500	Water treatment (waste water)
47	€ 0	Air quality
48	€ 0	Integrated prevention and pollution control
49	€ 0	Mitigation and adaptation to climate change
50	€ 6.205.000	Rehabilitation of industrial sites and contaminated land
51	€ 2.000.000	Promotion of biodiversity and nature protection (including Natura 2000)
52	€ 1.641.000	Promotion of clean urban transport
53	€ 0	Risk prevention (including the drafting and implementation of plans and measures to prevent and manage natural and technological risks)
54	€ 3.282.000	Other measures to preserve the environment and prevent risks
Tourism		
55	€ 0	Promotion of natural assets
56	€ 1.641.000	Protection and development of natural heritage
57	€ 1.641.000	Other assistance to improve tourist services
Culture		
58	€ 3.282.000	Protection and preservation of the cultural heritage
59	€ 3.282.000	Development of cultural infrastructure
60	€ 1.641.000	Other assistance to improve cultural services
Urban and rural regeneration		
61	€ 6.564.000	Integrated projects for urban and rural regeneration
Increasing the adaptability of workers and firms, enterprises and entrepreneurs		
62	€ 820.500	Development of life-long learning systems and strategies in firms; training and services for employees to step up their adaptability to change; promoting entrepreneurship and innovation
63	€ 1.641.000	Design and dissemination of innovative and more productive ways of organising work
64	€ 1.641.000	Development of specific services for employment, training and support in connection with restructuring of sectors and firms, and development of systems for anticipating economic changes and future requirements in terms of jobs and skills
Improving access to employment and sustainability		

65	€ 0	Modernisation and strengthening labour market institutions
66	€ 0	Implementing active and preventive measures on the labour market
67	€ 0	Measures encouraging active ageing and prolonging working lives
68	€ 3.282.000	Support for self-employment and business start-up
69	€ 820.500	Measures to improve access to employment and increase sustainable participation and progress of women in employment to reduce gender-based segregation in the labour market, and to reconcile work and private life, such as facilitating access to childcare and care for dependent persons
70	€ 820.500	Specific action to increase migrants' participation in employment and thereby strengthen their social integration
Improving the social inclusion of less-favoured persons		
71	€ 820.500	Pathways to integration and re-entry into employment for disadvantaged people; combating discrimination in accessing and progressing in the labour market and promoting acceptance of diversity at the workplace
Improving human capital		
72	€ 820.500	Design, introduction and implementation of reforms in education and training systems in order to develop employability, improving the labour market relevance of initial and vocational education and training, updating skills of training personnel with a view to innovation and a knowledge based economy
73	€ 0	Measures to increase participation in education and training throughout the life-cycle, including through action to achieve a reduction in early school leaving, gender-based segregation of subjects and increased access to and quality of initial vocational and tertiary education and training
74	€ 3.282.000	Developing human potential in the field of research and innovation, in particular through post-graduate studies and training of researchers, and networking activities between universities, research centres and businesses
Investment in social infrastructure		
75	€ 820.500	Education infrastructure
76	€ 0	Health infrastructure
77	€ 0	Childcare infrastructure
78	€ 0	Housing infrastructures
79	€ 820.500	Other social infrastructure
Mobilisation for reforms in the fields of employment and inclusion		
80	€ 820.500	Promoting partnerships, pacts and initiatives through the networking of relevant stakeholders
Strengthening institutional capacity at national, regional and local level		
81	€ 820.500	Mechanisms for improving good policy and programme design, monitoring and evaluation at national, regional and local level, capacity building in the delivery of policies and programmes.
Reduction of additional costs hindering the outermost regions development		
82	€ 0	Compensation of any additional costs due to accessibility deficit and territorial fragmentation
83	€ 0	Specific action addressed to compensate additional costs due to size market factors
84	€ 0	Support to compensate additional costs due to climate conditions and relief difficulties
Technical assistance		
85	€ 4.923.000	Preparation, implementation, monitoring and inspection
86	€ 1.641.000	Evaluation and studies; information and communication
Total	€ 164.100.000	check

TABLE 2:

Code

CODES FOR THE FORM OF FINANCE DIMENSION		
Form of finance		
1	€ 142.767.000	Non-repayable aid
2	€ 3.282.000	Aid (loan, interest subsidy, guarantees)
3	€ 16.410.000	Venture capital (participation, venture-capital fund)

	4	€ 1.641.000	Other forms of finance
Total		€ 164.100.000	check

TABLE 3: CODES FOR THE TERRITORIAL DIMENSION
Code Territory type

	1	€ 147.690.000	Urban
	2	€ 0	Mountains
	3	€ 0	Islands
	4	€ 0	Sparsely and very sparsely populated areas
	5	€ 16.410.000	Rural areas (other than mountains, islands or sparsely and very sparsely populated areas)
	6	€ 0	Former EU external borders (after 30.04.2004)
	7	€ 0	Outermost region
	8	€ 0	Cross-border cooperation area
	9	€ 0	Transnational cooperation area
	10	€ 0	Inter-regional cooperation area
	0		Not applicable
Total		€ 164.100.000	check

TOTAL EARMARKING (BLUE CATEGORIES): € 100.921.500 = 62%

Bijlage V Beschrijving stedelijke netwerken

De Netwerkstad Twente maakt deel uit van het Corop-gebied Twente. Zwolle-Kampen Netwerkstad maakt deel uit van het Corop-gebied Noord-Overijssel. De Stedendriehoek ligt verspreid over twee Corop-gebieden: een deel in het Coropgebied Zuidwest-Overijssel en een deel in het Coropgebied Veluwe. Stadsregio Arnhem-Nijmegen loopt vrijwel geheel gelijk aan het Coropgebied Arnhem/Nijmegen. Regio De Vallei ligt geheel in het Corop-gebied Veluwe.

Onderstaand een beschrijving per stedelijk netwerk (in willekeurige volgorde):

1. Netwerkstad Twente

De regio Twente beslaat het oostelijk deel van de provincie en heeft ruim 600.000 inwoners. Meer dan de helft daarvan woont in het stedelijk gebied Almelo – Borne – Hengelo – Enschede. Netwerkstad Twente is het samenwerkingsverband tussen deze vier gemeenten, de provincie Overijssel en Regio Twente. Belangrijke voorzieningen als cultuur, gezondheidszorg, onderwijs en sport zijn geconcentreerd in de Netwerkstad. Bijna tweederde van de in Twente werkzame beroepsbevolking werkt in het stedelijk gebied. In feite is er sprake van een compleet, samenhangend stedelijk netwerk met één woningmarkt, één arbeidsmarkt en één verkeers- en vervoersmarkt. Netwerkstad Twente is het grootste stedelijke concentratiegebied aan de Nederlands-Duitse grens en onderhoudt diverse grensoverschrijdende contacten in de Euregio, in het bijzonder met Gronau en Münster/ Osnabrück in het kader van de Städtedreieck. Onlangs hebben het bestuur van de Netwerkstad en het gemeentebestuur van Oldenzaal een akkoord bereikt over de toetreding van de gemeente Oldenzaal tot Netwerkstad Twente. Daarmee wordt het verzorgingsgebied van de Netwerkstad met ruim 30.000 inwoners uitgebreid. De toetreding van Oldenzaal gaat officieel in op 1 januari 2007.

Netwerkstad Twente in 2030

Het is de ambitie van Netwerkstad Twente om de positie van hoogwaardige internationale kennisregio verder uit te bouwen. In zowel de Strategische Visie als in het Nieuw Perspectief voor Twente kiest Netwerkstad Twente nadrukkelijk voor ontwikkeling naar een positie als *de* stedelijke kennisregio van Oost-Nederland. Groei van de kenniseconomie is belangrijk voor een evenwichtiger ontwikkeling en zal een positief effect hebben op de innovatiekracht van de in Twente sterk vertegenwoordigde (maak)industrie. Tot nu toe heeft Twente de afname van de werkgelegenheid in de industriële sector onvoldoende kunnen compenseren in nieuwe sectoren zoals die van de zakelijke dienstverlening en kennisproducten.

Twente heeft nochtans een goede uitgangspositie als derde kennisregio van Nederland. Om deze positie verder uit te bouwen is groei essentieel. Naast beperkte bevolkingsgroei die noodzakelijk is om de sociale structuur in de steden te versterken en het negatieve migratiesaldo te compenseren is vooral kwalitatieve groei noodzakelijk. Het vasthouden en aantrekken van hoogopgeleiden is belangrijk voor de ontwikkeling van het kennisklimaat.

De kwalitatieve groei dient zich op twee manieren te manifesteren:

1. ruimtelijk-economisch: er wordt meer toegevoegde waarde gecreëerd in Netwerkstad Twente;
2. ruimtelijke kwaliteit: het aantrekkelijke leefklimaat van Netwerkstad Twente wordt verder versterkt door behoud en ontwikkeling van natuur, landschap en woonomgeving.

Behoud van het aantrekkelijke leefmilieu vraagt dan ook om economische groei met minimaal ruimtebeslag: vooral gericht op vestiging van hoogwaardige werkgelegenheid. Om dat te bereiken, kiest de Netwerkstad voor versterking van het profiel van *internationale kennisregio*. Er wordt ingezet op een stevige koppeling tussen de kennisinstellingen en de (kennisintensieve) maakindustrie, vooral gericht op productontwikkeling en innovatie. De traditionele industrie binnen Twente biedt een scala aan mogelijkheden om aan innovatieve kennisproducten te werken.

Niet alleen kwalitatieve groei is noodzakelijk, ook grensoverschrijdende samenwerking. Netwerkstad Twente maakt onderdeel van een grensoverschrijdend stedelijk netwerk met Osnabrück en Münster. Internationale samenwerking vergroot de slagkracht van de regio en zorgt voor een sterkere positie op

de schaal van Europa. Bovendien sluit het aan bij het landelijke toekomstbeeld: in de Nota Ruimte wordt specifiek naar Twente gekeken waar het gaat om grensoverschrijdende samenwerking. Daartoe is versterking van de verbindingen met andere (inter-)nationale netwerken belangrijk. Netwerkstad Twente heeft een uitstekende uitgangspositie met de internationale ligging op de west-oost corridor. Een infrastructuur die aansluit op deze ligging zorgt ervoor dat ook grotere bedrijven van internationale betekenis kunnen profiteren van een vestiging in Twente.

Versterken ruimtelijk-economische structuur

Netwerkstad Twente realiseert zich dat het belang van de landsgrenzen afneemt en dat de oriëntatie niet langer primair het westen, de Randstad en Den Haag betreft, maar zeker ook het oosten, Münster/Osnabrück en Brussel. Om de regionale economie te versterken en de internationale ligging van Twente te benutten, is het van belang om de ruimtelijk-economische structuur in grensoverschrijdend verband te versterken. Enerzijds ligt daarbij prioriteit bij het verbeteren van de internationale infrastructuur (knooppunten) van Twente in grensoverschrijdend verband en anderzijds bij het ontwikkelen van bedrijfslocaties. Ook de ontwikkeling van Luchthaven Twente in grensoverschrijdend perspectief dient hierbij in ogenschouw te worden genomen.

Met de Duitse steden Münster en Osnabrück vormt Netwerkstad Twente een grensoverschrijdend stedelijk netwerk dat economisch, maatschappelijk, fysiek en bestuurlijk steeds meer realiteit wordt: de *Städtedreieck*. Dit netwerk krijgt onder meer vorm door samenwerking tussen universiteiten, ziekenhuizen en het bedrijfsleven. Positionering van de *Städtedreieck* op de Europese kaart biedt kansen. Dit is nogmaals bevestigd in de conferentie "Twente in internationaal perspectief" op 12 januari 2005 waar vertegenwoordigers van overheden en bedrijfsleven gezamenlijk de ambitie uitspraken de grensoverschrijdende samenwerking verder te ontwikkelen.

Deze positionering hangt op (middel)lange termijn sterk samen met de ontwikkeling van centraal- en oost-Europa. Twente ligt aan de internationale verbindingssas tussen de Randstad en deze gebieden, gevormd door de A1/E30 en de spoorverbinding Amsterdam-Berlijn. Versterking van deze transportas is nodig om te voorkomen dat de hoofdverbinding Randstad-Berlijn op langere termijn via het Ruhrgebied gaat lopen. Direct aan de andere kant van de landsgrens ligt bovendien de A31 die noordwest-Duitsland met het Ruhrgebied verbindt. Inzet is om optimaal te profiteren van deze ligging door versterking van de achterlandverbindingen en ontwikkeling tot belangrijk knooppunt in de oost-west en noord-zuid relaties in west-Europa.

Voor de ontwikkeling van vitale steden kiest Netwerkstad Twente voor kennis als dé drager van de economie. Ook de maakindustrie en de logistieke activiteiten die hiermee samenhangen spelen een belangrijke rol. De Innovatieroute Twente focust op 5 kansrijke clusters: bouw & technologie, gezondheid & technologie, veiligheid & technologie, food & technologie en hightech systemen en materialen. Met name vanuit het laatste kenniscluster (gegroeid uit de maakindustrie en de doorontwikkeling van de van oudsher zeer dominante textielindustrie), mechatronica en hightech systemen (doorontwikkeling van de sterk vertegenwoordigde machinebouw) kunnen interessante koppelingen gelegd worden met Food Valley en Health Valley.

Deze focus op kennis in de hierboven genoemde clustergebieden hangt direct samen met de economische structuur van industrie, gecombineerd met veel kleinere kennisintensieve bedrijven, het grote aantal spin-offs vanuit de kennisinstellingen, het grote aantal samenwerkingsverbanden dat ontstaat tussen de bedrijven en kennisinstellingen in de regio en het hoge percentage van R&D-uitgaven per werknemer.

De keuze voor kenniseconomie als speerpunt laat het belang van de overige Twentse bedrijvigheid onverlet. De kansen liggen juist in het versterken van de relaties tussen de driehoek "kennis", "ambacht" en "commercie", bijvoorbeeld door productontwikkeling en innovatie.

Versterken kwaliteit van het woon- en leefklimaat

Een belangrijke kernkwaliteit van Twente is de goede balans tussen vitale steden en een aantrekkelijk landschap. Deze kernkwaliteit dient verder ontwikkeld te worden, mede als bijdrage aan versterking van het vestigingsklimaat.

Voor de ambitie om door te groeien als hoogwaardige kennisregio is een voor bedrijven en hoger opgeleiden aantrekkelijk vestigingsklimaat een voorwaarde. Dat vraagt om ontwikkeling van

hoogwaardige woon- en werkmilieus binnen de Netwerkstad, om voorzieningen op het gebied van cultuur, onderwijs, zorg en recreatie, om goede bereikbaarheid én om behoud en versterking van het landschap en het ecosysteem. De aantrekkingskracht van de Twentse omgeving wordt vooral bepaald door het kleinschalige en afwisselende cultuurlandschap. Deze kwaliteit is dan ook van levensbelang voor de toekomst van de regio en moet gekoesterd en verder ontwikkeld worden.

Kennishuis

In een studie naar de potentie van Netwerkstad Twente in de kenniseconomie is een kader gepresenteerd waarin de verschillende bouwstenen van de kenniseconomie zijn opgenomen. Daarin worden kennisfundamenten en kennisactiviteiten onderscheiden. Het beleid gericht op de ontwikkeling van de kenniseconomie is zowel gericht op het versterken van de kennisactiviteiten als de kennisfundamenten (waarbij de kennisinfrastructuur en de economische infrastructuur de voornaamste zijn). Ruimtelijk relevante bijdragen aan de kenniseconomie zijn: groeiclusters ontwikkelen, versterken van de kwaliteit van de leefomgeving, bereikbaarheid en stedelijke diversiteit. De ambities van de Ruimtelijke ontwikkelingsagenda dragen bij aan het opbouwen van dit "kennishuis".

Specialisaties en complementariteit

Versterking van de samenwerking binnen Netwerkstad Twente impliceert dat keuzes worden gemaakt in termen van specialisaties en complementariteit. In de strategische visie wordt de specialisatie en complementariteit als volgt verwoord:

- *Almelo* biedt ruimte voor wonen (aan het water), bedrijven en indoor-topsport. Daarnaast is Almelo het juridisch/administratief centrum van de Netwerkstad
- *Borne* is het knooppunt van recreatie en toerisme. Vanwege de ligging binnen het groene hart van de Netwerkstad is er in Borne ruimte voor "wonen in het groen"
- *Hengelo* is het infrastructurele knooppunt voor autowegen en spoorwegen; het Centraal Station van (Netwerkstad) Twente. Hengelo versterkt zijn positie op het gebied van zakelijke dienstverlening en is de kantorenstad van de Netwerkstad. Daarnaast richt Hengelo zich op bundeling van de zorgvoorzieningen en de uitbouw van outdoor-topsport.
- *Enschede* is met de Universiteit Twente het knooppunt voor kennisinfrastructuur, met name op het gebied van zorg en technologie. Enschede is tevens het Euregionaal knoop- en winkelcentrum en biedt mogelijkheden voor zowel centrumstedelijk als landschappelijk wonen.
- *Oldenzaal* onderscheidt zich als logistiek knooppunt, als recreatief-toeristische poort naar noord-oost Twente en door een aantrekkelijk kleinstedelijk woonmilieu. Oldenzaal biedt ontwikkelingsmogelijkheden voor zowel kleinstedelijk als groen wonen en heeft een verzorgingsfunctie voor noord-oost Twente.

SWOT – Netwerkstad Twente

	Sterkte	Zwakte
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Beschikbaarheid van regionaal ontwikkelingsprogramma en Twentse innovatieroute • Netwerkstad is één van de 6 (inter)nationale stedelijke netwerken en één van de 4 innovatieregio's (Nota Ruimte en Pieken in de Delta) • Netwerkvorming is goed ontwikkeld • Sterke regionale identiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • Weinig (inter)nationale hoofdkantoren bedrijfsleven (besluitvorming economische activiteiten) • Achterblijvend investeringsniveau • Geen grootstedelijke dimensie • Imago blijft achter bij prestaties, bijv. bij innovatie
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> • Strategische ligging aan de A1 tussen Randstad en Berlijn/Moskou • Aantrekkelijke woon en werk omgeving 	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende vergrijzing bevolking • Aan Duitse kant ook sterk vergrijzende bevolking • Op middellange termijn een afnemende beroepsbevolking
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> • Aanwezigheid (technologische) kennisinstellingen (UT, SAXION en ROC) • Aanwezigheid innovatieve 	<ul style="list-style-type: none"> • Geringe netwerkvorming tussen kennisinstellingen en MKB • Gering aandeel kennisintensieve bedrijvigheid

	<ul style="list-style-type: none"> • maakindustrie • Voldoende arbeidspotentieel • Fysieke ruimte en planruimte voor vestiging en uitbreiding van bedrijventerreinen. • Exportgerichtheid bedrijfsleven • Groot aantal technostarters • Groot aantal patenten • Hoge R&D-intensiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • Gering aandeel creatieve sector en ICT sector en zakelijke dienstverlening • Beschikbare kennis wordt onvoldoende vermarkt • Geringe doorgroei (en omvang) van technostarters • Aanwezigheid verouderde bedrijfsterreinen
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Voldoende beschikbaarheid kennispotentieel HBO en WO studenten, met name veel ingenieurs • Samenwerkingsverbanden tussen ROC, SAXION en MKB • Hoog arbeidsethos • Relatief veilig in vergelijking met andere stedelijke gebieden 	<ul style="list-style-type: none"> • BBP per hoofd bevolking • Samenstelling en opleidingsniveau beroepsbevolking • Binding van WO en HBO studenten aan de regio; aantrekken en vasthouden hoger opgeleiden • Stedelijke problematiek: met name sociaal grootstedelijke problemen, zoals armoede, grote kern langdurig werklozen, veel voortijdig schooluitval
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Groene en landschappelijke omgeving • Schone lucht • Laag kostenniveau • Uitbreidingsruimte voor aantrekkelijke woongebieden 	<ul style="list-style-type: none"> • Basiskwaliteit milieu in 2010, waaronder verdroging, nog niet bereikt • Afnemende landbouw en daardoor dreigende verrommeling van het landschap
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Goede ligging aan internationale (spoor)wegennet • Aanwezigheid van regionale luchthaven (EAT) • Goed openbaar vervoernetwerk in het stedelijk gebied • Sterk ontwikkelde breedbandinfrastructuur • Weinig congestie 	<ul style="list-style-type: none"> • Toename verkeer op hoofd- en onderliggende wegennet • Relatief grote afstand tot grote agglomeraties • Slechte noord-zuid verbinding

	Kans	Bedreiging
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Aantrekkelijk woon-, werk- en leefomgeving • Versterken van samenwerking in Landsdeel Oost • Goede kans op eu-regionale samenwerking • Nieuwe invulling regionale samenwerking 	<ul style="list-style-type: none"> • Potentiële concurrentie van Eindhoven (innovatie) en Oost-Europa (maakindustrie).
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> • Strategische ligging in internationaal perspectief 	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende vergrijzing bevolking • Afname beroepsbevolking • Ontgroening, vooral in het landelijk gebied
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> • Potentiële synergie tussen complementaire technologiegebieden: Triangle • Disruptieve innovaties (nieuwe markten en toepassingsgebieden) • Bestaande innovatieve maakindustrie • Jonge ondernemers en (techno)starters • Sterke kennisbasis • Opkomende kennisgebieden: nanotechnologie en medische technologie • Silver economy en groeiend (medisch) toerisme 	<ul style="list-style-type: none"> • Onvoldoende samenwerking kennisnetwerken en MKB • Dreigende verplaatsingen/faillissementen van bedrijven in m.n. de maakindustrie • Geringe innovatie motivatie bij MKB • Geringe aanwezigheid risicodragend kapitaal • Loonconcurrentie Oost Europese bedrijven
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Spin-off van kennisinstellingen • Werkgelegenheid in opkomende 	<ul style="list-style-type: none"> • Samenstelling beroepsbevolking • Versoepelen (inter)nationale regelgeving

	<ul style="list-style-type: none"> kennisgebieden • Versterking wijkeconomie in steden • (Creatieve) broedplaatsfunctie steden • Niet westerse (techno) starters 	<ul style="list-style-type: none"> voor toetreding op Nederlandse arbeidsmarkt • Complexe wet- en regelgeving, fiscale stelsels en voorzieningen voor ontwikkeling grensoverschrijdende arbeidsmarkt • Steden: Tweedeling, verpaupering • Mismatch vraag-aanbod arbeidsmarkt
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Landschappelijke kwaliteit • Combinatie van groen en stedelijke voorzieningen • Veiligheid wordt steeds belangrijkere vestigingsplaatsfactor • Goede recreatieve en culturele voorzieningen • Beschikbaarheid betaalbare woningen, ook voor hogere inkomens 	<ul style="list-style-type: none"> • Verrommeling van het landschap door wegvallen van landbouw
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Doortrekken van de A(N)18 naar A35 • Nabijheid knooppunt A1/A31 (in Duitsland) • Optimalisering van de netwerkstructuur van RegioRail • Investeren in hoogwaardig openbaar vervoer (HOV) in en tussen de steden • Goede feedering bussen op stations en goed netwerk van P&R-faciliteiten • Ontwikkeling regionale burgerluchthaven 	<ul style="list-style-type: none"> • Vertraging/uitstel verbetering hoofdwegenet • Onvoldoende nationale investeringen in wegenet en spoorwegennet • Toenemende congestie op hoofdwegenet • Aanwezigheid van slechts 1 hoofdverkeersader (A1) met de rest van Nederland

2. Zwolle Kampen Netwerkstad

Sinds de start van Zwolle Kampen Netwerkstad in 2000 werken de gemeenten Zwolle, Kampen en de provincie Overijssel samen aan projecten. In januari 2006 is de Netwerkstadvisie met 10 boegbeelden vastgesteld en wordt samengewerkt om pro-actief kansen en nieuwe regionale en landelijke ontwikkelingen aan te pakken.

Poort naar het Noorden en Oosten

Zwolle Kampen Netwerkstad ligt centraal in Nederland en staat als scharnierpunt naar Noord- en Oost-Nederland garant dankzij de goede weg- water- en spoorverbindingen naar alle delen van Nederland. De historische (binnen-) steden ademen een bijzondere sfeer uit. Op nabije afstand bevinden zich bijzondere landschappen, zowel 'groen' als 'blauw', gebieden die zich bij uitstek lenen voor recreatie. Zwolle en Kampen bieden bovendien volop (regionale)werkgelegenheid en ruimte voor groei van bedrijvigheid. En er zijn ook tal van voorzieningen, van hoog niveau en prima bereikbaar. Zwolle Kampen Netwerkstad heeft een divers woningaanbod en het gebied kent volop kansen voor nieuwe, innovatieve woonmilieus. De natuurlijke landschappen op een steenworp afstand vormen een unieke toegevoegde waarde van de steden. Veel voorzieningen in Zwolle Kampen Netwerkstad concentreren zich in toenemende mate in Zwolle maar Kampen is verzekerd van behoud van basisvoorzieningen. Het brede aanbod van zorg- en onderwijsinstellingen geeft Zwolle Kampen Netwerkstad een belangrijke regionale functie.

In Zwolle Kampen Netwerkstad woonden in januari 2005 160.770 mensen (Zwolle 111.806, Kampen 48.964). De afgelopen dertig jaar is de bevolking in Zwolle Kampen Netwerkstad met gemiddeld 1% per jaar toegenomen (Zwolle 1,2 % en Kampen 0,6%). De schattingen over het aantal inwoners in 2030 lopen uiteen, met als ondergrens 172.000 - 180.000 en als bovengrens 211.000 - 222.000 inwoners. Als ambitie van Zwolle Kampen Netwerkstad is gekozen voor een groei tot circa 200.000 inwoners in 2030.

Historisch met eigen identiteit

In Zwolle Kampen Netwerkstad staat de menselijke maat centraal. Er is rust, ruimte en overzicht. De sociale structuur is veelal hecht, met veel vrijwilligers en een rijk verenigingsleven. De inwoners en de bezoekers beschouwen de historische en bruisende binnensteden als een belangrijke kwaliteit. Zwolle wordt geprezen om de rust, de ruimte, het groen en het water. De directe omgeving is zeer aantrekkelijk. Ook de natuurrijke omgeving van de steden draagt in grote mate bij aan de identiteit en

de cultuur van Zwolle en Kampen. De binnensteden en het landschap vormen het kapitaal van Zwolle Kampen Netwerkstad. Ze leveren een grote bijdrage aan de economische ontwikkelingspotentie. Water speelt in Zwolle en Kampen een belangrijke rol. De IJssel en de steden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De ligging van Hanzesteden aan de monding van de IJssel maakte Kampen en Zwolle in het verleden tot een welvarende handelssteden met kooplieden vol ondernemersgeest. Die ondernemersgeest is er nog steeds. Handel en industrie zijn voorname pijlers onder de economie. Dat geldt ook voor recreatie en toerisme. De IJssel speelt daarbij een belangrijke rol als vaarverbinding tussen Noord en Zuid-Nederland maar ook de aantrekkingskracht van historische binnenstad.

Centrumfunctie

Zwolle Kampen Netwerkstad heeft een belangrijke regionale functie. Zwolle is een echte beroepsonderwijsstad en alle soorten onderwijs zijn aanwezig. Ruim 35.000 HBO en MBO scholieren en studenten komen van buiten Zwolle. Studenten zullen zich in grotere getale dan tot nu toe gaan huisvesten. Kampen kenmerkt zich door een zeer brede regionale functie voor het reformatisch onderwijs. Zwolle heeft uitstekende zorgvoorzieningen en beschikt over het grootste niet-academische ziekenhuis van Nederland met een verzorgingsgebied van ruim 400.000 mensen. De Netwerkstad kent verder goede (top)sportvoorzieningen en sinds enkele jaren is een inhaalslag gaande op het gebied van culturele en horecavoorzieningen. Grote nationale transportassen kruisen elkaar hier: de IJssel als Noord-zuid-vaarroute, de A28 en A50, de railverbindingen tussen Randstad, Noord-Nederland en het noorden van Duitsland, waaronder de nieuwe Hanzelijn, en tussen Zuid en Noord Nederland. Daarnaast heeft Zwolle Kampen Netwerkstad een centrumfunctie voor de bredere regio, verspreid over vijf provincies.

Zwolle Kampen Netwerkstad heeft omvangrijke bedrijventerreinen met nog volop groeikansen voor de komende jaren. Het onderscheid tussen 'nat en droog' is daarbij overeengekomen. Kampen specialiseert zich vooral in watergebonden (zeehaven-) bedrijvigheid en glastuinbouw, terwijl Zwolle zich toelegt op transport en distributie, de dienstensector, onderwijs en zorg. Landelijk gezien telt Zwolle op de stad Utrecht na het grootste aantal spooraansluitingen in verschillende richtingen. Zwolle is een intercystation en heeft directe spoorverbindingen met de Randstad (Amersfoort, Utrecht, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag), met het noorden (via Meppel naar Leeuwarden en Groningen) met het zuiden (via Deventer naar Arnhem/Nijmegen en Roosendaal) en met het oosten richting Emmen en Almelo/Enschede. Op internationaal niveau is de A28 een schakel in het Trans-Europese wegennet tussen de Randstad, Noord-Duitsland en verder naar Scandinavië. Op nationaal niveau vormt de A28 en A50 de hoofdverbindingssas tussen Oost-Nederland (Arnhem/Nijmegen), de Randstad en Midden-Nederland (Utrecht, Amersfoort) en met Noord-Nederland (Groningen, Assen, Leeuwarden). Bij Hattermerbroek komen de A28 en de A50 samen, terwijl bij Meppel de A28 zich weer opsplijt in de A28 en de A32. Dit maakt de passage van de A28 door Zwolle van groot belang voor de ontsluiting van Noord-Nederland. Ook de verbinding van de N50 met de A6 (de N23) speelt in dit netwerk een grote rol vanwege het belang van de A6 als as tussen de Randstad en het Noorden.

Natuur en landschap

De natuur- en landschapswaarden in Zwolle Kampen Netwerkstad hebben een directe relatie met het karakter van het gebied als rivierdelta. De IJsseldelta vormt een van de gaafste rivierdelta's van Europa. Het landschap van de IJsseldelta is opgebouwd uit diverse landschappelijke eenheden. De IJssel snijdt zichzelf een baan door de hoge Sallandse en Veluwe zandgronden om vervolgens uit te monden in de vlakke IJsseldelta. Er is een groot contrast tussen hoog, droog, kleinschalig, bos, lommerrijk en vlak, overzichtelijk en gevormd door de kracht van water.

In het gebied ten westen van Zwolle bevinden zich de polders Kamperveen, Mastenbroek en Kampereiland (Nationaal Landschap). Elk met een eigen karakteristieke verkaveling, maat en schaal. Oude IJsselarmen en dijkrestanten, waarvan vele met littekens van oude doorbraken, vertellen het verhaal van de opbouwende en afbrekende krachten van het water. Aan de oostzijde van Zwolle ligt de Vecht met het daarmee verbonden rivierenlandschap en aan de zuidzijde van Zwolle bevindt zich het kleinschalige, besloten landschap met dekzandruggen. Hier zijn verschillende landgoederen te vinden. Het gebied van Zwolle Kampen Netwerkstad kent een grote verscheidenheid aan natuurtypen, verbonden aan de verschillende bodemkundige en landschappelijke eenheden. Bijna alle buitendijkse gebieden inclusief de randmeren zijn aangemerkt als Vogelrichtlijngebied en deels als Wetlandgebied en Habitatgebied. Het gaat om het Zwarte Meer, Ketelmeer, Vossemeer en Drontermeer. De natuurwaarden zijn gekoppeld aan het agrarische gebruik voor melkveehouderij. Grote delen van de

agrarische gronden hebben de status van weidevogelgebied en/of ganzenfouragegebied. Zwolle Kampen Netwerkstad ligt temidden van de nationale Parken de Hoge Veluwe en Weerribben. In Zwolle Kampen Netwerkstad is het Nationaal Landschap IJsseldelta een essentieel onderdeel dat de steden met elkaar verbindt.

Ruimte voor Water

Water heeft een grote betekenis in het gebied van de Netwerkstad Zwolle-Kampen. Het gebied is gelegen in de delta van de IJssel, de Overijsselsche Vecht en het Zwarte Water. Deze delta wordt in het noorden en westen begrensd door de randmeren van de Flevopolder en de Noordoostpolder. De rivieren hebben samen met hun dijken en restanten van oude rivierlopen een grote structurerende werking en dragen bij aan de ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Veel waterstructuren hebben een recreatieve en toeristische waarde. Een van de belangrijkste opgaven waar de Netwerkstad voor staat, is het geven van ruimte aan de rivier opdat ook bij een hoge afvoer van het water beheerst kan worden afgevoerd. Als binnendijkse maatregel kan gedacht worden aan bypasses en de verlegging van dijken, waarbij wonen, infrastructuur, natuur, bedrijvigheid en recreatie aspecten zijn die aan bod komen, zoals bijvoorbeeld het IJsseldelta project in Overijssel en de bypass Zutphen in Gelderland. Buitendijks kan gedacht worden aan het creëren van meestromende nevengeulen en het vergraven van uiterwaarden. Door de zeespiegelstijging zal na 2030-2050 het peil van het IJsselmeer stijgen omdat de afvoercapaciteiten van de sluisen in de Afsluitdijk dan niet meer voldoende mee kunnen groeien met de extra aanvoer vanuit de IJssel. De kans op overstromingen bij Kampen wordt dan groter.

Specialiteiten Netwerkstad	Onderscheidend op schaalniveau
(zee)haven gebonden bedrijvigheid	NWS, Noordoost-Nederland, nationaal en internationaal
glastuinbouw	NWS, nationaal en internationaal
transport en distributie	NWS, nationaal
dienstensector	NWS, nationaal
onderwijs & zorg	NWS, Noordoost-Nederland

Bron: BVR adviseurs, programmatische onderlegger.

Zwolle Kampen Netwerkstad hebben begin 2006 hun gezamenlijke ambities vastgelegd in een ontwikkelingsstrategie waarin 10 boegbeeldprojecten zijn benoemd voor de periode tot 2030.

SWOT Zwolle Kampen Netwerkstad

	Sterkte	Zwakte
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Uitmuntende ligging als scharnierpunt in Nederland • Gezamenlijke gedragen Netwerkstadvisie tot 2030 met 10 concrete boegbeelden. • Ambitieuze en krachtige regio met grote ontwikkelpotentie • Rijke cultuurhistorie in (hanze)steden en landelijk gebied • Goede balans tussen wonen, werken en recreëren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Beperkte omvang • Niet op voorhand in beeld bij rijksbeleid • Onvoldoende profiel • Onderlinge cultuurverschillen
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> • Strategisch gelegen op kruispunt van grote nationale transportassen. • Menselijke maat • Ligging in de IJsseldelta en deel uitmakend van het Nationaal Landschap IJsseldelta • Blijvend sterk aandeel jongeren 	<ul style="list-style-type: none"> • Geen goede sociale balans oude stadswijken • Weinig voorzieningen voor jongeren • Inbreiding is en blijft een weerbarstige materie.
Economie, kennis en innovatie	<ul style="list-style-type: none"> • Relatief sterke werkgelegenheids groei • Evenwichtige economische structuur. • Sterke sectoren: logistiek, zakelijke dienstverlening, onderwijs, zorg, openbaar bestuur en detailhandel. • Sterke groei zakelijke dienstverlening (Zwolle kantorenstad). • Goed en compleet aanbod bedrijventerreinen. 	<ul style="list-style-type: none"> • (Regionale) netwerkontwikkeling bedrijfsleven • Te weinig Innovatieve ontwikkelingen • Niet gelegen in een R&D hotspot • Afwezigheid hoofdkantoren (nationale toppers) • Afwezigheid beeldbepalende figuren • Laag aandeel startende ondernemers

	<ul style="list-style-type: none"> • Zeer grote bovenregionale werkgelegenheidsfunctie. • Sterke binnensteden met voldoende aanbod detailhandel. • Goede arbeidsmoraal. • Groei en innovatieve ontwikkeling glastuinbouw. • Goed breedbandaanbod/structuur 	<ul style="list-style-type: none"> • Laag aandeel creatieve bedrijfstakken
Sociaal economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Sterke aanwezigheid van HBO en MBO scholen. Nevenvestiging VU • Weinig problemen met etnische minderheden • Percentage lage inkomens ligt ruim onder het gemiddelde van de 50 steden • Lage werkloosheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Geringe aansluiting onderwijs/arbeidsmarkt • Relatief veel arbeidsongeschikten • Lichte stijging langdurige werkloosheid. • Concentratie van stedelijke problematiek in herstructureringswijken in de steden. • Relatief laag cultureel/creatief klimaat. • Dalend aandeel vrouwen in het arbeidsproces
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Zeer aantrekkelijke groene regio met in de nabijheid natuurgebied en grote verscheidenheid in natuur en landschap • Ontspannen en comfortabele woon en werkomgeving: afwisselend en divers, stedelijk en landelijk • Goed voorzieningenniveau: zorg, sport, toeristisch-recreatief 	<ul style="list-style-type: none"> • Luchtkwaliteitseisen belemmering voor nieuwe ontwikkelingen
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Goede ligging aan nationale transportassen: De IJssel als noord-zuid vaarroute, de A28 en A50 en railverbindingen tussen Randstad, N-Nederland en N-Duitsland. • Gezamenlijke ontwikkeling Zuiderzeehaven en aansluitend nat bedrijventerrein. 	<ul style="list-style-type: none"> • Filevorming op de A28 • Dichtslibbend regionaal en stedelijk wegennet • Matige interne openbaarvervoersverbinding • Achterstand in wegenonderhoud • Geen afstemming spoor,weg, water

	Kans	Bedreiging
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Uitvoering 10 boegbeelden Netwerkstadvisie 	<ul style="list-style-type: none"> • Onvoldoende financiële en beleidsmatige steun van regionale en nationale overheid bij uitvoering van plannen
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> • Vergrijzing zal later inzetten vanwege relatieve grote aanwezigheid jonge gezinnen en jongeren. • Nationaal landschap IJsseldelta als verbindend element tussen Kampen en Zwolle. 	<ul style="list-style-type: none"> • Achterblijven van aanpassingen opvangcapaciteit IJsseldelta door stijging rivierwater.
Economie, kennis en innovatie	<ul style="list-style-type: none"> • Investeren in innovatief milieu van kennisuitwisseling en werkend leren. Uitwerking boegbeeld A28 zone: de etalage van de netwerkstad. • Versterking van de ontwikkelings en innovatiekracht van de economie van Zwolle Kampen netwerkstad. Vergroten van de concurrentiekracht gericht op logistiek, glastuinbouw, zorg en (zakelijke) dienstverlening. Ketengerichte benadering tussen overheid, onderwijsinstellingen en bedrijfsleven. Uitwerking boegbeeld Vernieuwing Economie: kennis, innovatie en concurrentiekracht. • Het doorontwikkelen van het toeristisch recreatief profiel van ZKN. Uitbreiding van het verblijfstoerisme, versterking van de samenhang van beide binnensteden. Uitwerking boegbeeld: meerdaags verblijfstoerisme. • Ontwikkelen van economische netwerken in 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitvoerbaarheid en financiering van herstructurering / revitalisering • Complexe regelgeving belemmerend voor ontwikkeling nieuwe infrastructurele projecten • Verzwakking agrarische sector

	<p>broedplaatsen met nadruk op creatieve industrie in samenwerking met Hogeschool Artez.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Herstructurering / revitalisering bestaand bedrijventerrein t.b.v. zorgvuldig ruimtegebruik • Faciliteren startende bedrijven door creëren ruimte, netwerkvorming, deregulering, loketvorming, samenwerking in de begeleidingsketen 	
Sociaal economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Versterken aansluiting vraag-aanbod op de arbeidsmarkt: kwalificatie arbeidspotentieel, doorgaande leerweg vmbo-mbo-hbo • Aantrekkingskracht op hoger opgeleiden en creatief potentieel door efficiënte menging van wonen, werken, recreëren en sterk voorzieningenaanbod. • Een compleet en complementair voorzieningen aanbod . Samenwerking op terreinen als maatschappelijke opvang, huiselijk geweld, aanpak voortijdig schoolverlaters, verslavingszorg, veiligheid. Creatieve dwarsverbanden realiseren tussen onderwijs, zorg- en welzijnssector, cultuursector, zorgverzekeraars, corporaties en bedrijfsleven. Uitwerking boegbeeld: Zorgen voor de toekomst. • Ontwikkeling boegbeeld Ontdek de IJsseldelta. De dragende kracht van cultuur verder ontwikkelen en benutten voor een sterk imago. Cultuur maar ook cultuurhistorie bindt en profileert de regio. Samenwerking en afstemming tussen kunst en cultuur wordt gestimuleerd. 	<ul style="list-style-type: none"> • Voortijdig schoolverlaters • Mismatch: laag opleidingsnivo beroepsbevolking
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Gezamenlijk ontwikkelen hoogstaand en gevarieerd aanbod van woon-, leef- en werkmilieu's met groen-blauwe kwaliteit als leidraad. • Uitwerking boegbeeld Nationaal landschap IJsseldelta. Voorbeeldproject ontwikkelingsplanologie, gericht op het intergraal van onderaf benoemen en realiseren van projecten die bijdragen aan erkenning, behoud en ontwikkeling van het Nationaal landschap IJsseldelta. • Vernieuwde integrale aanpak van de stadsranden vanuit de aandachtsgebieden woningbouw, landbouw, ecologische structuur, relatie stad en land en cultuurhistorische landschapswaarden. Uitwerking boegbeeld: Stadsranden 	<ul style="list-style-type: none"> • Stijging waterpeil IJssel: verwerking groter aanbod water. • Voorzieningenniveau en leefbaarheid kleine kernen • Verommeling stadsranden
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Een blijvend gunstige optimale nationale en regionale bereikbaarheid is cruciaal. Vandaar de gezamenlijke inzet op capaciteitsverhoging van A28, N50/A50, RW35 (ook ceintuurbaan) en de verbinding naar de A6. • Met de komst van de Hanzelijn in 2013 worden Zwolle en Kampen door een belangrijke nationale lijn verbonden. De Hanzestations vormen de nieuwe entrees van ZKN voor zowel bewoners als bezoekers. De Hanzestations zullen in gezamenlijke regie en afstemming over de invulling en inrichting worden ontwikkeld. Dit vertaald zich niet alleen in kwaliteit maar leidt ook tot een aantrekkelijk vestigingsklimaat. • Optimaler/slimmer benutten bestaand wegennet door verkeersmanagement. • Ontwikkeling van het boegbeeld IJsselnet. Het IJsselnet bestaat uit de Hanzelijn, Kamperlijn en (delen van) de stadsring 	<ul style="list-style-type: none"> • Dichtslibben wegennet rond Zwolle en Kampen. • Bereikbaarheid economische functies (inclusief binnensteden) onder druk • Ontwikkeling Zuiderzeelijn/HST

	<p>Zwolle. Om de voorzieningen van de steden bereikbaar te houden wordt en samenhangend vervoerssysteem ontwikkeld. Regionale voorzieningen worden zoveel als mogelijk geconcentreerd rond bepaalde centra en (nieuwe) knopen.</p> <p>Gezamenlijk verder ontwikkelen van de Zuiderzeehaven als overslagpunt van water op weg.</p>	
--	---	--

3. Stadsregio Arnhem Nijmegen

De Stadsregio Arnhem Nijmegen (KAN) bestaat uit de Gelderse gemeenten Arnhem, Beuningen, Doesburg, Duiven, Groesbeek, Heumen, Lingewaard, Millingen a/d Rijn, Montferland, Nijmegen, Overbetuwe, Renkum, Rheden, Rijnwaarden, Rozendaal, Ubbergen, Westervoort, Wijchen, Zevenaar en de Limburgse gemeente Mook en Middelaar. De regio telt bijna 700.000 inwoners op een oppervlakte van ruim 1000 vierkante kilometer. De grootste steden zijn Arnhem (142.000 inwoners) en Nijmegen (160.000 inwoners).

De regio als stedelijk netwerk

Er is sprake van een ontwikkeling van de regio als een samenhangend geheel. De steden Arnhem en Nijmegen zijn onderdeel van een stedelijk netwerk, waarvan ook de grotere en kleine dorpen steeds meer deel van gaan uitmaken. Op het niveau van de regio ontstaat een stedelijk kerngebied: een min of meer verstedelijkte, samenhangende zone die zich uitstrekt van Zevenaar via Arnhem en Nijmegen tot aan Wijchen. De ontwikkeling van dit stedelijk kerngebied toont de groeiende samenhang en verwevenheid van steden en dorpen binnen de regio. Er is geen dominante aanwijsbare ruimtelijke ontwikkeling meer: op alle fronten en in vele gebieden is stedelijke (her)ontwikkeling aan de gang door herstructurering en transformatie. De afgelopen jaren zijn grote inspanningen gepleegd om meer woningen te realiseren, waarbij aan grote uitleglocaties is gewerkt: Schuytgraaf in Arnhem en de Waalsprong in Nijmegen. Een centraal item voor de toekomst is transformatie, waarbij het gaat om herstructurering, intensivering en functieverandering. Nieuwe grootschalige uitbreidingen voor wonen en werken zijn niet langer noodzakelijk en wenselijk.

Meervoudige regionale identiteit

De opkomst en ontwikkeling van het stedelijk netwerk heeft gevolgen voor de ruimtelijke inrichting van de regio. Als gevolg internationalisering, mobiliteitsgroei en technologische innovaties neemt het belang van goede netwerken met andere regio's in Europees verband toe. In die snelle, dynamische wereld neemt tegelijkertijd ook de behoefte aan een eigen, onderscheidende identiteit toe. De ontwikkeling van het stedelijk netwerk KAN laat zien dat het vraagstuk van de regionale identiteit niet meer te herleiden is tot een dominant thema of slogan. Er is geen eenduidige identiteit voor deze regio. Met de groeiende complexiteit en gelaagdheid van relaties in het stedelijk netwerk is er sprake van een meervoudige identiteit. Er bestaan diverse percepties van identiteit naast elkaar. Drie dominante percepties zijn kennis, natuur en cultuur.

Kennis: creatieve economie en slimme, logistieke draaischijf

De strategische ligging van de regio in combinatie met een goede aansluiting op infrastructurele netwerken, regionaal en (inter)nationaal, hebben altijd gezorgd voor een goede basis voor diverse economische activiteiten. Het economisch profiel van de regio is breed. Dit is een belangrijke kracht en uit de afgelopen jaren blijkt dat het de regio minder kwetsbaar maakt voor economische schommelingen. Van oudsher heeft de regio al een sterk concurrentieprofiel op gebied van logistiek en distributie. De ligging aan de Europese hoofdtransportassen (A12, A15, A73, Betuweroute, de Deltalijn Randstad – Nordrijn Westfalen (voorheen HSL Oost), en de Waal en Rijn) biedt nieuwe kansen op het gebied van hoogwaardige industrie en logistiek. Deze sectoren zijn steeds meer genoodzaakt flexibeler en met kortere doorlooptijden (just-in-time) op maat geproduceerde goederen en goedkoop en duurzaam te produceren en te leveren. Transport en distributie wordt daarmee geografisch meer diffuus, maar ook hoogwaardiger en kennisintensiever. Eenzelfde tendens doet zich ook voor in de glastuinbouw in de regio die zich ontwikkeld als een kennisintensief agribusinesscomplex waarbij niet alleen geproduceerde goederen maar ook de kennis zelf exportproduct wordt. Ook de milieu- en energietechnologie biedt kansen voor de regio.

Kennis wordt in de regio steeds sterker een drager van de regionale identiteit. Met name de kennisconcentraties rond de universiteiten in Nijmegen en Wageningen bieden belangrijke aanknopingspunten voor kennis- en productiviteitsontwikkeling. Het benutten en combineren van de kennisgebieden voeding, gezondheid en technologie biedt nieuwe kansen. Met het 'Valley'-concept wordt de netwerkeconomie gestimuleerd: Health Valley in de regio Arnhem Nijmegen (Radboud Universiteit, Rijnstate, Papendal en gelieerde zorg- en medische clusters) in combinatie met de Food Valley rond de universiteit van Wageningen en de Gelderse Vallei. In dit verband is een intensievere samenwerking wenselijk van deze kennisclusters met het hoogwaardige bedrijfsleven die zich op specifieke locaties in en rond de steden concentreert. Het gezamenlijk ontwikkelingsprogramma 'New Triangle' van de universiteiten van Nijmegen, Wageningen en Twente levert hieraan eveneens een bijdrage. Naast de universiteiten spelen uiteraard ook de hogescholen en ROC's een belangrijke rol bij het opleiden van voldoende vakmensen.

De gunstige strategische ligging en de goede aansluiting op internationale netwerken maakt de regio een internationale draaischijf voor het benutten en uitbouwen van de kennisconcentraties. Knooppunten spelen daarbij een belangrijke rol. Op termijn al het gebied rond station Arnhem een echte internationale toplocatie worden voor de zakelijke diensten en kennisintensieve bedrijven. Het WTC Arnhem-Nijmegen is op deze locatie sinds eind 2005 gevestigd. In Nijmegen ontwikkelt Heyendaal zich verder als een bovenregionale knoop voor onderwijs, gezondheidszorg en kantoren. Sleutelwoorden voor de toekomst zijn het organiseren van specialisatie en complementariteit in de regionale ontwikkeling. De regio kan zich verder profileren aan de hand van nieuwe kansrijke economieën die in de regio een sterke groei doormaken. Opmerkelijk is de opkomst van de zogenaamde 'creatieve industrie'. Deze sector bestaat uit vaak kleine, creatieve ondernemingen in uiteenlopende braches (uitgeverijen, softwareontwikkeling, reclame, ontwerp, muziek, podiumkunsten) die goed gedijen in een stedelijk klimaat. Arnhem en Nijmegen staan hoog in de ranglijst creatieve gemeenten in Nederland.

Op het niveau van Noordwest-Europa wil de regio nog beter profiteren van de gunstige strategische ligging en de goede aansluiting op de internationale netwerken. Er wordt op verschillende fronten gewerkt aan de verdere inbedding in internationale kennisnetwerken, bijvoorbeeld door middel van de ontwikkeling van de bedrijventerreinen in de A12-zone tussen Arnhem en Emmerich. Verder wordt ingezet op een nog betere aansluiting op de trans-Europese netwerken, waarbij met name aandacht nodig is voor een betere koppeling aan het HSL-station. Het verbeteren van het baanvak Utrecht-Oberhausen speelt hierbij een cruciale rol. De internationale concurrentiestrijd vraagt ook om hoogwaardige centrumstedelijke woon-werkmilieus, waaraan onder andere vorm wordt gegeven door de herstructureringsprojecten 'Rijnboog Arnhem' en 'Nijmegen omarmt de Waal'.

Natuur: de kraan van de Delta

Het bijzondere rivierenlandschap kan worden gezien als een belangrijke identiteitsdrager van de regio. De ontstaansgeschiedenis is onlosmakelijk verbonden met de grote rivieren en dit werkt tot op vandaag door in de regionale ontwikkeling. Nadat in de IJstijd de hooggelegen stuwwallen zijn weggeduwd, hebben de grote rivieren dit tussengebied verder uitgesleten en is een dynamisch rivierenlandschap ontstaan tussen twee hooggelegen stuwwallen (Veluwe en Rijk van Nijmegen). Het is de regio waar de grote rivieren uit het Europese achterland zich splitsen en uitwaaiëren richting de delta Holland en IJsselmeer. Met de rivierbeheersing en ruimte voor water is waardevolle natte natuur in de laaggelegen uiterwaarden ontstaan van het rivierenlandschap (Rijnstrangen, Gelderse Poort, Millingerwaard). In combinatie met het sterke reliëf en de bosrijke natuur op de hogere stuwwallen is in de regio een grote variëteit aan natuurwaarden en landschappelijke kwaliteiten ontstaan. Dit heeft een diversiteit in natuurwaarden en landschappen opgeleverd die uniek is in Noordwest-Europa. Er wordt gewerkt aan een grensoverschrijdend landschapspark, waarmee de regio een (inter)nationale troefkaart van formaat kan ontwikkelen op het vlak van recreatie en toerisme.

Cultuur: Een regio vol cultuurhistorische grenzen

Mede door het stuwwallenlandschap en de riviersplitsingen kent de regio unieke waarden op het gebied van cultuurhistorie. Van oudsher was de regio sterk verbonden met de natuurlijke dynamiek van het rivierenlandschap. Daarvan getuigen waardevolle oeverwallen, wielen en kolken. De rivieren vormen ook een sterke barrière want de regio is stelselmatig het domein geweest van fronten en linies die noord-zuid en oost-west van elkaar scheiden. Deze regio was regelmatig de achtergrond van gewapende conflicten om die scheiding te slechten. De identiteit van de regio kan ook getypeerd worden in termen van een wisselende grensregio. De Romeinen trokken de grens van hun Rijk bij de

Rijn: de Limes. Grenswijzigingen waren ook het gevolg van landveroveringen tussen de heren van Gelre versus het hertogdom Kleve. De reformatie heeft voorts in het gebied een grillige scheidslijn getrokken tussen katholieken en protestanten. Ook in de Tweede Wereldoorlog lag in de regio de grens tussen bevrijd en bezet gebied na het vastlopen van operatie Market Garden. Door al deze conflicten herbergt de regio een schat aan archeologisch en cultuurhistorisch erfgoed: van relictten van de Limes, vondsten van de christenpelgrimages, middeleeuwse kastelen, buitenplaatsen en monumenten, de slagvelden en graven van de Tweede Wereldoorlog. Een verborgen rijkdom aan cultuur waarmee de regio zich krachtig kan identificeren en profileren. Toerisme is hierdoor een kansrijke sector.

Attractieve Steden: kansen , maar ook problemen

In de steden Arnhem en Nijmegen is een sterke concentratie aanwezig van bedrijven, werkgelegenheid, onderwijs-, kennis en culturele instellingen en mensen. Naast de kansen die dit biedt voor verdere ontwikkeling hebben de steden – vanwege de concentratie van sociale en economische activiteit – te maken met typisch grootstedelijke opgaven als (jeugd) werkloosheid, armoede, verslavingsproblematiek, sociale uitsluiting (tweedeling), wijkontwikkeling, verouderde werklocaties, verminderde bereikbaarheid van de binnenstedelijke werklocaties. Om deze opgaven in goede banen te leiden zijn in de grote steden naast de investeringen in het stedelijke vestigingsklimaat gerichte maatregelen nodig op het gebied van scholing en arbeidsmarkt, versterking van wijkeconomie, stimulering van ondernemerschap, veiligheid, leefbaarheid en integratie. Economische groei is pas duurzaam als steden er in slagen om het samen te laten gaan met het terugdringen van sociale uitsluiting en armoede en het bevorderen van veiligheid en leefbaarheid (ook milieu).

SWOT – Stadsregio Arnhem Nijmegen (KAN)

	Sterkte	Zwakte
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> Bestuurlijke samenwerking in de stadsregio Arnhem Nijmegen (KAN) Beschikbaarheid van een lange termijn visie en investeringsprogramma (Regionaal Plan en Regionaal Ontwikkelings Programma) Stadsregio is één van de 6 (inter)nationale stedelijke netwerken en één van de 4 innovatieregio's (Nota Ruimte en Pieken in de Delta) 	<ul style="list-style-type: none"> Weinig (inter)nationale hoofdkantoren bedrijfsleven (besluitvorming economische activiteiten) Achterblijvend investeringsniveau Netwerkvorming minder goed ontwikkeld
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> Groeiende regio: toename bevolking en beroepsbevolking Strategische ligging tussen Randstad en Roergebied Sterke steden, aantrekkelijke regio 	<ul style="list-style-type: none"> Toenemende vergrijzing bevolking Leefbaarheid kleine kernen
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Brede economische sectorstructuur Aanwezigheid kennisinstellingen (RU, HAN en ROC) Fysieke ruimte en planruimte voor vestiging en uitbreiding van bedrijventerreinen. Exportgerichtheid bedrijfsleven Stijging aantal startende bedrijven 	<ul style="list-style-type: none"> Minder herkenbaar economisch profiel als gevolg van brede sectorstructuur Relatief lage R&D-intensiteit bedrijfsleven Geringe netwerkvorming tussen kennisinstellingen en MKB
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> Ruime vertegenwoordiging kennisinstellingen en onderzoekers Voldoende beschikbaarheid kennispotentieel HBO en WO studenten Samenwerkingsverbanden tussen ROC en MKB Concentratie werkgelegenheid 	<ul style="list-style-type: none"> BBP per hoofd bevolking Samenstelling en opleidingsniveau beroepsbevolking (tweedeling) Binding van WO en HBO studenten aan de regio Stedelijke problematiek: armoede, werkloosheid, leefbaarheid, veiligheid, (verslaafde) dak- en thuislozen, probleemjongeren
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> Groene en landschappelijke omgeving Rivierenlandschap omringd door stuwwallen 	<ul style="list-style-type: none"> Basiskwaliteit milieu in 2010, m.u.v. verdroging, nog niet bereikt Biodiversiteit in natuurgebieden neemt af

Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Arnhem is halteplaats aan de HSL-Oost (Deltalijn) • Nabijheid van regionale luchthaven (Niederrhein) • Goed openbaar vervoernetwerk in het stedelijk gebied • Regionale samenwerking op het vlak van Beter Bereikbaar KAN en RegioRail 	<ul style="list-style-type: none"> • Toename verkeer op hoofd- en onderliggende wegennet • Barrièrewerking rivieren
-----------------------	---	---

	Kans	Bedreiging
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Aantrekkelijk woon-, werk- en leefomgeving • Versterken van samenwerking in Landsdeel Oost • Sterke oriëntatie op Brussel (EU-organen) • Internationale samenwerking (EU, VS en China) 	<ul style="list-style-type: none"> • Potentiële concurrentie van Twente en Eindhoven (industrie). Duisburg, Rotterdam en Venlo (transport) en Utrecht en Amsterdam (diensten)
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> • Strategische ligging in internationaal perspectief • Aantrekkelijk alternatief: ruimtegebrek en congestie in m.n. West-Nederland 	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende vergrijzing bevolking • Leefbaarheid kleine kernen onder druk • Woningaanbod in verschillende segmenten
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> • Potentiële synergie tussen complementaire technologiegebieden: Triangle • Opkomende kennisgebieden: milieu- en energietechnologie, agribusiness, creatieve diensten en toerisme. • Positie van sector transport, logistiek en distributie 	<ul style="list-style-type: none"> • Onvoldoende samenwerking kennisnetwerken • Dreigende verplaatsingen van bedrijven in m.n. de maakindustrie
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Spin-off van kennisinstellingen • Werkgelegenheid in opkomende kennisgebieden • Versterking wijk economie in steden • (Creatieve) broedplaatsfunctie steden 	<ul style="list-style-type: none"> • Versoepelen (inter)nationale regelgeving voor toetreding op Nederlandse arbeidsmarkt • Complexe wet- en regelgeving, fiscale stelsels en voorzieningen voor ontwikkeling grensoverschrijdende arbeidsmarkt • Steden: Tweedeling, verpaupering, leefbaarheid
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Landschappelijke kwaliteit • Aantrekkelijke binnensteden • Goede recreatieve en culturele voorzieningen • Cultuurhistorie: Romeinen en Bataven, WO II en ontstaan rivierenlandschap 	<ul style="list-style-type: none"> • Normering luchtkwaliteit • Hoogwaterproblematiek
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Doortrekken van de A15 naar de A12 • Het ontwikkelen van een verbindend regionaal wegennetwerk: de 'Regionale Ruit', o.a. verbreding van de snelwegen A12 en A50 • Aanleg Waaloververbinding bij Nijmegen (stadsbrug) • Optimalisering van de netwerkstructuur van RegioRail • Investeren in hoogwaardig openbaar vervoer (HOV) in en tussen de steden • Goede feedering bussen op stations en goed netwerk van P&R-faciliteiten 	<ul style="list-style-type: none"> • Vertraging/uitstel verbetering hoofdwegennet • Onvoldoende investeringen in wegennet en spoorwegennet • Toenemende congestie op hoofdwegennet • Slechte grensoverschrijdende bereikbaarheid • Bereikbaarheid binnenstedelijke werklokaties

4. Stedendriehoek

De regio Stedendriehoek bestaat uit de gemeenten Apeldoorn, Brummen, Deventer, Epe, Lochem, Voorst en Zutphen. De regio telt ruim 430.000 inwoners en is geformeerd rond de driehoek die gevormd wordt door de steden Apeldoorn (156.000 inwoners, Deventer (97.000 inwoners) en Zutphen (47.000 inwoners). De regio Stedendriehoek combineert dynamiek en groei met het duurzaam waarborgen van de unieke kwaliteiten van de regio. In dat continue spanningsveld staat een blijvende balans tussen rood, groen en blauw centraal.

Duurzame groei

Duurzame groei heeft in de Stedendriehoek een rijke traditie en is de leidraad voor de toekomst. Samen zoeken de zeven gemeenten naar de beste plaatsen om woningen of bedrijventerreinen te realiseren, om natuur te behouden en om recreatieve en sociale voorzieningen te ontwikkelen. De identiteit van de Stedendriehoek is opgebouwd uit een aantal in het oog springende kenmerken. Twee Hanzesteden, het Veluwemassief, paleis het Loo, het kampen- en coulissenlandschap, de historische landgoederen en buitenplaatsen op de oeverwallen van de IJssel stelsels van beken en sprengen, de culturele eigenheid van de kleine dorpen en kernen geven de Stedendriehoek een gevarieerd en uniek uiterlijk.

De dynamiek in de Stedendriehoek is groot. De regio heeft grote opgaven voor de drie elementen: voor woningbouw en bedrijventerreinen (rood), voor het herstel van de (inter)nationale ecologische hoofdstructuur (groen) en voor de verwerking van het hoger waterpeil in de IJssel (blauw). Bij het realiseren van die opgaven en het zich verder ontwikkelen heeft de Stedendriehoek drie troeven in handen. Ten eerste de landschappelijke diversiteit in een relatief klein gebied. Ten tweede de rijke cultuurhistorie. Ten derde de bijzondere relatie tussen landschappelijke kwaliteit en stedelijkheid. Dit maakt de Stedendriehoek tot een ontspannen en comfortabele woon- en werkomgeving, nu en in de toekomst.

Groene kwaliteit als goed bewaard geheim

Het geheim van de groene kwaliteit van de Stedendriehoek bestaat uit de ritmische overgangen in het landschap van hoog naar laag, van nat naar droog, van open naar besloten, van zand naar klei, van Veluwe naar IJsselvallei. Natuur en landschap vormen de gekoesterde basis voor regionale woon-, werk- en recreatieactiviteiten en zijn trekpleister voor tal van toeristische bezoekers. De Veluwe en de IJsselvallei zijn onderdeel van de nationale ecologische hoofdstructuur. Met de ontwikkeling van de Beekbergse Poort worden deze gebieden met elkaar verbonden en wordt 256 ha nieuwe natuur begrensd. Ook in andere delen van de Stedendriehoek zijn ecologische verbindingzones voorzien ter versterking van de ecologische hoofdstructuur. Het Veluwemassief, de half beboste landgoederen op de oeverwallen, het recreatiepark Bussloo en de brede uiterwaarden van de meanderende IJssel vormen met de subtiele afwisselingen van de landschappelijke oriëntaties belangrijke dragers voor de verschillende woon- en werkgebieden binnen de Stedendriehoek. Deze stil gekoesterde groene kwaliteit wordt beschouwd als een van de best bewaarde geheimen van de Stedendriehoek.

Economische Groeipotentie

Kijkend naar de economische structuur, groeiprestaties en vestigingsklimaat is de economische vitaliteit als hoog te beoordelen. De toegevoegde waarde van de economische activiteiten is groot, evenals het aantal arbeidsplaatsen in de stuwende werkgelegenheid. De industrie, logistiek, zakelijke en kennisintensieve diensten zoals verzekeringen, financiële instellingen en zakelijke diensten zijn in de Stedendriehoek sterk vertegenwoordigd. De Stedendriehoek ligt strategisch aan de A1-as van de Randstad (mainports Schiphol en Rotterdam) naar Twente, Duitsland en de nieuwe Eu-lidstaten, Polen en de Baltische republieken. De A1-corridor is daarmee internationaal van groot strategisch belang. De A1 verbindt ook in Nederland belangrijke economische kerngebieden: zo is de A1 een kennis-as die de kennisintensieve bedrijvigheid van de regio's Amsterdam, 't Gooi, Amersfoort, Stedendriehoek en Twente met elkaar verbindt. Om een sterke economische regio te blijven, met voldoende werkgelegenheid en concurrentiekracht, is er meer ruimte nodig om te ondernemen. Naast de ontwikkeling van nieuwe (regionale) bedrijventerreinen is herstructurering van bestaande, verouderde bedrijventerreinen economisch noodzakelijk en vanuit zorgvuldig ruimtegebruik gewenst.

Innovatie vormt de sleutel tot duurzame economische groei. De Stedendriehoek heeft veel kenniswerkers en veel banen voor hoogopgeleiden: er wordt kennis te gelde gemaakt. Om de regionale innovatiekracht te stimuleren zijn netwerken, waarin kennis en bedrijvigheid geclusterd

worden, in ontwikkeling. In de Stedendriehoek liggen er kansen onder meer op het gebied van duurzame energie, papierindustrie, innovatieve zorg en hulpverlening en creatieve industrie.

Krachtige steden: steeds meer met elkaar verbonden

De drie steden binnen de Stedendriehoek kennen hun eigen ontstaansgeschiedenis. De grote variatie aan bijzondere centrumstedelijke en cultuurhistorische kenmerken die daarmee is ontstaan is een belangrijke kwaliteit van de Stedendriehoek. Apeldoorn heeft zich ontwikkeld van een deftig villadorp tot een grote, moderne stad. In de Hanzesteden Deventer en Zutphen gaan cultuurhistorie en een kwalitatief hoog voorzieningenniveau hand in hand. Van oudsher hebben de steden zich steeds richting hun eigen achterland ontwikkeld. Steeds meer ontstaat nu verbinding tussen de steden en de dorpen er tussenin (Vorst als groene hart) en er om heen. De karakteristieken van de drie steden en omliggende dorpen worden versterkt door bij het realiseren van woningbouw maximaal gebruik te maken van de binnenstedelijke capaciteit. Efficiënte menging van wonen, werken en recreëren en een sterk voorzieningenaanbod zorgen voor de gewenste aantrekkingskracht op hoger opgeleiden en creatief potentieel, die nodig zijn om de regionale economie en de levendigheid impulsen te blijven geven.

Rijke cultuurhistorie: vitaal toeristisch-recreatief product

De Stedendriehoek kent een grote cultuurhistorische rijkdom. Met de twee Hanzesteden, Deventer en Zutphen, en met paleis 't Loo in Apeldoorn. Met het Veluwemassief, de IJsselvallei en het coulissenlandschap met oeverwallen en landgoederen. Met een rijk cultureel en landschappelijk erfgoed als basis heeft zich een omvangrijk en divers aanbod aan toeristisch-recreatieve voorzieningen ontwikkeld in de Stedendriehoek. De uitdaging is om het toeristisch-recreatief product verder te vitaliseren, bijvoorbeeld door slimme verbindingen te leggen en beter in te spelen op de silver economy.

SWOT Stedendriehoek

	Sterkte	Zwakte
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> Balans tussen rood-groen-blauw Groene en blauwe kwaliteiten van nationaal belang, m.n. Veluwe en IJsselvallei Rijke cultuurhistorie in (hanze)steden en landelijk gebied 	<ul style="list-style-type: none"> Veelzijdig, maar daardoor weinig uitgesproken profiel
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> Strategisch gelegen aan de hoofdverkeersaders tussen de Nederlandse mainports en het (Oost)Europese achterland (Amsterdam-Berlijn) 	<ul style="list-style-type: none"> Bovengemiddelde vergrijzing Ondervertegenwoordiging 19 tot 26 jarigen
Economie, kennis en innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Relatief sterke werkgelegenheidsgroei Relatief veel stuwende werkgelegenheid Sterke maakindustrie met veel hoogwaardige toeleveranciers Sterke aanwezigheid en groei zakelijke en kennisintensieve dienstverlening Omvangrijke ICT-sector Ligging centraal tussen drie R&D-hotspots van Oost-Nederland Grote bedrijvendynamiek en ondernemerschap: hoge startersquote Locaties beschikbaar voor kantoorontwikkeling op snelweg- en centrumlocaties 	<ul style="list-style-type: none"> (Regionale) netwerkontwikkeling bedrijfsleven Onvoldoende aanbod van hoger onderwijs (HBO en WO) Niet gelegen in een R&D hotspot Pluriforme economische structuur: weinig uitgesproken bedrijfsleven
Sociaal economisch	<ul style="list-style-type: none"> Meer dan gemiddeld profijt van economische groei 	<ul style="list-style-type: none"> Meer dan gemiddeld last van economische krimp Relatief veel arbeidsongeschikten Stijging langdurige werkloosheid

		<ul style="list-style-type: none"> • Concentratie van stedelijke problematiek in herstructureringswijken in de steden
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Aantrekkelijke groene regio met een grote verscheidenheid in natuur en landschap • Ontspannen en comfortabele woon en werkomgeving: afwisselend en divers, stedelijk en landelijk • Hoog voorzieningenniveau: zorg, cultuur, sport, toeristisch-recreatief 	<ul style="list-style-type: none"> • Luchtkwaliteitseisen belemmering voor nieuwe ontwikkelingen
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Goede ligging aan het hoofdwegennet: op de as oost-west met een ligging aan de A1 en noord-zuid aan de A50 • Goede ligging aan waterwegen: IJssel en Twentekanaal • Goede spoorverbinding oost-west op lijn Amsterdam-Berlijn en noord-zuid op lijn Zwolle-Roosendaal • Goede spoorverbinding binnen de Stedendriehoek (regiorail) • Luchthaven voor zakelijk verkeer Teuge 	<ul style="list-style-type: none"> • Filevorming op de A1; ontbreken van alternatieve routes • Dichtslibbend regionaal en stedelijk wegennet • Geen faciliteiten voor multimodale overslag: weg-water-railterminals • In nabije toekomst ook filevorming op de A50

	Kans	Bedreiging
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Combineren dynamiek en groei met waarborging unieke groene en blauwe kwaliteiten 	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende druk op de ruimtelijke kwaliteiten
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> • Benutting strategische ligging, o.a. door realisatie zichtlocaties 	<ul style="list-style-type: none"> • Onvoldoende woningaanbod voor ouderen en starters op de woningmarkt • Relatief veel ouderen • Relatief weinig jongeren
Economie, kennis en innovatie	<ul style="list-style-type: none"> • Clusterontwikkeling duurzame energie • Clusterontwikkeling papier en technologie • Clusterontwikkeling in Health en Care • Verhogen attractiviteit door uitbreiding T&R product: vernieuwing, revitalisering en verbinden • Nieuwe economische netwerken in de broedplaatsen • Herstructurering / revitalisering bestaand bedrijventerrein t.b.v. zorgvuldig ruimtegebruik • Masterplan HBO: innovatie, verbreding, spreiding, passende faciliteiten • Inspelen op silver economy • Faciliteren startende bedrijven door creëren ruimte, netwerkvorming, deregulering, loketvorming, samenwerking in de begeleidingsketen 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitvoerbaarheid en financiering van herstructurering / revitalisering • Complexe regelgeving belemmerend voor ontwikkeling nieuwe infrastructurele projecten • Concurrentie niet-kennisintensieve maakindustrie • Verzwakking agrarische sector
Sociaal economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Versterken aansluiting vraag-aanbod op de arbeidsmarkt: kwalificatie arbeidspotentieel, doorgaande leerweg vmbo-mbo-hbo • Aantrekkingskracht op hoger opgeleiden en creatief potentieel door efficiënte menging van wonen, werken, recreëren en sterk voorzieningenaanbod 	<ul style="list-style-type: none"> • Voortijdig schoolverlaters • Mismatch: laag opleidingsniveau beroepsbevolking
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelen hoogstaand en gevarieerd aanbod van leef- en werkmilieu's met groen-blauwe kwaliteit als leidraad 	<ul style="list-style-type: none"> • Stijging waterpeil IJssel: verwerking groter aanbod water; behoud uniek uiterwaarden gebied onder druk • Voorzieningenniveau en leefbaarheid

	<ul style="list-style-type: none"> • Herstel internationale ecologische hoofdstructuur • Toegankelijkheid landschap en water vergroten door groen/blauw in de stad te verbinden met EHS • Nieuwe kansen voor natuur en landschap door duurzaam watersysteem, agrarisch landschapsbeheer en landgoedontwikkeling 	kleine kernen
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Beter benutten A1 als kennisas: kennisintensieve bedrijvigheid Amsterdam-'t Gooi-Amersfoort-Stedendriehoek-Twente • Optimaler benutten bestaand wegennet • Sluitend systeem van verbindingen openbaar vervoer vervolmaken • IJssel en Twentekanaal beter benutten voor transport • Uitbreiding zakenvliegveld Teuge 	<ul style="list-style-type: none"> • Congestiegevoeligheid A1 tussen Beekbergen en Holten • Bereikbaarheid economische functies (inclusief binnensteden) onder druk

5. De Vallei

De regio Vallei ligt tussen de Veluwe en de Utrechtse heuvelrug. De regio is het centrum van de 'Food Valley'. Het stedelijk netwerk van Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal (WERV) ligt in de Vallei en is in de Nota Ruimte aangewezen als economisch kerngebied.

Strategische ligging op de overgang van west naar oost

De Vallei is een wigvormig gebied ingeklemd tussen de stuwwallen van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Wageningen en Ede liggen deels op de Veluwe, Rhenen op de Utrechtse Heuvelrug. Tussen de WERV-steden ligt het Binnenveld, een open agrarisch gebied. Wageningen en Rhenen liggen aan de Rijn in een gebied met uiterwaarden. Ten noorden van Ede en Veenendaal ligt het meer agrarische gebied van de Vallei met als grote kernen Barneveld en Nijkerk. Belangrijke vervoersassen in de regio zijn de A12 (Den Haag-Arnhem), de A1 (Amsterdam-Enschede), de A50 (Zwolle-Nijmegen-Eindhoven) en de A28 (Breda-Groningen) met als verbindende schakel de A30 (Amersfoort-Ede). Gunstig gelegen is de regio een aantrekkelijk vestigingsplaats voor wonen en werken gebleken. Zo is het ruimtebeslag in Nijkerk, Barneveld, Ede en Veenendaal vanaf 1960 verviervoudigd.

Veluwemassief als blauwe motor en groene ruimte

In de regio speelt het Veluwemassief als 'blauwe motor' een belangrijke rol in het regionaal watersysteem van inzijging en kwel, van beken en sprengen, stromend naar de Vallei. Het kwelwater wordt afgevoerd via het uitgebreide stelsel van sloten en beken. Veel van de beken stromen bij Amersfoort samen in de Eem. Tevens is het Veluwemassief een toonbeeld van rijke natuur, gegrift in het collectieve geheugen van Nederland. Wie Veluwe zegt, zegt bos en hei, edelherthen en wilde zwijnen. Het Veluwemassief is een waardevolle aaneenschakeling van multifunctioneel bos met houtproductie en natuurbos, zoals oude loofboscomplexen.

Vallei: Specialisatie en concentratie van intensieve veeteelten

In de afgelopen vijftig jaar heeft in de Vallei een intensivering en vergroting van de productieomvang van de landbouw plaatsgevonden. In het bijzonder de intensieve veehouderij groeide enorm. Overal in het landschap zijn varkens- en kippenbedrijven verschenen met daaraan gekoppeld de toeleverende en verwerkende industrie (voederbedrijven, 'landbouwaannemers' etc), waarbij Barneveld zich heeft ontwikkeld tot hét centrum voor de pluimvee in Nederland. Een aantal belangrijke bedrijven in de pluimveesector heeft zich verenigd in Poultry Center The Netherlands, dat zich naast marketing richt op kennisontwikkeling en innovatie. De A1 vanaf Barneveld naar Gronau is bij het landelijk Platform Agrologistiek bekend als de zogenaamde A1-eiwitcorridor, een clustering van initiatieven en projecten gericht op innovatie van verwerking, transport en opslag van dierlijke eiwitten.

Wageningen City of Life Sciences

Wageningen het hart van de Nederlandse agro life sciences en het centrum van de Nederlandse Food Valley. Er zijn ruim 120 kennisintensieve bedrijven gevestigd en een groot aantal vooraanstaande kennisinstellingen dat actief is op het gebied van voeding, voedsel, life sciences, gezondheid en groene ruimte. Wageningen Universiteit en Researchcentrum (Wageningen UR) geniet internationale bekendheid. Er werken 8.500 wetenschappers en onderzoekers en er studeren 5.000 studenten uit de hele wereld. De stad biedt een infrastructuur en voorzieningenniveau die past bij haar internationale karakter. Per 2006 komt ook de Hogeschool Larenstein naar Wageningen. Dit samen zorgt voor een unieke concentratie aan internationale life sciences kennis, waar ondernemerschap, onderzoek en onderwijs alles vinden voor verdere groei en ontwikkeling. Publieke en private initiatieven op het gebied van life sciences treffen hier een klimaat aan dat condities en mogelijkheden biedt voor optimale ontplooiing en innovatie.

Om de kansen van de kenniseconomie optimaal te benutten zullen aan de noordkant van Wageningen de universiteit en bijbehorende instellingen op het terrein de Born worden econcentreerd. Daarnaast wordt het Wageningen Science and Business Parc ontwikkeld om spin-off's van o.a. Wageningen UR, uitbreiding van bestaande bedrijven en bedrijven van buiten die actief zijn in de life sciences een plek te bieden die voldoet aan de eisen en wensen van de sector voor de korte en de lange termijn. De concentratie van Wageningen UR op de Born betekent een herstructureringsopgave voor universiteitscomplexen in met name de binnenstad en de oostkant van Wageningen. Voor de vestiging van bedrijven in de handel, industrie en ambacht wordt het Nudepark 2 ontwikkeld aan de zuidzijde van de stad aansluitend aan de haven. De Rijnhaven is de grootste binnenhaven van Gelderland, hier vindt overslag plaats van o.a. veevoeders en zand en grind. Het afzetgebied van deze producten is voor een belangrijk deel de Valleiregio. Ook het revitaliseren van de binnenhaven aan de Rijn is een belangrijke opgave. Bedrijven worden geconcentreerd aan de noordzijde van de haven, de zuidzijde komt beschikbaar voor natuur en recreatie.

Ede: Afgelopen 100 jaar sterke groei

Ede is in de afgelopen 100 jaar gegroeid van 15.000 naar 110.000 inwoners. De belangrijkste economische motoren voor deze groei waren de zorginstellingen op de Veluwe, de komst van het garnizoen in 1906 en vestiging van de ENKA-fabriek in 1922. De Foodsector is vanouds belangrijk in Ede met de vestiging van o.a. NIZO en Friesland Foods. Na de tweede wereldoorlog is de economie verbreed en werden nieuwe bedrijventerreinen aangelegd. De op het kazerne- en ENKA-terrein aanwezig bebouwing laat zien hoe Ede de omslag heeft gemaakt van Veluws heidedorp naar stedelijk gebied. De bebouwing op deze terreinen heeft een grote cultuurhistorische waarde. De ENKA-fabriek is enkele jaren geleden gesloten, Defensie verlaat de kazerneterreinen vanaf 2007. Voor beide gebieden in Ede Oost moet een nieuwe functie worden gezocht. Het herontwikkelen van deze cultuurhistorisch waardevolle bebouwing is een gecompliceerde opgave, maar biedt ook kansen voor vernieuwende werk en woon-werkcombinaties. De locaties zijn gunstig gelegen bij het intercitystation Ede-Wageningen, langs de vervoersas Ede-Wageningen. Voor de bedrijventerreinen Frankeneng en Heestereng is een revitaliseringsprogramma in gang gezet. Ede heeft binnen het stedelijk netwerk de meeste ruimte om nieuwe bedrijvigheid te accommoderen. Het centrum van Ede krijgt steeds meer voorzieningen passend bij de bevolkingsomvang van Ede. Ede heeft ook in een aantal naoorlogse woonwijken een herstructureringsopgave. Momenteel worden Veldhuizen en de Uitvinderbuurt met een brede wijkgerichte benadering (fysiek, sociaal, economisch, veiligheid) aangepakt. Het buitengebied van Ede kent een andere transformatieopgave; in de agrarische sector vervallen steeds meer arbeidsplaatsen. Het gebied moet in de komende decennia getransformeerd worden tot enerzijds een concurrerend landbouwgebied, anderzijds een aantrekkelijk recreatie-, woon- en natuurgebied.

Binnenveld

Het carrévormig stedelijk netwerk WERV heeft een eigen binnentuin, nl. het Binnenveld. Er is bewust gekozen voor een compact stedelijke ontwikkeling op de rand van het carré met het Binnenveld als groen-blauw hart ten behoeve van waterberging, natuurontwikkeling en stedelijke uitloop. Het Binnenveld sluit aan op een groene buffer tussen Ede en Veenendaal. Voorts is het Binnenveld als waterbergingsgebied aangewezen en daarmee wordt een gecombineerde opgave van waterberging, extensieve recreatie, natuurherstel en waterkwaliteitsverbetering rondom de Grift beoogd. Verbetering van de waterkwaliteit is nodig om de natuurdoelen te realiseren en om kwaliteitseffecten op het grondgebruik van het Binnenveld na perioden van waterberging te voorkomen.

Samenwerking WERV-gemeenten: complementariteit als sterk punt

De WERV-gemeenten hebben geconstateerd dat ze voor ruimtelijke vraagstukken staan die hun afzonderlijk grondgebied en sturend vermogen overstijgen. De gemeenten hebben in 2002 een samenwerkingsconvenant gesloten. Doel is de kwaliteiten onder de toenemende schaarste aan ruimte te behouden en potenties te benutten. In de Regionale Structuurvisie WERV worden de kwaliteiten van de twee Gelderse WERV-steden als volgt samengevat:

Ede: in staat tot facilitering van alle soorten bedrijvigheid, woonstad in het groen, belangrijk knooppunt van openbaar vervoer, uitvalsbasis naar de Veluwe ruim aanbod aan voortgezet onderwijs, regionaal ziekenhuis,

Wageningen: kennisstad, WUR-stad met spin-off in R&D bedrijvigheid, studentenstad met eigen sfeer en uitgaansfaciliteiten.

Belangrijke actiepunten uit de regionale structuurvisie zijn het verbeteren van de onderlinge bereikbaarheid van de WERV-steden en ontwikkeling van het Binnenveld tot binnentuin.

SWOT Vallei

	Sterkte	Zwakte
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> Regionale samenwerking: gezamenlijke structuurvisie (2004) en economisch actieplan (2006) 	<ul style="list-style-type: none"> Ligging in twee provincies is organisatorisch ingewikkeld
Geografie en demografie	<ul style="list-style-type: none"> Ca 220.000 inwoners Groei tempo 1,1% per jaar, twee maal zo hoog als Nederlands gemiddelde, komt voor bijna de helft voor rekening van migratie 	
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Uniciteit en wereldwijde imago WUR Food Valley als samenwerkingsverband van bedrijven, kennisinstellingen en overheden Gevarieerde economische basis met innovatieve bedrijven in alle sectoren Groot aandeel stuwende sectoren, m.n. handel en dienstverlening Mix van grote en kleine werkgevers Redelijk compleet pakket van onderwijs op alle niveaus 	<i>Kenniseconomie</i> <ul style="list-style-type: none"> Innovatieve ideeën vaak niet commercieel benut
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> Gedifferentieerd arbeidsaanbod Relatief hoog aandeel hoger opgeleiden, maar ook van laag opgeleiden Relatief lage werkloosheid Vrij compleet aanbod van onderwijs 	<ul style="list-style-type: none"> Groei werkgelegenheid achtergebleven bij toename beroepsbevolking, waaronder aanzienlijke pendel Arbeidsparticipatie laag Werkloosheid vooral bij lager opgeleiden
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> Groene woon- en leefomgeving Directe nabijheid Veluwe Basisvoorzieningen op lokaal en regionaal niveau aanwezig Uitgebreid winkelaanbod 	<ul style="list-style-type: none"> Ontbreken echte stedelijkheid en uitgaansfuncties Verstedelijking en verrommeling van deel platteland
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> Multimodale ontsluiting Ligging aan A12 en A30 7 treinstations, waaronder intercystation 	<ul style="list-style-type: none"> Onderlinge verbindingen WERV Ontsluiting Wageningen met openbaar vervoer

	Kans	Bedreiging
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> Stedelijk netwerk is benoemd als economisch kerngebied in de Nota Ruimte 	<ul style="list-style-type: none">
Geografie en demografie		
Economie, kennis, innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Hernieuwde beleidsmatige aandacht voor innovatie, industrie, voedsel en logistiek Aanzienlijk potentieel aan hoger opgeleiden Binnen Food Valley aandacht voor de gehele keten Groei creatieve werkgelegenheid gericht op innovatie binnen 	<ul style="list-style-type: none"> Primaire landbouw bedreigd door concurrentie lage energie-/loonlanden, plagen en regelgeving Industriële basis onder druk door concurrentie lage loonlanden en andere regio's Wageningse werkgelegenheid in grote mate afhankelijk van WUR (bijna 50% arbeidsplaatsen)

	bedrijfsleven <ul style="list-style-type: none"> • Uitschuifproces van economische activiteiten vanuit Randstad • Dwarsverbanden binnen Triangle • Mediacluster Ede (Lukkien, Cinemec, opl. Fotonica) • Profilering van regio op gebied maatschappelijk verantwoord ondernemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet-commerciële dienstverlening bedreigd door overheidsbezuinigingen (zorg, welzijn)
Sociaal-economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Aantrekkelijk woonklimaat voor o.a. hoger opgeleiden • Gemeente meer eigen regie bij oplossing werkloosheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Aansluiting aanbod-vraag voor laag én hoog opgeleiden deels problematisch • Risico's door decentralisatie arbeidsmarktbeleid naar gemeenten
Omgevingskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Groeimogelijkheden, o.a door revitalisering oude werklocaties (ENKA, kazerne's Ede Oost, bedrijventerreinen) • Benutten cultuurhistorisch waardevolle bebouwing Ede Oost voor nieuwe bedrijven en woningen • Reconstructieplan en natuuropgaven verhogen kwaliteit landelijk gebied 	<ul style="list-style-type: none"> • Dreigende tekorten in aanbod van ruim wonen in het groen en centrum-stedelijke woonmilieus • Achterblijvende bouwproductie • Ontbreken geld voor kwalitatief hoogwaardige herstructurering
Bereikbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkeling HOV 	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende congestie • Uitblijven investeringen in nieuwe infrastructuur

Bijlage VI Eindrapport Ex ante evaluatie PM

PM eindtekst is nog niet beschikbaar. Zie voor korte weergave van de hoofdpunten paragraaf 6.2

Bijlage VII Strategische Milieubeoordeling PM

PM eindtekst is nog niet beschikbaar. Procedure is inmiddels afgerond. Zie voor weergave van de hoofdpunten paragraaf 6.2